

"UNIVERZA V LJUBLJANI"
"FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE"

ADA ZORE

**SPREMINJANJE MOŠKOSTI IN OČETOVSTVA V
SODOBNOSTI**

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana 2007

"UNIVERZA V LJUBLJANI"
"FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE"

ADA ZORE

Mentorica: **zsl. red. prof. dr. MACA JOGAN**

**SPREMINJANJE MOŠKOSTI IN OČETOVSTVA
V SODOBNOSTI**

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana 2007

ZAHVALA

Mentorici, zasl. red. prof. dr. Maci Jogan, ki me je vzpodbujala in usmerjala pri pripravi tega dela, se iskreno zahvaljujem za pomoč, podporo in nasvete.

KAZALO

0. UVOD.....	6
0. MOŠKOST, OČETOVSTVO V ANDROCENTRIČNI KULTURI. 11	11
0.0 Razum / emocije	21
0.0 Emocije in jezik moškosti.....	24
0.0 Moški in intimnost	26
0.0 Moški in ljubezen.....	27
0.0 Moška seksualnost in prisilno vedenje	29
0.0 Moška gibanja.....	30
0.0 Moške emocije in nasilje	34
0. OČETJE V ZGODOVINI.....	40
0.0 Podoba in vloga očeta v tradicionalni (zahodni) kulturi	40
0.0 Očetov delež v gospodinjskem in družinskem delu.....	62
0.0 Očetova komunikacija z materjo in očetom.....	63
0.0 Emocije in nasilje v družini	67
4. MOŠKOST, OČETOVSTVO V SODOBNOSTI.....	70
4.1 Dileme in nejasnosti ob iskanju nove identitete	70
4.1.1 Moškost v sodobnosti	70
4.1.2 Očetovstvo v sodobnosti	77
4.2 Erozija androcentrizma in viri zanj v sodobnosti	84
4.2.1 Erozija androcentrizma in družina	87
4.3 Socialna politika v spreminjanju moškosti in očetovstva	94
4.3.1 Družinska politika v EU.....	100
4.3.2 Porodniški, starševski, očetovski dopust v EU	106
4.3.3 Družinska politika v Sloveniji	107
4.3.4 Delitev porodniškega in starševskega dopusta med spoloma	113
4.4 Socialno delo v vzpodbujanju novega očetovstva	115
4.5 Očetje v družinskem in gospodinjskem delu	118
4.6 Očetje in emocije ter nasilje v družini	122
4.6.1 Očetje in nasilje.....	122
4.6.2 Očetje in čustva.....	124
4.7 Očetova komunikacija z materjo in otrokom v sodobnosti	128
5. LIK OČETA V OTROŠKI POEZIJI	142
5.1 Starejša otroška poezija.....	144
5.2 Sodobna otroška poezija	155
5.3 Sinteza izsledkov analize	165
6. SKLEPNE MISLI	170
7. LITERATURA IN VIRI.....	173

1 UVOD

V sodobnosti prihaja tako do širših družbenih kot do ožjih, družinskih sprememb, med katere sodijo tudi značilnosti vsakdanjega življenja. Med njimi sta se spremenila tudi fenomen moškosti in očetovstva. Podoba moškosti, izkušnja očetovstva in načini interakcije očetov z drugimi družinskimi člani naj bi se v zadnjih desetletjih spremenili bolj kot v dveh preteklih stoletjih. Spreminjanje moškosti in očetovstva spodbuja predvsem spreminjanje položaja žensk v smeri večje neodvisnosti, vzrok pa so tudi širši družbeni dejavniki, multiplikacija oz. raznovrstnost družinskih tipov in oblik, upad sklepanja zakonskih zvez in porast razvez, premik od paternalne moči k starševski avtoriteti, razvoj (medicinske) znanosti, ...

Vprašanje pa je, ali so spremembe "tektonske"? Ali gre za vsebinsko drugačno moškost in očetovstvo? Ali pa so spremembe le površinske, malenkostne? Se kažejo v večji enakosti oz. enakovrednosti med moškimi in ženskami ter med očetovanjem in materinjenjem ali v večji vpletenosti očetov v družinsko življenje ali pa je vse skupaj le tančica, ki prikriva spoloma še vedno ne enako prijazno družino in družbo? Saj, kot pravi T. Salecl, bo, "ne glede na to, kako bo država posegala v žensko politiko, na koncu vedno intima tista, ki bo določala prihodnost" (Salecl, 2006: 18).

Oče je v zgodovini zahodne, tradicionalne kulture "družinski poglavar", glava družine, oskrbnik, predstavnik družine v javnosti, je gospodar in lastnik žene ter otrok. Družinsko, gospodinjsko delo ga ne bremeni. Je identiteta per negationem, patriarh. Polbog (navadno le v krogu družine). Čustva, ki jih izkazuje do matere in otrok(a), spominjajo na podobo Boga stare zaveze, na boga, ki hudo kaznuje.

Dejstvo je, da očetova nadoblast v naši kulturi ni bila zapovedovana le v vsej preteklosti, temveč so jo z vsemi razpoložljivimi sredstvi stalno vzdrževali. Bila je temelj za vse druge vrste oblasti, kar je zahtevalo tudi spoštovanje vseh vrst oblasti, najprej očetne (Jogan, 1990: 7).

V naši današnji kulturi oče ne funkcioniira več tako, kot je v preteklosti. Njegova funkcija se spreminja v vseh družinah, paternalna avtoriteta naj bi izgubljala družbeno legitimnost. To pa zahteva definiranje nove očetovske vloge.

Očetom primanjkuje kulturnih in socialnih virov in vzorcev (modelov), da bi se naučili nove očetovske vloge. Stare vloge ne morejo več igrati, v novi pa so negotovi, ne vedo, kako naj jo igrajo. Nova vloga zahteva spreminjanje samega sebe in odnosa do drugega, zahteva odpovedovanje mnogim privilegijem ter odgovorno sprejemanje

obremenitev in obveznosti. Potemtakem ne preseneča Björnbergova (1992:15) ugotovitev, da si očetje pogosto želijo vrnitve stare podobe avtoritarnega očeta.

Vprašanje pa je, ali celota družbenih norm moške, očete spodbuja (prisiljuje) k sprejemanju novih obveznosti, ali pa imajo izbiro, ki je dejansko bolj naklonjena reproduciranju njihovih prednosti.

Soočamo se torej s povečano obvezo, ki jo zahteva očetovstvo od moškega. S tem se oblikujejo nove smernice v funkciji očeta. Ne le, da teži k legalni osnovi zagotavljanja očetovske genealogije z ideologijami in institucijami, ampak tudi z uresničevanjem zahtev očetov po tem, da so "full fathers", oziroma celoviti očetje. Nujno je torej, da se oblikujejo novi tipi odnosov in nove institucionalne forme, ki bodo ohranjale temelj in ga prenašale iz generacije v generacijo (Hurstel, 1993: 189).

Kljub nekaterim vidnim spremembam (zlasti pri pravni ureditvi) je v sodobnosti na Slovenskem še močno navzoča moškosrediščna kultura, ki preko večine mehanizmov družbenega povezovanja in določanja ter nadzorovanja dejavnosti in obnašanj posameznikov omogoča reproduciranje androarhalizma oziroma patriarhalizma. Kljub temu, da je androcentrizem potisnjen v manj vidna območja, to še nikakor ne pomeni, da ga ni več. Ključna značilnost te vrste (splošno navzočega) seksizma je strogo hierarhično ločevanje dela na javno in zasebno območje ter po spolu tako, da so družbeno nujne in neprekinjene dejavnosti pri zagotavljanju obstoja posameznika in vrste določene kot ženska dela (ki so kot zasebna nižje vrednotena v primerjavi z javnimi). S tem sta povezani definiranje in omejevanje ženske (z njeno biološko možno materinsko funkcijo) primarno na vlogo matere in gospodinje ter odgovorne za nujne negovalne, skrbniške, gospodinjske in vzgojne dejavnosti (Jogan, 1994: 647).

Vstopanja žensk v javni prostor, njihovega organiziranega delovanja, krepitev moči v sodobnosti, pa (še) ne spremlja simetrično sprejemanje obveznosti moških v zasebni sferi. M. Jogan opozarja:

Kljub očitni udeležbi žensk na različnih področjih javnega delovanja (Zlasti na gospodarskem področju in v izobraževanju) in kljub povečevanju njihove gmotne neodvisnosti, je delitev odgovornosti in vsakdanjih praktičnih obveznosti med spoloma znotraj družine pretežno asimetrična - z bistveno večjo obremenitvijo žensk kot moških. To je praktično univerzalna značilnost položaja žensk v sodobnem svetu, ki obstaja neodvisno od višine dohodka žensk in jo razkriva skoraj vsaka raziskava o delitvi del na tržno (plačano) in domače (neplačano)

delo po spolu, kot poudarja npr. tudi B. Hobson (1992: 4). V različno razvitih okoljih ugotavljajo (npr. Schmidt-Waldherr, 1993), da ženskega vključevanja v javno delovanje v zadnjih desetletjih ne spremljajo dopolnjujoči interesi moških (mož) za ustrezno prevzemanje partnerske oziroma starševske vloge v družini in domačem gospodinjstvu. Celo brezposelni moški ne kažejo pripravljenosti, da bi se močneje vključili v domače gospodinjstvo delo (Hobson, 1992: 4) in s tem prispevali k odpravi spolno neenakopravne obremenitve z eksistencialno nujnimi deli (Jogan, 1994: 647).

Še vedno je prisotno povečevanje družine oz. model konstruiranja pojma družine, ki dosega prepričljivost s povezovanjem skrčeno ujete resničnosti in razširjanjem te podobe na celoto (Jogan, 1994: 647).

M. Jogan ob tem poudarja, da

prikrajšanost po spolu (v povezavi s socialnim statusom) ni rezultat individualne odločitve med dostopnimi različnimi možnostmi, temveč vstopa večinoma prisilno in celostno kot notranje nelomljiva sestavina organizacije vsakdanjega življenja; od produkcije pravil in vedenj o pravilni spolni identiteti (predvsem s stareotipno predstavo in pričakovanji o specifični ženski/moški vlogi) do zagotavljanja nadzora nad uresničevanjem teh pravil (Jogan, 1994: 647-648).

Pri spreminjanju vloge moškega/očeta je poleg odnosa oče - otrok pomemben odnos oče - mati na vseh področjih nujnih dejavnosti za družino, tudi v gospodinjstvem delu. Moški oz. očetje v zahodni kulturi so naučeni, da imajo dom za prostor, v katerega se vračajo in v katerem bodo deležni miru in nege. Družinskim zadevam namenjajo malo časa, vsaka pomoč v gospodinjstvu se jim zdi le odvečen dodatek.

V novi vlogi očeta naj bi se zgodil premik od "zaposlenega očeta" k "ljubečemu očetu". Primer okrepljene starševske vloge moškega je njegova prisotnost ob rojstvu.

Očetje se (psihično, emocionalno) približujejo otroku tako, da ne predstavljajo več glave družine, vendar je na vsakdanji, praktični ravni njihov odnos še vedno premalo spremenjen. Postavlja se vprašanje, ali sprejemajo odgovornost za nego, vzgojo otroka. Tu gre za tri vidike: za nego in varstvo otroka, za čas, ki ga oče preživi z otrokom in za očetovo izrabo možnosti starševskega (porodnega) dopusta. Očetje naj bi se sicer nekoliko aktivneje vključevali v nego in varstvo otroka, vendar je njihov delež še zelo majhen, saj prevzemajo večje breme matere.

Z otrokom dnevno, intenzivno preživijo le malo časa. Starševskega dopusta se poslužujejo v nizkem številu, kar utemeljujejo z ekonomskimi vzroki. Tako se ohranjajo tradicionalne spolne vloge oziroma mit o materinstvu, vloga očeta kot negovalca pa ima tudi zelo nizko družbeno ceno in podporo.

V številnih državah je opazna ambivalentnost nove vloge očeta - medtem ko se nekateri očetje intenzivno ukvarjajo z otrokom, se drugi močno distancirajo od njega. S tem, ko so matere finančno vse bolj neodvisne, so očetje dejansko osvobojeni vloge oskrbnika, ob tem pa se mnogi "osvobodijo" tudi odgovornosti za otroka.

Prav bi bilo, da bi tudi moški lahko spoznal svojega otroka, bil dejaven oče, se polno udeleževal družinskega življenja, kar bi npr. pomenilo starševski dopust (porodniški), gibljiv delovni čas, dopust za nego bolnega otroka. Le tako bi vlada oziroma socialna politika spoznala, da očetu družina ne predstavlja le prijetnega ozadja (Kitzinger, 1994: 184).

Skozi leta lahko opazimo zelo raznolik odnos očeta do otroka, zato lahko govorimo o raznolikosti oziroma modelu variabilnega očetovstva. Tudi sami kulturni vzorci so nejasni. Edini jasen vzorec očeta iz 60-ih, 70-ih let, stara podoba očeta - rigidnega, avtoritarnega hranilca - se razkrajaja. Res pa je, da so ljubezen, pa tudi strahospoštovanje in pokornost, ki so jih prejšnje generacije čutile do očeta, otrokom vsak dan vcepljale predvsem matere, ki so bile v odvisnem položaju. Bolj ko so postajale (finančno) neodvisne, manj so otrokom pripovedovale mistične zgodbe o očetih kot bogovih.

V 80-ih je zahodnoevropski in ameriški lik moškega, očeta vse bolj zasičen s podobo očeta negovalca, čustvenega in občutljivega očeta ter partnerja. Družbeni kritiki v svojih visokih pričakovanjih do sodobnega očetovstva poudarjajo pomen očetove humanosti, nežnosti, empatije, ki ugodno vpliva na otroka. Očetje, ki se nauče "materiniti", biti nežni, lahko ponudijo veliko več v medsebojnih odnosih.

Današnjim otrokom naj bi bil oče predvsem človeška in ne avtoritarna figura. Pojem avtoritete zamenjuje pojem odgovornosti. "Oče v službi" naj bi zapuščal prizorišče, pojavil naj bi se "ljubeči oče". Čustva postajajo pomembnejša kot nekoč, ko so morala ostati skrita in potlačena (z izjemo negativnih čustev v družinskem okolju). Moški morajo igrati vlogo, ki se je niso učili od svojega očeta, vlogo, za katero naša kultura še nima izoblikovanega modela in vrednotnih meril. Nekoč jasno definiran pojem je

danes podvržen številnim razpravam, dilemam ... Tak položaj pa je nedvomno najtežji za očete same (Bertaux, 1992: 184).

Pojem očetovstva naj bi tako postal bližji materinstvu. Očetje bi morali postati redni skrbniki, deliti delo in odgovornost za otroka z materjo. Predvsem skandinavske države (kot npr. Švedska), navaja Bergstrand (1996: 128), so tiste, ki spodbujajo neposredno, aktivno očetovstvo, in ga hočejo približati materinstvu. Tako imajo švedski očetje že od leta 1974 enako pravico do plačanega porodniškega dopusta v poljubno izbranem obdobju; spodbujajo jih k temu, da se že med materino nosečnostjo pripravljajo na rojstvo otroka, da sodelujejo v starševski vzgoji, da sami spoznajo "mističnost" materinstva (Bergstrand, 1996: 128).

Vendar pa je glede na vse dane možnosti ideal očetovstva še daleč od realnega, resničnega, individualnega očetovstva. Izrazitih sprememb v smislu aktivnega, praktično prisotnega očeta še ni. Dejstvo je, da družba še vedno ni ideološko oziroma socialno pripravljena na novo očetovsko vlogo. V vsakdanjem življenju so "osamljeni" novi očetje soočeni s situacijami, v katerih ni pripravljenih rešitev. Oblikovati morajo nove strategije za reševanje problemov in oblikovanje odnosov. Številni izkusijo dramatične spremembe. V premišljanju o očetovstvu spoznajo, da so (bile) patriarhalne vrednote dela glavni vir oblikovanja moške identitete (Björnberg, 1992: 18).

Literarna umetnost neizprosno 'priča' o družbeni konstrukciji realnosti, literatura o hierarhiji med spoloma, o tem sestavnem delu androcentrične kulture, ki je v zgodovini vplivala na vsa področja človekove dejavnosti. Predstavlja snov, model in vzorec, po katerem naj bi se gradila prihodnost. Posebno to velja za literaturo, namenjeno mlademu bralcu.

Mladinska literatura je zgodovinska komunikacija med govorečim odraslim in še ne odraslim prejemnikom. Pisanje za otroka je v bistvu nekakšno pisanje "spominov", ti pa so zakladnica človekovega "socialnega izkustva".

Glede na to, da skandinavsko (švedsko) okolje veliko bolj spodbuja novo očetovstvo tako na institucionalni ravni kot v vsakdanjem življenju in da je slovenska družba ambivalentna do očeta, ki je aktivno soudeležen v družinskem življenju, sem se najprej odločila za primerjavo podobe očeta v sodobni slovenski in švedski poeziji. Predvidevam, da je v slednji bolj prijazna otroku, da je v njej oče otroku bližji, da je bolj vpleten v družinsko življenje in delo, kot je v slovenski. Zaradi nedostopnosti

virov oz. zaradi težav s prevajanjem iz švedskega v slovenski jezik sem se omejila na analizo podobe očeta v slovenski književnosti.

Cilj magistrske naloge je primerjalna analiza očetove podobe v (pretežno) znotraj družinskih odnosih, v slovenski otroški starejši in sodobni poeziji.

Izhodiščne hipoteze:

- Podoba očeta v pretekli oz. starejši slovenski otroški poeziji (nastali do 60. let 20. stoletja) se razlikuje od podobe očeta v sodobni oz. novejši slovenski otroški poeziji (nastali od 60. let 20. stoletja naprej). V starejši slovenski otroški poeziji se zrcali vloga tradicionalnega očeta, medtem ko novejša slovenska otroška poezija razkriva vlogo sodobnega očeta.

- Lik novega moškega oz. novega očeta se v otroški poeziji pogosteje pojavlja v okolju, ki je institucionalno bolj naklonjeno spreminjanju očetove vloge.

- Liki moškega, podoba očetovstva v otroški poeziji lahko spodbujevalno ali zaviralno delujejo na individualno sprejemanje (mladega bralca oz. mlade bralke) novih, spremenjenih vlog. K vsestranski, institucionalni podpori novih vlog lahko prispevajo tudi liki v otroški poeziji.

Način analize: izbrala sem metodo kvantitativne in kvalitativne analize pesemskih sporočil v dveh – glede na ključne določilnice spreminjanja očetovstva – različnih zgodovinskih obdobjih.

a) Tradicionalna slovenska družba ni bila naklonjena očetu, ki bi bil aktivno soudeležen v družinskem življenju. V vsakdanjem življenju je namreč sprejemala tradicionalno očetovstvo.

b) Sodobna slovenska družba suvereneje spodbuja novo očetovstvo, tako na institucionalni ravni (socialna politika...) kot v vsakdanjem življenju.

Predmet analize je pesemsko besedilo, namenjeno mladim bralcem oz. bralkam, merila izbire pa so bila naslednja:

-) čas nastanka: A) starejša besedila, nastala v preteklosti do 60. let 20. stoletja; B) novejša besedila, nastala v sodobnosti, to je od 60. let 20. stoletja dalje,
-) izbira besedil različnih pesnic oz. pesnikov,
-) vključenost lika očeta,
-) kakovost lika očeta v odnosih do otrok(a) in partnerke.

Pri kvantitativni in kvalitativni analizi sem se oprla na naslednje kazalnike:

0. Pogostost pojavljanja očeta v razmerju do pojavljanja matere - izkazala naj bi fizično in psihično (ne)prisotnost očeta, njegovo razmišljanje o družini v času njegove odsotnosti in hrepenenje družine po njem.
0. Kakovost odnosa oče – mati - poiskati sem želela odgovore na vprašanja, kot so npr.: ali sta partnerja oz. starša enakopravna, je oče vpet v javno, mati pa omejena le na domačo sfero, je oče gospodar, mati pa dekla, kaj oče pripoveduje materi in kako, kako jo naslavlja, ali ji in kako ji izkazuje (pozitivna ali negativna) čustva, kdo odloča, kje, kako pogosto se pojavljata oče oz. mati v javni in/ali zasebni sferi, kaj kdo dela oz. kakšno funkcijo opravlja.
0. Očetova vključenost v nujno družinsko, gospodinjsko delo v primerjavi z materinim deležem.
0. Izražanje očetovih čustev v vertikalni in horizontalni generacijski smeri.
0. Pogostost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko.
0. Očetova podoba v času hčerkinega/sinovega odraščanja oz. oče v posameznih obdobjih otrokovega življenja: oče pred in ob rojstvu; oče in dojenček; oče in predšolski otrok; oče in šolarka/šolar.

2 MOŠKOST, OČETOVSTVO V ANDROCENTRIČNI KULTURI

V zadnjih desetletjih se kažejo številni poskusi identificiranja diskontinuitet, ki ločujejo postmodernistični svet od izkušenj naših mater in očetov, kar napeljuje na to, da živimo v novih časih. Izzvani smo, da se srečujemo z novimi vzorci mnogoplastnih odnosov med spoloma, na katere pa še nismo emocionalno pripravljeni. V tem se zlahka zapade v stare, urejene, utečene vzorce.

Teoretiki postmodernizma ugotavljajo, da so sedemdeseta leta 20. stoletja povzročila z razvojem novih tehnologij globalizacijo ekonomskih in političnih odnosov in spremembe v izkušnji vsakdanjega življenja. Obenem nas te trditve postmodernizma razvezujejo občutka povezanosti s preteklostjo.

Znotraj sodobne zahodne kulture naj bi mnogi moški izgubili občutek, kaj pomeni *biti moški*. Zlasti to velja za bele moške srednjega razreda. Negotovi so, kaj drugi pričakujejo od njih in kaj pričakujejo sami od sebe ... Na določenih področjih je to še posebej izrazito, npr. v ljubezni, intimnosti, emocijah, sorodstvu, starševstvu ... ugotavlja Seidler (1997: 12).

Vendar je vprašanje, ali sodobna zahodna kultura moške resnično spodbuja k sprejemanju obveznosti in odgovornosti (v družini, partnerstvu, starševstvu ...), ali pa s svojimi normami reproducira predvsem njihove prednosti; ali ne gre predvsem za to, da se moški izogibajo obveznostim in odgovornosti, ker imajo možnost izbire, ker niso prisiljeni k sprejemanju obveznosti in ali ni negotovost le izgovor?

Pomembno vlogo pri preobrazbi družbe imajo brez dvoma same razlage stanja in potrebnih sprememb, zlasti vključenost spolov v interpretacije. Upoštevati je treba, da je prevladujoča kultura še pretežno moško določena, zato lahko potencialno ženskam prijazna priporočila delujejo tudi nasprotno, če ne vključujejo različne "teže" posameznega spola.¹

Uvideti bi morali, kako nas oblikujejo družbene vloge, ki so nam dane, in se odločiti, kako naj vnovič določimo svoje identitete. Na vseh področjih bi morali postaviti zahtevo *ljudje, ne spol*. Ljudje bi se morali posvetiti preoblikovanju starih vezi družinskih odnosov v nove, omogočiti otrokom rast brez travme, ki jo povzroča odvisnost od matere, ki ostaja doma, in od očeta, ki dela, se posvetiti rekonstruiranju zaposlitve, prevzeti gibkejšo življenjske sloge (Oakley, 2000: 256).

Tu bi problematizirala avtoričino posplošenje na oba spola, na ljudi, človeka nasploh. Dejstvo je, da operiranje s človekom nasploh prikriva dejansko neizmerljivost vlog glede na spol. Vsakdanja rutiniranost kot neproblematičen navezni okvir za znanstveno pojasnjevanje namreč omogoča reprodukcijo seksizma (Jogan, 1990: 58).

Z umestitvijo v celosten prostor družbene resničnosti postane razumljivo, zakaj se dehistorizirane sociološke interpretacije stekajo v poudarjanje človeka nasploh, ki mora sprejeti vloge in ponotranjiti 'objektivno' obstoječa pravila. S tem se prikriva neenakomerna obremenjenost z vlogami (kajti vsi morajo sprejeti vloge, kar je spet popolnoma očitno) in predvsem obremenjenost z izrazito vsebinsko neenakimi vlogami, kar je povezano z oženjem ali širjenjem prostora svobode. To prikrivanje omogoča tudi brisanje realno obstoječe prisilnosti, ki je sestavina večine dejavnosti, ki so potrebne za obstoj in ohranjevanje posameznika in celotne družbe. In ker je (samo delno zaradi pravih naravnih razlogov) možnost izstopa iz prisilnosti za ženske dejansko manjša, se s takšnim razlaganjem zgubi vprašanje njihovega zelo zoženega prostora svobode. Imajo pač takšne vloge in s tem je njihov družbeni prostor zamejen! Tako se ob občih legitimizacijah

¹ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

legitimizira tudi gospostvo nad ženskami in se ustvarja sprejemljivost za podrejeno vlogo pri ženskah samih (Jogan, 1990:60).

Spolna diferenciacija med vlogama moža in žene je os tradicionalne družinske strukture. Mož in žena nimata enake vloge, tudi ne oče in mati. Ta hierarhija izhaja iz zakonske zveze. Zaporedje v paru *mož in žena* kaže na patriarhalno strukturo. Ženska vloga je osredotočena na starševsko, na *vlogo matere*. Ženska je namreč tista, ki v družini skrbi za otroke.

V 20. stoletju je družbeni napredek v marsičem okrepil pomembnost spola v družini. Kazal se je v čedalje večjem emocionalnem investiranju družbe v družino oz. ljudi v družino (Oakley, 2000: 76). A opozoriti je potrebno, da ne gre le za napredek nasploh, temveč za več vzporednih procesov, ki so prispevali k poudarjanju moško vodene družine: vstopanje žensk v javni prostor: zaposlovanje, izobraževanje, znanost, politika, organizirano delovanje žensk in krepitev moči žensk so glavni dejavniki spodbujanja "emocionalnega investiranja" v družino.² Za dominantnega, krščanskega, belega, heteroseksualnega moškega je tako nekaj sorodnega v trditvi, da je staro lahko oproščeno in da lahko začnemo na novo; veže se na načine, po katerih moški dandanes pogosto opuščajo stare odnose, da bi našli nove vključujoč kontakte z otroki. (Sposobnost pretrganja vezi in umikanja namreč izkazuje odnos moških do njihovega emocionalnega življenja.) (Seidler, 1997: 15).

A kako naj oblikuje te nove odnose? Kakšni naj bi bili? Definicije moškosti se namreč konstantno spreminjajo. Stare ne delujejo več, nove še niso postavljene, utrjene. Mnogi avtorji (npr. Severinsen, 2001, Aapola, 2001, Hearn, 1997), izhajajoč iz socialne konstrukcije pojma moškosti, zato namesto tega pojma predlagajo množinsko obliko *moškosti*. Množina naj bi namreč poudarila potrebo po umestitvi v prostor in čas, saj je moškost zgodovinsko, družbeno in kulturno pogojena - današnja moškost se razlikuje od tiste v zgodovini. V sedanjem času se pojavlja več tipov moškosti oz. pojavnih oblik moškosti: nekaterim je odmerjen daljši, drugim krajši življenjski čas. Razlike v sloju, etičnosti, starosti, spolni usmerjenosti, telesni zmožnosti, religiji, zakonskem stanu, svetovnem nazoru ... namreč povzročajo socialno raznolikost.

A vendar množina pri moškosti ne rešuje problema: to, da se nek pojav izraža na različne načine, še ni razlog za oznako bistvenih značilnosti pojava. Pri moškosti gre za bistvene lastnosti osebnostne identitete in družbene vloge, ki so jih vedno določali

² Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

vodilni moški za moške. Torej bi bila množina primerna za opis pojavnih oblik moškosti.³

Različni avtorji moškost zelo različno definirajo (po Vrečko, 2005: 10), Kimmel (1994) pravi, da je moškost to, kar pomeni biti moški. Izenačuje jo z močjo, uspešnostjo, zanesljivostjo in sposobnostjo samoobvladovanja. Brod in Kaufman (1994) trdita, da moškost ni statična in brezčasna, da je zgodovinsko in družbeno konstruirana, kar naj bi pomenilo različne stvari v različnih časih in pri različnih ljudeh. Woodcock (1984) poudarja podobno, da so *moški, moško in moškost* spreminjajoče se kategorije, definirane tako, da ustrezajo zahtevam posameznih družb v določenih zgodovinskih obdobjih. Gilmore (1999) definira moškost kot *način, kako biti odrasel moški v dani družbi*. Lokar (1996) ugotavlja, da se oblikuje moškost, usmerjena k večjemu sprejemu osebne odgovornosti, večje čustvene navezanosti, zasebnosti, vzporedno pa se pojavlja vzorec "pomehkužene" moškosti.⁴ Kanduč (1999) opisuje moškost kot politično dvoumen in teoretsko neprecizen pojem, ki se pogosto navezuje na determinizem, redukcionizem ali esencializem. V bodoče naj bi se pojavljalo več različnih tipov moškosti, prilagojenih posameznikom, skupinam, prizoriščem ...

Navedene opredelitve pa so le delni uvidi v celovito moškost kot vzorec delovanja posameznega pripadnika tega biološkega spola oz. takšne spolne usmeritve.

Kaj torej je substanca, kaj sestavlja moškost?

V okviru biološke perspektive je moškost produkt kromosomov, hormonov. Psihoanalitični teoretiki govore o specifični organizaciji psihičnih struktur. Teoretiki socialnega učenja razlagajo substanco moškosti kot skupek, niz družbenih scenarijev, učečih moškega, kako naj se vede kot moški.

Z vidika družbenih odnosov je moškost razumljena kot niz navodil, izhajajočih iz položaja moškega znotraj določene socialne strukture, družba pa razdeljena v različne socialne skupine. Moškost izhajajoča iz teh pogojev sama po sebi še ne označuje enakosti. Kulturna perspektiva razume substanco moškosti v okviru ideologije - moškost je pojem, prehajajoč od generacije na generacijo preko govora in pisane besede.

³ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

⁴ "Pomehkužena moškost" je tipičen izraz moško pristranskega presojanja, ki temelji na hierarhični dihotomiji z vključenim "trdnim" moškim (rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

Različni kulturni teoretiki se ne strinjajo s strukturami, ki podajajo konstrukcijo moškosti. Eni poudarjajo, da moškost zadovoljuje le splošne potrebe družbe, drugi, da kolikor je moškost funkcionalno orientirana, služi le interesu enega specifičnega dela družbe, ne pa celote (v zagotavljanju socialne, politične, ekonomske ... moči določenega dela družbe). Vendar kulturni vidik ne specificira posebnega modela, vzorca moškega subjekta, vključuje razlike med moškimi z raznolikimi kulti moškosti. Feministična perspektiva razlaga moškost kot skupek odnosov. Primarni dejavnik, ki oblikuje moškost, je politika - moški si prisvojijo delež aktivnosti in identitete, ki jim prinaša maksimalna povračila. Vsi moški profitirajo od subordinacije žensk, ne glede na to, ali so v to vključeni (Edley, Wetherell, 1995: 206).

Problem raznolikih perspektiv je v tem, da so tekmovalne (npr. teorija vlog in psihoanaliza ponujata kompetitivni razlagi za socializacijo moškega, socialni in kulturni teoretiki si nasprotujejo v tem, ali je bistvo moškosti materialno ali idealno; med radikalnimi in socialnimi feministkami se izpostavlja vprašanje o pomembnosti kapitalizma vs. patriarhalnosti kot ključne družbene strukture organiziranja odnosov med spoloma). Dejansko so te perspektive ekskluzivne.

Glede izvora moškosti večina perspektiv vidi izvor v družbi v nasprotju z biološko perspektivo, ki razlaga moškost kot izvirajočo iz genov, celic. Sam izvor moškosti pa je tudi zelo političnega pomena, saj predpostavlja, da predstavlja moškost naravni status v ohranjanju kontinuitete družbe, v kateri moški uživajo nesorazmeren delež moči in privilegijev.

Znotraj psihoanalize je reprodukcija moškosti stvar družine - spolna identiteta je določena z vzorcem, ki ga izkusi moški v prvih letih življenja.

Iz predpostavke, da izvira moškost iz družbe, izvira vprašanje umestitve moškosti. Psihoanalitiki vidijo moškost kot vtis v psiho malega dečka. Oblikuje se že v najzgodnejših letih. Moškost torej motrijo kot neke vrste entiteto, ki se enostavno prenese. Nasprotni teoretiki motrijo moškost kot trajajoč proces oz. sistem relacij, umeščen v zgodovini.

Če je družba obče odgovorna za produciranje moških kot *glavnih*, sledi, da je v tem gigantskem krogu posebno področje o pomenu moškosti. Ti normativni standardi (kako naj in kako naj ne misli, se vede, govori ...) skupno oblikujejo moško spolno vlogo (Edley, Wetherell, 1995: 105).

Osrednjega pomena za analizo moškosti je odnos med ideologijo in prakso, oz. med kulturo in družbo. Nekateri teoretiki trdijo, da je moškost ideološki konstrukt (enačenje le-te s fizično močjo omogoča širok repertoar delovanj, praks, v katerih so udeleženi moški); drugi zagovarjajo primat prakse nad ideologijo (ideologije so v službi prakse s produciranjem sodb in skušajo odgovoriti na vprašanje, zakaj so določene vloge primerne le za moške); tretji želijo izzvati ločitev ideologije in prakse in poudarjajo poti, po katerih bi imeli zagovori, sodbe in mnenja podobne praktične učinke.

Končno se prav paradoksalno zastavi vprašanje, ali v resnici obstaja nekaj, kar družboslovci definirajo *kot moško*, ali je res nekaj, kar kategorizira ljudi v moško in žensko. Gre za vprašanje bistva moči. Dejstvo je, da je predpostavka o univerzalni bazi moškosti težko sprejemljiva - zagovorniki različnih perspektiv dopuščajo vsaj možnost o raznolikosti moškosti. S tem pa je moškost lahko le *variacija na isto temo*, pač glede na to, ali je tema definirana z osebnostjo, močjo, družbeno prakso ali družbenimi predpisi (Edley, Wetherell, 1995: 215). Moškost je torej v nasprotju z bolj raziskano ženskostjo sporno vprašanje, raznoliko definirano, neomejeno z enoznačnimi opisi moških.

V zadnjih desetletjih se kulturni kritiki s področja feminizma, rasnih, gejevskih, lezbičnih in sorodnih študij trudijo zavreči, izzvati normativne socialne vloge ter kontekst patriarhalne logike. V okviru tega je bila moškost redefinirana kot zapletena, diskurzivna kategorija, ki ne more biti razumljena neodvisno od ostalih sestavin pojava.

Moškost se v zgodovini spreminja in je bolj družbeno kot pa biološko ali naravno producirana. Sama zgodovina nudi potrebno osnovo za razumevanje tradicionalnih oblik moškosti, s katerimi se srečujemo v sodobnosti (Connell, 1993: 597).

V obdobju zgodnje moderne Evrope (1450 - 1650) naj bi se oblikovale osnove za konvencionalen pomen moškosti, danes prisoten v evropsko-ameriškem kulturnem prostoru. To je bila plemiška moškost, njena ekonomska osnova - lastništvo zemlje pa je bila tesno povezana z dednimi in sorodstvenimi mrežami. Ključni preskus zanjo je bilo soočenje z nasprotnikom v bitki (Connell, 1993: 608).

Moškost kot kulturna forma, opredeljena kot vodilna oblika moškosti, naj bi se dokončno uveljavljala od 18. stoletja dalje. V 19. stoletju industrializacija in birokracija zamenjata plemiško moškost z racionalnim preračunljivim moškim,

uradnikom in poslovnežem. Ekonomska osnova zemljiškega posestva je skupno s pomenom sorodstva in časti upadala. V obdobju prve in druge svetovne vojne prevladuje ideal frontnega vojaka, iracionalnega in nasilnega. Po drugi svetovni vojni z razvojem izobraževalnih sistemov in informacijske industrije prihaja v ospredje tehnološko znanje in izobraževanje. Z vzponom podjetniškega kapitalizma je moškost ekstremno instrumentalna, stoična in emocionalno zavrta (Messner, 1998: 731).

Znotraj strukture patriarhalne kulture velja heteroseksualna moškost kot normativni spol.

To so mnoge (feministične) teorije zavrgle, kar je izzvalo številnost identitet, načinov, po katerih je spol artikuliran preko različnih pozicij jezikov, institucij ... le-to zagotavlja, da je spol konstruiran - na to, kdo smo, vplivajo zgodovinske okoliščine in družbeni diskurzi, ne pa biologija kot primarna. Spolne vloge in pozicije, ki jih zasedemo v družbi, konstruira kompleksen sklop dejavnikov; le nekatere lahko nadzorujemo.

Moškost je potemtakem kategorija, ki je vedno ambivalentna, kompleksna in vedno odvisna od personalne in institucionalne moči.

Moškost torej ni enoznačna entiteta, ampak je soigra emocionalnih in intelektualnih dejavnikov; veže se tako na moške kot na ženske in jo kažejo in posredujejo številni drugi dejavniki - rasa, narodnost, razred, seksualnost ... (Berger, Wallis, 1995: 11).

Dejstvo je, da socialne in kulturne konstrukcije spola niso nikoli enotne. Spolna diskontinuiteta od hetero-, bi-, gej- ali lezbične...seksualnosti ne potrjuje enostavne binarne opcije moško - žensko.⁵ Spolna identiteta je lahko ideal, ki obstaja zato, da ščiti normo heteroseksualnosti. Spol je prej kot statičen, performativen, saj razgrinja, dokazuje standarde in norme, ki jim ne moremo ubežati.

Sprejemanje dejavnostnega razumevanja spola prinaša s seboj ključno vprašanje. Če se (je) družbena konstrukcija moškosti kaže (izkazovala) v političnih in kulturnih močeh zatiranja ter represije, ali je lahko moškost izkazana kot manj represivna, manj tiranska?

⁵ Binarna opcija moško – žensko zagotavlja biološko samoobnavljanje družbe. To je posebnost, ki je nima nobena druga "opcija" na ravni posameznika-ce (rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

Michael Foucault je bil kritičen do razumevanja socialne konstrukcije, odkar je pojmovanje moči in zatiranja ključno v prizadevanju za enakost. Moč ni le omejujoča, restriktivna, ni le družbeni ekvivalent očetovemu *ne*; moč je mreža disciplinirajočih kod in institucij. Norme in standardi so replicirani, razširjajo se s šolanjem, znanostjo, pravom, religijami, umetnostjo ... v svojem kroženju aktivno določajo družbene odnose in položaj subjekta. Za Foucaulta je tako temeljni način zavračanja, izzivanja konvencionalnih socialnih položajev kritika modelov, po katerih družbe organizirajo, nadzorujejo znanje.

Premisliti bi torej morali o mejah, ki ločujejo, in definicije moškosti. Ko namreč govorimo o moškosti, se ta ne nanaša le na moške - vsako razmišljanje o relacijah moči vključuje raziskavo emocionalnih, duhovnih, intelektualnih, ekonomskih odnosov moških do žensk (Berger, Wallis, 1995: 4).

Dejstvo je, da je dihotomična forma *moškost/ženskost*, konstruirana na ravni *face-to-face* medčloveških odnosov, stilizirana in opolnomočena; osredinjena na globalno dominacijo moškega nad žensko. Ta strukturalni faktor postavlja temelj za odnose med moškimi, ki definirajo vodilno formo moškosti v družbi kot celoti. Vodilna moškost je realno oblikovana v odnosu do različnih podrejenih moškosti kot tudi v odnosu do ženskosti in žensk. Medigra med različnimi formami moškosti je pomemben kazalnik tega, kako deluje moškosrediščni družbeni red (Connell, 1987: 180).

Vodilna ženskost (v smislu dominantne forme moškosti med moškimi) ne obstaja. Na ravni racionalnih relacij pa so forme ženskosti jasno definirane - globalna podrejenost žensk moškim oblikuje temelj diferenciacije. V konceptu vodilne moškosti pomeni hegemonija družbeno premoč, vpliv, razširjen v organizacijo zasebnega življenja in kulturnih procesov.

Pojavljata se dve napačni razumevanji vodilne moškosti: 1. Čeprav pri hegemoniji vpliv ne temelji na sili, moči, pa ni nekompatibilen z vplivom, ki temelji na sili, moči. To dvojje gre dejansko pogosto skupaj - fizično ali ekonomsko nasilje podpira dominantni kulturni vzorec, ideologije zagovarjajo nosilce fizične moči. Zveza med vladajočo moškostjo in patriarhalnim nasiljem je tesna, a ne enostavna. 2. Hegemonija še ne pomeni popolne kulturne dominantnosti, pomeni pa premoč. Pojem vodilna moškost je ena ključnih sestavin splošne moške spolne vloge. Vendar, kulturni ideali moškosti vedno ne ustrezajo dejanskim osebnostim večine moških. Zmaga hegemonije navadno vključuje oblikovanje modelov moškosti, ki predstavljajo

domišljajske figure, kot so npr. filmski liki (J. Wayne, S. Stallone ...), oz. publiciranje realnih vzorov, ki so dejansko tako odmaknjeni od vsakdanjih dosežkov (npr. boksar Muhamed Ali). (Connell, 1987: 183)

Zavajajoče je razmišljanje, da obstoji hegemonična moškost zgolj kot javnost. Oziranje zgolj na podobe javnih medijev bi bila napaka, saj so nosilci največje družbene moči korporativni in državni elitneži. Dejansko se vladajoči razred celovito trudi, da se ohranja velik del spolne dominacije (Connell, 1989: 185). Javni obraz vladajoče moškosti tako ni nujno obraz opolnomočenih moških, temveč kaže na to, kaj sestavlja moč in kaj so širše množice moških pripravljene podpirati. Pojem hegemonije tako v splošnem implicira široko stopnjo odobravanja.

Najbistvenejša lastnost sodobne vodilne moškosti je heteroseksualnost in vezanost na institucijo zakonske zveze, medtem ko je ključna oblika podrejene moškosti socialna depriviranost. Ta podrejenost vključuje tako neposredne interakcije kot ideološki spopad. Vodilna moškost se reflektira v pravnem kaznovanju, delovanju policije, ekonomski diskriminaciji, uličnem nasilju, preziranju fizičnih delavcev, temnopoltih, homoseksualcev oz. socialno depriviranih moških.

Podrejene moškosti se torej oblikujejo s spolno hierarhijo med moškimi - v naši kulturi kot moškost gejev, marginaliziranih skupin etničnih skupin, moških, ki so prikrajšani v patriarhalnem sistemu. Ti zadnji sprejemajo patriarhalno porazdelitev, a niso neposredno vključeni v uporabi moči, osebni nasilju, izkazovanju bojevitosti, hrabrosti ... To je najbrž najširša skupina (Rogers, Ritzer, 1996: 412).

Dejstvo je, da vodilna moškost ne pomeni le zatiranja, odvisnosti za ženske. Ženske se lahko čutijo zatirane tudi zaradi nevladajoče moškosti in lahko smatrajo vodilni model celo kot sebi bližnji, koristnejši. Pojavlja se neke vrste skladnost med vladajočo moškostjo in podrejeno ženskostjo, kar namiguje na ohranjanje praks, ki institucionalizirajo moško dominacijo nad žensko. V tem smislu vodilna moškost uteleša uspešno kolektivno strategijo v odnosu do žensk. Vodilna moškost je konstituirana v odnosu do žensk in podrejene moškosti. Te druge moškosti ne potrebujejo jasne definicije, z dosegom hegemonije obstoje predvsem s preprečevanjem alternativnih kulturnih definicij z omejevanjem, zapiranjem teh alternativ v geta, zasebnost, ignoriranje in nezavedanje le-teh (Connell, 1989: 158).

Ob navedenem je treba opozoriti, "da je ključni faktor merjenja položaja razpolaganje z različnimi viri (npr. ljudje, surovine, produkcijska sredstva, informacije, itd.), ki so

glede na civilizacijsko stopnjo in z vidika specifičnosti posamezne kulture relevantni za zagotavljanje eksistence (in socialne varnosti) posameznikov in skupin in katerih posest nastopa kot podlaga za oblast oziroma legitimno moč" (Jogan, 1990: 38).

Pri moških vodilne plasti je očitno kopičenje pozitivnih prednostnih položajev (tako na ravni globalne⁶ družbe kot na ravni družine), koncentracija moči in ohranjanje te moči s pomočjo nadzora in represije. Primarno socialno depriviranost moških pa blaži privilegij oblasti nad ženskim spolom v družini.

'Očetna', moška oblast omogoča prednosti in moč, ki nadomeščajo in izravnava primanjkljaj v socialni moči na ravni globalne družbe. Gospodar v 'svoji' družini je še vedno 'gospodar', četudi je v hierarhiji ob drugih relevantnih dimenzijah 'hlapec'. Vloga gospodarja mu je dodeljena s strani 'javne' sfere, v 'kulturi', torej ni posledica njegovih osebnostnih lastnosti, temveč mora to družbeno vlogo uresničevati, ker je to njegova družbena odgovornost do funkcioniranja celote. Prav uresničevanje moške vloge oblastnika v družini omogoča sorazmerno nemoteno delovanje celotnega družbenega 'organizma', je conditio sine qua non reprodukcije integralne socialne hierarhije (Jogan, 1990: 40-41).

Prikrajšanost žensk vladajočih plasti, opozarja M. Jogan, je

na ravni družine delno omiljena, popravljena s socialno privilegiranostjo. To omogoča ženskam te plasti delno umik (popolnost umika preprečuje biološka danost ženskega telesa) iz 'naravne vloge' v družini; dela, ki sodijo v ta okvir (nega, vzgajanje otrok, gospodinjska dela), opravlja lahko najeta (pretežno ženska) delovna sila iz nižjih socialnih plasti (dojilje, vzgojiteljice, negovalke, kuharice, itd.). Prikrajšanost glede na spol je nadomeščena s prednostmi, ki jih nudi položaj moškega/moža v tej plasti nasploh (Jogan, 1990: 39-40).

Pri ženskah vladanih nižjih plasti (v kateri živi dejansko večina žensk) gre za kopičenje nemoči in prikrajšanosti, prisilnosti in podrejenosti. Prostor svobodnega odločanja o delovanju in življenju je popolnoma zožen, kar omogoča le delovanje na ravni objekta instrumenta.

Dejstvo, da gre za celotno deprivacijo /.../, ki pa je funkcionalno izredno pomembno oziroma ključno za delovanje in obstoj celote (kajti ženske večinskih položajev, so tiste, ki 'producirajo' večino novih ljudi, ki bodo lahko opravljali vse dejavnosti, ki so nujno potrebne za obstoj kakršnekoli družbe) zahteva ravno

⁶ Sama sem kasneje ugotovila, da je pojem "globalni" v določenih povezavah treba nadomestiti z manj "težkim". "Celoten" je v tem primeru bolj ustrezen. (Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

posebne postopke, da bi se prikrila dejanska nemoč in da bi se ustvarila podlaga za sprejemanje te nemoči in večkratne podrejenosti kot smiselne in vredne individualnega truda odrekanj, žrtvovanj, itd. Prav v tej potrebi, ki je konstanta, koreninijo različne vrste legitimizacij (od mitov, prek teoloških interpretacij, različnih kulturnih stvaritev do moško-dominirane znanosti) (Jogan, 1990: 39).

Delitev javno/zasebno je sicer del procesa dihotomizacije sveta. Najbolj sistematično je to razločevanje z ideologijo spolov. V tej simplifikaciji pa je vir kompleksnosti - kvalitativna razlika med svetom moških in svetom žensk zahteva različne kulturne mehanizme za delovanje le-teh (Connell, 1989: 249).

2.1 Razum/emocije

Tradicionalna zahodnoevropska kultura dojema razum kot nekaj neodvisnega, avtonomnega, kot vir objektivnosti in znanosti. Sanje, fantazije, želje so iracionalne, neznanstvene. Tradicionalizem zahteva, da naše *otroške emocije* pustimo za seboj ter sledimo luči razuma, zahteva ločitev od otroka v sebi.

Moški se mora še posebej naučiti brzditi svojo animalno naturo, saj je v okviru tradicionalne zahodnoevropske kulture prisotna napetost med moškostjo v identifikaciji z razumom in občutkom moške seksualnosti kot nepreoblikovane, pristne animalnosti. Razkritje *otroka v sebi* grozi, da se pokaže nezmožnost samokontrole, toliko zahtevane od moškega. Ta otrok mora biti ukročen in nadzorovan, saj lahko ogrozi oblast razuma. Moški mora torej kontrolirati svoje emocionalno življenje, ga skrivati, groza ga je razkritja *otroka v sebi*.

Intimnost, kontakt, ... ogrožajo moško identiteto, saj biti emocionalen, potrebovati drugega, pomeni biti slaboten, ženstven. Zato naj bi se moški učili bati se lastne ranljivosti, posebno pred drugimi moškimi (Seidler, 1997: 30).

Pravilo razuma se je identificiralo z močjo očeta, saj je oče tisti, čigar je razum. Oče uči z razumom, podaja zakone drugim, le oče ve, kaj je dobro za druge. Kot ima razum avtoriteto nad naravo, ima oče znotraj tradicionalnega reda oblast nad družino. Oče kot glas razuma postane vir avtoritete. Tako očetovanje znotraj tradicionalne zahodnoevropske kulture vključuje vzdrževanje določene distance v družini, sicer je neodvisnost njegove avtoritete vprašljiva. Za očeta se ne predpostavlja, da je družinski, intimen, saj bi s tem družina zgubila spoštovanje do njega.

Razum je neodvisen od nature, zato je oče tudi vir zunanje avtoritete v družini. Tako tradicionalna družina čaka očeta, da se vrne iz javnosti v zasebnost, kamor s svojo avtoriteto prenese red.

Seveda pa paternalna avtoriteta zavzema različne oblike v različnih razrednih, rasnih, etničnih ... kontekstih. V dominantni obliki moške avtoritete znotraj tradicionalne zahodnoevropske kulture oče uči pravil v imenu razuma. Spoštovan je zaradi svojega položaja, zaradi modrosti svojih sodb. Očetova beseda je zelo dragocena, ker je brez dvoma objektivna in nepristranska. Oče lahko zatrjuje, da govori v imenu univerzalnega glasu razuma, medtem ko so otroci in ženske zaprti v subjektivnost izkušenj, bližje naturi, bolj prepuščeni vplivom emocij in hotenj. Le preko odnosa z moškim je ženska oz. otrok lahko prepričan v *zemljevid* razuma (Seidler, 1997: 42).

V tradicionalni zahodnoevropski misli je moškost definirana kot opozicija ženskosti. Moški se mora stalno dokazovati, da ni mehek, šibek. Moški različnega razrednega in etničnega izvora lahko izražajo določene emocije, kot so jeza, frustracija ... ne da bi postavili moškost pod vprašaj, saj te emocije podpirajo tradicionalno moškost. Jezo, agresijo ... uporabljajo kot zaščito pred ogrožujočimiemocijami strahu, žalosti, ranljivosti. *Šibke* emocije zavračajo, saj podirajo dominantne zahodne mite o moškosti kot neodvisni in samozadostni.

Osrednji mit modernizma je, da moški nimajo nikakršnih čustvenih potreb in da lahko živijo neodvisno, samozadostno, zgolj z danostjo razuma. Sprejeti dejstvo, da imajo emocionalne potrebe, jim pomeni priznati slabost, napako. Moški, odrasli v zahodni kulturi, težko prepoznajo potrebo po drugih. Navadno jim je lažje, če jih vznemirjajo, se jezijo, zlasti na bližnje, šibkejše. Ob tem so sumničavi do lastne spontanosti, ki pomeni grožnjo urejenemu, racionalnemu. Vendar so spontana čustva prej simptomi otroškosti, ki je ne znajo obvladati. S tem pa dokazujejo, da imajo pod kontrolo le svoj racionalni jaz.

Dejstvo je, da bi morali moški spodbujati in razvijati emocionalna doživljanja, da bi lahko oblikovali drugačen odnos do sebe. To vključuje opuščanje pojmovanja, da so emocije znak slabosti, sprejemanje potrebe po drugih, naučiti se sprejemati odgovornost za lastno emocionalno življenje, ne pomeni biti manj moški in tudi ne manj racionalen. Gre za način, s katerim lahko izrazijo in delijo moškost z drugimi (Seidler, 1997: 45). Dejstvo je, da imajo moški "potrebo po drugih" zadovoljevano po vzorcu gospodar-hlapec (oz. nadrejeni-podrejeni), v katerem drugemu bitju ni priznано enako človeško dostojanstvo, temveč je določen in v praktičnem delovanju

zamejen na raven orodja / "govorečega orodja" (Aristotel). Dopolnilnost takšnemu vzorcu je strogo urejan in zahtevan altruizem pri "govorečih orodjih".⁷

Heteroseksualni moški potrebujejo čas in prostor, da bi drug z drugim lahko raziskali izkušnje vsakdanjega življenja, ki jih kot moški lahko raziščejo le med seboj. Vendar je tu pogosto prisoten neizgovorjen strah pred tem, da so skupaj kot moški. S tem strahom bi se morali soočiti in se naučiti bolj zaupati drug drugemu, saj ob tem predelajo, premislijo različne oblike tega, kaj pomeni biti moški. To vprašanje pa vključuje tudi relacije do žensk in odgovornost do otrok. Če bi odprto raziskali vire svoje različne moškosti, bi lahko prepoznali tudi podedovani občutek superiornosti v odnosu do žensk. Mnogi moški lahko občutijo, da so ženske podrejene, zato da služijo (emocionalnim) potrebam moških. Raziskati bi morali te nezavedne emocije in želje. V tem se skriva tudi podedovani občutek, da je javni svet moški svet, v katerega ženske ne sodijo. Pravila so pristranska – izražajo izkušnje moškega. Kolikor stopi ženska v ta prostor, se pojavi jeza, odpor ... saj ženska ogroža načine, na katere moški oblikujejo odnose med seboj. Moški ne vejo več, kako naj komunicirajo drug z drugim, ko vstopi mednje ženska s svojo govorico (Seidler, 1997: 49).

Ob identificiranju teh mitov, s katerimi živijo kot moški, lahko spoznajo, koliko truda je potrebnega za vzdrževanje in ohranjanje takšne podobe. V kolikor bi se naučili, da je potrebno biti zvest tako svojim emocijam kot racionalnemu mišljenju, bi spoznali, da ni sramotno zaprositi za pomoč. Prej je to edini način, da odrastejo v svoji individualnosti; izkušnja, da so drugi tu lahko zanje, je del procesa zdravljenja preteklih ran, učenja, kako vstopati v odnose drugače.

V času razsvetljenske kulture so moški naučeni skrivati svoje emocionalne rane in s tem dokazovati svojo moškost. Že kot dečki se nauče, da so le deklice lahko občutljive, čustvene. Zaupati se naučijo le sebi, pogosto so samozadostni, učijo se, kaj se pričakuje od njih v relaciji do drugih, v čemer pa je le malo pozitivnih čustev (Seidler 1997: 60).

Če se osredotočimo na obdobje dvesto let, od razvoja kapitalizma, industrializacije, ki je moške potegnila iz domov ter jih s tem ločila od vsakdanjega stika z družino, je vsaka generacija moških postopno šibkejša ob izgubi očeta, ki ne deli več svojih veščin in znanj s svojim otrokom, sinom. Dečki naj bi ostali brez *hrane*, ki bi jo tako potrebovali v vsakdanjem stiku z očetom.

⁷ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

Bly (v Seidler, 1997: 50) govori o *substanci*, ki prehaja od očeta na otroka, vitalnega pomena za njegovo dušo, zlasti za sina, saj mu omogoča prehod v moškost. Moški naj bi gladovali, koprnili po stiku z očetom, kar se kaže v njihovem obnašanju v sodobnosti, kjer je oče obstranska, zlahka pozabljena figura, kar naj bi pomenilo maščevanje očetu, ki je zapustil sina, hčer.

Konec dvajsetega stoletja moški na zahodu vse bolj prepoznavajo občutek izgube, ko razpravljajo o stiku z očetom, vse bolj odprto govorijo o tem, da so si želeli biti prepoznani, sprejeti od očetov. Obenem jih zagovarjajo, češ da bi bilo nerazumno to pričakovati od njih, saj je bila njihova vloga skrb za preživetje družine. Končno tudi drugi fantje niso videli očeta pogosteje, zato je bilo to nekaj normalnega, samoumevnega. In kolikor si je nerazumno želeli intenzivnejšega stika z očetom, je samoumevno odrekanje teh čustev, potreb (Seidler, 1997: 65).

Te izkušnje vplivajo na to, kako se učijo govoriti med seboj kot moški. Opuščajoč potrebe po stiku in prepoznavajoč jih kot znamenje šibkosti, kot nekaj, kar mora biti skrito, zavirajo lastno spontanost. S tem se oblikuje način oblikovanja moških identitet in pomaga ohranjati posebni odnos do jezika - jezik je navadno uporabljen kot oblika samoobrambe.

Vse do zadnjega obstoji očetovanje v srednjem in delavskem belem razredu kot jasno definirana vloga in skupek odgovornosti, ko moški vejo, kaj se pričakuje od njih. Njihova vloga je vloga hranilca. Bili naj bi vir avtoritete v discipliniranju otrok, kar pomeni tudi, da se oče ne sme preveč približati otroku, saj je distanca nujna za jasno in nepristransko avtoriteto. Znotraj patriarhalne družine namreč oče določa *pravila hiše*, sledeč direktno avtoriteti Boga. Dvom o očetovi avtoriteti pomeni pomanjkanje spoštovanja, dokaz, da si zaslužiš kazen, saj je očetova dolžnost disciplinirati otroka. Medtem ko je materina naloga vzreja otroka, je očetov odnos odnos avtoritete (Seidler, 1997: 75).

Vendar, kolikor so očetje naučeni zadrževati svoje emocionalne izraze, bodo njihovi otroci naučeni, da emocije in občutja nimajo prostora v moškem svetu.

2.2 Emocije in jezik moškosti

V okviru modernizma oz. razsvetljenstva so otroci (vključno z ženskami, judi, temnopoltimi) bližje naturi, animalnemu. Otroku primanjkuje razuma, vendar šele z njim postane svoboden, avtonomen, moralen. Posledično mu primanjkuje jezika. Oče

pa je tisti, ki predstavlja lik avtoritete, moralne norme in jezik. Slednje legitimira distanca v odnosu oče - otrok, zagotavljajoča nepristranskost in objektivnost kot vir avtoritete, ki pa bi bila ogrožena, če bi bil oče premočno vključen v otrokovo vsakdanje življenje.

Moškim, odraščajočim znotraj bele heteroseksualne dominantne moškosti, predstavlja jezik razsvetljenstva praviloma samoobrambo, aksiom pred šibkostjo, orožje, zlasti, ko se ne čutijo dovolj močne.

V kolikor bi si dovolj zaupali, bi to pomenilo drugačen odnos do svoje emocionalne zgodovine, manj distance in neosebni. Dominantna krščanska kultura teži k temu, da so moški odtujeni od lastnih emocij, kar velja zlasti za fante, ki se uče, kako postati moški. Moški pa je tisti, ki se mora stalno dokazovati, potrjevati, da je žilav, trden ... svojo moč dokazuje z dokazovanjem drugim, da so šibki (Seidler, 1997: 35).

Emocije in moško telo

Pravilom logike in razuma ne podlegajo le emocije. Razsvetljenska vizija modernizma posreduje sekularizirano obliko krščanskega zavedanja telesa in spolnosti. Telo je vir greha in skušnjave. Belemu heteroseksualnemu moškemu predstavlja telo objekt, ločen od avtonomnega in neodvisnega jaza. Beli heteroseksualni moški živi v svetu razuma, ki izvaja nadzor nad emocijami in telesom (Seidler, 1997: 160).

Za te moške spolnost ustvarja zvezo med glavo in genitalijami z le malo povezave s srcem. Spolnost pomeni doseči zmago, izvedbe, uresničitve in samopotrditve; ranljivost, pozitivna čustvenost ... tu nimajo moči. Znotraj te tradicije je prisoten tudi velik razkorak med spolnostjo in duhovnostjo. Spolnost je dojeta kot umazana in zlobna, povezana z živalsko naravo, s skušnjavo mesa.

Spolnost naj bi pokrivala različne potrebe po stiku, dotiku, afektu ... te potrebe pa je težko pripoznati brez občutka, da je moškost kompromitirana, saj je prepoznavanje ranljivosti in čustvenosti plašljivo (Seidler, 1997: 185).

Strah pred intimnostjo, ki ga občutijo moški, je povezan z ogroženostjo moške identitete. Žal omenjena kultura dečkom ne dopušča odrasti in jih ne pripravi na intimne odnose. Heteroseksualni moški praviloma odrastejo identificirani z nadzorom, za katerega predpostavljajo, da jih podpira kot moške, katerim ranljivost ni dovoljena.

Zmožnost nadzirati odnose daje moškim gotovost, varnost in jim zagotavlja lažji spopad ob morebitni zavrnitvi.

Kot moški so odrasli z instrumentalnim odnosom do telesa. Telo je zanje stvar, sredstvo, s katerim dokažejo sebi in drugim, da je njihova moškost popolna. Preskušanje sebe s telesom (npr. šport) je ključno za pozitivno samopodobo. Kolikor se čutijo jezne, žalostne ... a so to nesposobni izraziti, bodo svoje emocije zakrili in se dokazali s fizično dejavnostjo.

Telo tretirajo ekstremno, kot stroj, ki funkcionira po svojih principih in zakonih. Moški tesnega stika s telesom niso oblikovali, niso se mu naučili prisluhniti, ga hraniti z nego in pozornostjo ter bi vse naredili, da bi se izognili bližnjemu telesnemu stiku. Heteroseksualni moški so homofobični pred dotikom, kot moški so ponosni, da živijo brez podpore drugih, zlasti moških - stati sam, brez podpore, brez razumevanja drugih jim pomeni dokaz moškosti (Seidler, 1997: 186).

Telo zrcali mitske in societalne relacije. Moški so telesa asimilirali v kognitivne oblike reprezentacije, ovrgli dejstvo, da ima telo *lastno življenje* in da je posredovano preko spola, rase, etnične in seksualne pripadnosti ali usmeritve.

Moško telo je v zahodni kulturi *fit* - prilagodljivo, žilavo, stisnjeno v sprejemljiv kalup. Je instrument, ki naj služi interesu moči, razuma; biti mora dresirano, vodeno. Oblikujejo in dresirajo pa ga ekonomske, politične, religiozne, kulturne, izobraževalne ... represivne kontrolne institucije, ki se jim pokorava in živi v simbiozi z njimi (Seidler, 1997: 160).

2.3 Moški in intimnost

V tradicionalni zahodni kulturi se pojavlja trditev, da imajo moški težave z intimnostjo, ki je stvar čustvene komunikacije z drugimi in s seboj v kontekstu medsebojne enakosti. Ženske so v vlogi čustvenih modernih revolucionark utrle pot intimnosti. Pogoj in izid tega so tudi materialne spremembe, ki so ženskam omogočile, da so zahtevale enakost.

Težave, ki jih imajo moški z intimnostjo, so predvsem posledica manihejskega pogleda na ženske, ki ga najdemo v čaščenju matere ter neuspele čustvene samopripovedi (Giddens, 2000: 135).

Moški se v svoji seksualnosti pogosto napajajo z energijo iz frustriranega iskanja ljubezni, ki pa se je tako bojijo, kot si je želijo. Številni moški niso sposobni ljubiti drugih kot sebi enakih v intimnih okoliščinah, sposobni pa so ljubiti in skrbeti za tiste, ki so manj močni (ženske, otroci).

Ali je tema moškosti kot izgube skladna z realnostjo, v kateri vlada patriarhat? Spolna delitev dela ostaja dejansko nedotaknjena. V večini kontekstov androcentričnih družb moški doma in v službi večinoma niso pripravljene zrahljati vajeti svoje oblasti. Svojo prevlado izkoriščajo za svoje interese, vzroki za to pa so povsem materialni. Vendar pa je moška oblast ogrožena, ker temelji na soudeležbi žensk ter na ekonomskih in čustvenih storitvah, ki jih zagotavljajo ženske (Giddens, 2000: 136).

2.4 Moški in ljubezen

Romantična ljubezen naj bi bila zarota, ki so jo moški skovali proti ženskam. Vzpon paradigme romantične ljubezni moramo razumeti v razmerju do niza vplivov, ki so doleteli ženske do poznega XVIII. stoletja: ustvarjanje doma, spreminjajoča se razmerja med otroki in starši ter "izum" materinstva (Giddens, 2000: 40).

Vendar pa je patriarhalna moč domačega okolja v drugi polovici XIX. stoletja v marsičem pojemala. Neposredna vladavina moškega nad celotnim gospodinjstvom, ki je bilo še vedno proizvodnega sistema, je namreč oslabela z ločitvijo doma od delovnega okolja. Soprog je seveda imel vso moč, vendar pa je družba vse bolj poudarjala pomen čustvene topline med starši in otroki. Ko so se družine manjšale in so na otroke začeli gledati kot na ranljiva bitja, ki potrebujejo čustveno vzgojo, so ženske dobile večji nadzor nad vzgojo otrok. Središče gospodinjstva se je premaknilo od patriarhalne avtoritete k materinski naklonjenosti. Podoba žene in matere je okreplila dvospolni model dejavnosti in občutij.

Moški so spoznali, da so ženske drugačne in da se ukvarjajo s področji, ki so njim tuja. Razločno nova prvina je povezava materinstva z ženskostjo. Romantična ljubezen je bila v bistvu feminizirana ljubezen. Prej so govorili o tovariški ljubezni, povezani z medsebojno odgovornostjo moža in žene do opravljanja gospodinjstva ali kmetije. Z delitvijo področij dela pa je negovanje ljubezni postalo večinoma ženska naloga. Ideje romantične ljubezni so bile jasno povezane s tem, da so ženske podrejene doma in ločene od zunanjega sveta. Razvoj takih idej je bil tudi izraz moči žensk in protislovno priznanje, da so avtonomne, čeprav prikrajšane (Giddens, 2000: 45).

Moški so svoj cinični pogled na romantično ljubezen in neugodje rešili z ločevanjem udobja domačega okolja od seksualnosti priležnice oz. prostitutke. Hkrati pa je iz tega razvidno, da so sprejeli feminizacijo spodobne ljubezni.

Ta dvojna merila pa ženskam in moškim niso omogočila enakega izhoda. Moška prijateljstva so v viktorijanski dobi postajala vse manj tesna in tovariška. Občutki tovarštva med moškimi so bili večinoma odrinjeni v obrobne dejavnosti (hobiji, vojne ...). Prijateljstva med ženskami pa so pomagala blažiti razočaranje nad zakonsko zvezo. Ženske so enako pogosto kot moški o prijateljstvih govorile o ljubezni (Giddens, 2000: 49).

A romantična ljubezen se ostro razlikuje od srednjeveških romantičnih povesti, v katerih je junakinja razmeroma pasivna. Ženska tu dejansko ustvari ljubezen. S tem, ko sreča moškega in omehča njegovo srce, ga pripravi do tega, da ji vrača ljubezen, se začne zanimati zanjo in ji postane vdan. Osvojitve srca drugega pa je pravzaprav proces ustvarjanja vzajemne življenjske pripovedi. Junakinja ukroti navidez nepristopno moškost svojega ljubezenskega objekta.

Notranjo subverzivnost paradigme romantične ljubezni je dolgo držala v šahu podoba povezanosti ljubezni s poroko in materinstvom ter predstava, da prava ljubezen drži za vselej. A ker je bila povezava med ljubeznijo in zahtevami poznejšega skupnega življenja nadvse krhka, sta zakonca lahko ohranjala učinkovitost z delitvijo dela po spolih. Moževo področje je bilo plačano delo, ženino pa dom. To pa je dovoljevalo moškim, da so se distancirali od cvetočega kraljestva intimnosti in proglasili željo po zakonski zvezi za primarni ženski cilj (Giddens, 2000: 52).

Razvoj idealov romantične ljubezni je v zadnjih dveh stoletjih vplival na moške drugače kot na ženske. Moške, ki so prišli preveč pod vpliv takih pojmovanj ljubezni, so označili kot *romantike* v posebnem smislu te besede, torej kot nečimrne sanjače, ki so podlegli ženski moči. Romantik žensk nima za enakovredne, ampak si jih podreja. Pri novo nastajajočem raziskovanju intimnosti ne sodeluje, intuitivne narave ljubezni ne razume kot način, kako organizirati osebno življenje v povezavi s kolonizacijo prihodnosti in z oblikovanjem osebne identitete.

Za večino moških je romantična ljubezen v konfliktu z imperativi zapeljevanja. Od začetkov transformacij, ki so vplivale na zakonsko zvezo in osebno življenje, so se moški nasplošno izključevali iz razvijajoče se sfere intimnosti. Povezavo med romantično ljubeznijo in intimnostjo so potlačili, zaljubljenost pa je ostala tesno

povezana z dostopom do žensk, ki so svojo krepost varovale, vsaj dokler zveza ni bila posvečena s poroko.

Moški torej hočejo imeti status med drugimi moškimi, ki bi jim ga dale materialne nagrade in ki bi bil povezan z obredi moške solidarnosti. Vendar je moški spol napačno razumel ključni trend razvoja modernosti. Identiteto je namreč iskal v delu in ni razumel, da reflektivni projekt jaza vključuje čustveno rekonstrukcijo preteklosti, s katero bi lahko projicirali strnjeno pripoved o prihodnosti. To, da so se nezavedno čustveno zanašli na ženske, je bila skrivnost, odgovor nanjo pa so iskali kar v ženskah. Iskanje identitete je torej potekalo prikrito znotraj nepriznane odvisnosti.

Moški so hoteli tisto, kar so ženske delno že dosegle. Moški avtorji so postali obsedeni s skrivnostjo, ki bi jo lahko razkrile samo ženske in do katere so hoteli priti tako, da so kopicili ljubezenska osvajanja - pa jim je v celoti spodletelo (Giddens, 2000: 64).

2.5 Moška seksualnost in prisilno vedenje

Narava moške seksualnosti v modernih družbah naj bi bila krhka in *moškost* naj bi bila škodljiva za moške. Dejstvo je, da je več moških spolno nemirnih, vendar svojo spolno dejavnost dobro ločujejo od drugih delov svojega življenja, v katerih lahko najdejo trdnost in usmeritev.

Moška seksualnost je lahko toliko, kolikor falus dejansko postane penis, razcepljena med samozavestno spolno prevlado, vključno z uporabo nasilja na eni strani in nenehnimi tesnobami glede spolne moči na drugi. Moški so tesnobo glede spolnosti skrivali, dokler so obstajale družbene razmere, ki so jih varovale. *Romantična* ljubezen je v sebi nosila protest proti soudeležbi žensk v čustveni odvisnosti moških. Kolikor bolj ženske pritiskajo k *sotočni*⁸ ljubezni, toliko bolj moška čustvena odvisnost postaja nevzdržna. Številni moški se težje spoprimejo z moralno razgaljenostjo.

Zmožnost in potrebe žensk, da se spolno izražajo, so vodilni moški daleč v dvajseto stoletje zatirali, enako so zatirali socialno prikrajšane moške, vendar terapevtske

⁸ Sotočna ljubezen je dejavna, odvisna ljubezen; bode se s paradigmo romantične ljubezeni, po kateri je ljubezen pristna le, če je "za večno", "ena in edina". Romantična ljubezen je ženske pogosto peljala v gospodinjsko podrejenost. Sotočna ljubezen predstavlja enakost pri čustvenem dajanju in prejemanju. Razmerje drži skupaj to, da partnerja "do nadaljnjega" sprejemata razmerje kot nekaj, kar obema daje dovolj, da se jima zdi vredno nadaljevati. Sotočna ljubezen (za razliko od romantične) ni posebno povezana s heteroseksualnostjo (Giddens, 2000: 68).

analize moških izkazujejo predvsem njihov spolni nemir in obup, ki sta daleč od podobe brezskrbnega ženskarja ali vročekrvne, neukročene seksualnosti. Vedno znova se pojavljajo problemi z impotenco, nočnimi izlivmi, prezgodnjo ejakulacijo, s skrbjo glede velikosti in delovanja penisa ter druge tesnobe, ki so, vezane na spolnost, s kroničnimi občutki manjvrednosti in osebne zmedenosti, nenehna tema pogovorov. Pogosta pritožba je, da partnerice niso sposobne spodbuditi spolne odzivnosti, hkrati pa tudi same niso sposobne uživati. Neuspehe v *moškosti* doživljajo kot grožnjo razmerju, ki jim veliko pomeni in ne kot abstraktne težave (Giddens, 2000: 123).⁹

Moč in nasilje sta lastnost vseh vladajočih redov. Vprašanje v sferi politike je, koliko se oblast zateče k nasilju, kadar se podre legitimni red (Giddens, 2000: 128).

2. 6 Moška gibanja

Moški imajo kot skupina institucionalne privilegije pred ženskami kot skupino. Vendar institucionalna moč moških nad ženskami in podrejenimi moškimi ni popolna in nespremenljiva. Med moškimi samimi obstoje velike razlike in neenakosti (Messner, 1997: 8).¹⁰

V družbah lahko sočasno vstaja več kulturno zaželenih podob tipov idealnih moških (Messner, 1993: 723). Messner navaja dva osnovna tipa današnjega moškega v ZDA: vse bolj prisotnega novega moškega, močno vpletenega v starševstvo, in brezizraznega, hipermaskulističnega tradicionalnega moškega. Novi moški naj bi bil znak prihodnosti, vendar pesimistični teoretiki opozarjajo, da moški v *novem* moškem vidijo zgolj slo, s prevzemanjem nove podobe pa naj bi služili predvsem sami sebi.

Podobno Edley in Wetherell (1995: 141) kot stereotipnega moškega osemdesetih prikazujeta težavno, agresivno osebo, samovoljno vodeno z željo po moči in statusu. V devetdesetih pa naj bi prišlo do odmika od teh vrednot - ideal grobega,

⁹ Zgornje navedbe naj bi pomagale razumeti nekatere poteze množične pornografije ter vidike moškega spolnega nasilja. Eksplozija pornografskega materiala, namenjena večinoma moškim, kaže na njihova plitva čustva. Moški, ki se priklene na ta pogled, ga mora obvladati, pri čemer penis znova postane falus, se pravi imperialna nadvlada, ki jo moški izvaja nad ženskami.

Prikazi posvečajo veliko več pozornosti izrazom ženske naslade, vselej pod vplivom falusa. Bistvo teh 'zgodb' ni v tem, da bi se vživeli v vir in naravo ženskega spolnega užitka, temveč da bi ju ukrotili in osamili. Tako moški pod svojimi pogoji zvejo, kaj ženske hočejo in kako bi obvladali njihovo poželenje.

Številni moški čutijo željo, da z raziskovanjem žensk poiščejo tisto, kar jim manjka. To pomanjkanje pa se lahko izrazi v odprtem besu in nasilju.

Pornografija je torej del hegemonističnega sistema nadvlade, kjer spolno nasilje ni zgled falične moči, temveč njegova sekundarna podpora (Giddens, 2000: 124).

¹⁰ Messnerjeva razlaga sodi v strujo integralnega sociološkega pristopa, ki omogoča zagovorništvo nove moškosti in moške volje.

ambicioznega poslovneža se razbija, v ospredje prihaja identiteta skrbne, občutljive, emocionalno izrazitejše moškosti. Še vedno pa naj bi potekal boj med nasprotujočim si *starim* in *novim* moškim. Prav tako opozarjata na predstavitve moškosti v javnih medijih, ki se osredinjajo na pozitivno in kulturno zaželeno podobo moškosti, ki najočitneje podaja informacije o kulturno zaželenem moškem.

V sodobnosti je vprašanje moškosti in krize moškosti postalo privlačno zlasti v okoljih, ki jim "*grozi*" uresničevanje načela enakih možnosti. V ZDA se je tako oblikovalo organizirano gibanje za odpravo *krize moških*. V devetdesetih se je število pripadnikov teh konzervativnih, ženskam neprijaznih ali celo sovražnih gibanj zelo povečalo (Jogan, 2001: 195).

Eno takšnih gibanj je mitopoetsko gibanje, ki izhaja iz prepričanja, da se mora moški boriti za ozdravitev *moških ran*, torej zoper čustveno zaprtost, neizrazitost, krajšo življenjsko dobo ... Moški naj bi v sodobnosti zaradi glasnejšega ženskega glasu izgubili svojo moč, zato si jo morajo s posebnimi uvajalnimi obredi ponovno pridobiti (z odkritim izražanjem čustev v javnosti) (Jogan, 2001: 195).

Vendar čustvena prikrajšanost moških ni posledica ženskega zatiranja moških, kot opozarja Messner (Jogan, 2001: 195), temveč težnje po moški nadvladi. Pripadniki tega gibanja z osredinjenjem na *tragedijo moškega neizražanja* puščajo ob strani družbeno strukturo moči, v kateri se oblikujejo moške osebnosti, saj naša kultura pričakuje, da bo majhen deček odrasel v odločevalca in razpolagalca z močjo, za učinkovito vladanje pa mora biti sposoben prepričati druge v upravičenost svojih odločitev ter se varovati pred čustveno vpletenostjo v posledice teh odločitev. Poleg tega v mitopoetskem gibanju prevladujejo moški srednjega razreda, kar kaže na njihov privilegiran položaj - prav z zatiranjem žensk in drugih moških ustvarjajo privilegije (Jogan, 2001: 195).

Sorodna temu gibanju je krščanska moška organizacija Promise in Keepers, ki jo sestavljajo predvsem heteroseksualno usmerjeni belci srednjega razreda; svoja prepričanja opira na biblično razlago, da sta moški in ženska po naravi neenaka in da je Bog določil moškemu vladajoč položaj v družbi. Pripadniki te organizacije nastopajo kot močna antifeministična politična sila in se bojujejo zoper enake pravice obeh spolov in za nadvlado moškega v družini. Takšno usmeritev podpirajo tudi ženske v krščanskih skupnostih, kar pa naj bi bila posledica njihove dejanske (ekonomske) odvisnosti od moškega (Jogan, 2001: 196).

Podobno skuša ohraniti in na novo utrditi hierarhijo moči v ZDA gibanje v okviru krovne organizacije National Congress for Men (v kateri so zelo močne organizacije za pravice očetov!). Na podlagi zdravorazumsko razloženih, zoženih¹¹ izsekov iz vakdanjega življenja svarijo javnost, da so moški najbolj zatirani in množične žrtve ženskega nasilja. V zagovarjanju očetovskih pravic se usmerjajo zlasti na spreminjanje zakonodaje glede razveze in dodeljevanja otrok - ukvarjajo se s svojimi pravicami po razvezi, zelo redko pa z vprašanjem odgovornosti do otrok pred razvezo.

V tej fazi družinske skupnosti prevladuje neenaka razporeditev bremen in odgovornosti med očetom in materjo, mnoge ženske pa niso v strukturno takšnem položaju, da bi se lahko pogajale z mošmi o enakomernejši razporeditvi družinskih in gospodinjskih del. Večina žensk tako sprejme dvojno obremenitev, del žensk pa ta problem reši s privilegiranim ekonomskim položajem (z najeto delovno silo). Moški te privilegirane plasti lahko s tem uresničujejo svojo vlogo kot "novi očetje" - uživajo emocionalne prednosti starševstva, a ne sprejmejo delovnih obveznosti. Prav ti moški pa so odločilni pri političnem določanju družbenega reda. Tako ni naključje, da aktivisti v boju za očetovske pravice zanemarjajo, kako jim institucionalna urejenost zagotavlja prednosti pred in po razvezi (Jogan, 2001: 196-197).

Na podlagi ameriškega primera moremo sklepati, da je tudi 'novo očetovstvo' (kot sestavina vzorca nove moškosti) lahko razumljeno in prakticirano tako, da v bistvu ohranja (večkratno) podrejenost in da prizadevanja za celovito androgino preobrazbo organizacije vsakdanjega življenja nikakor niso absolutno prevladujoča vrednota (Jogan, 2001: 197).

Na drugi strani se zagovorniki odpravljanja hierarhije osredinjajo predvsem na institucionalno zgradbo ameriške družbe. Z raziskavami razkrivajo spolno in razredno neenakost v okviru plačanega dela in odnosom med delom in družino, pojasnjujejo pa tudi (spolno) nasilje in pornografijo. To so socialistično-feministično usmerjeni moški, ki delujejo predvsem v okviru organizacije National Organization for Men Against in Sexism (Jogan, 2001: 197).

¹¹ Zdravorazumsko znanje temelji na predsodkih in posploševanjih, pridobljeno je med odraščanjem v izmenjavi mnenj z ljudmi, ki so svoje mnenje prav tako izoblikovali iz korpusa že obstoječih znanj in z medijskimi vplivi, ki zavestno in nezavedno oblikujejo zdravorazumski odnos do sveta (Zaviršek, 2000: 239).

Sama kapitalistična produkcija je organizirana okoli vrste delitev med domom in delom, delom in počitkom, javnim in zasebnim življenjem. Kapitalistične prakse s tem kreirajo osnovne delitve (Edley, Wetherell, 1995: 101).

Vrednota kapitalizma je racionalnost. Ena opornih točk racionalnosti je ob podreditvi dela kapitalu tudi podreditev reprodukcije ljudi (področje ženske dejavnosti) produkciji dobrin (področje moške dejavnosti). Patriarhalno organizirana družina pa je torej eden izmed nujnih pogojev ohranjanja nespremenjenih globalnih družbenih odnosov (Jogan, 1990: 119 – 123).

Dejstvo je, da androcentrična pojmovanja moškosti pomagajo ohranjati socialno strukturo (kapitalizma in s tem) razredne delitve. Ta pojmovanja izvirajo iz moške dediščine, lastništva in konceptov moške linije, iz očetovske avtoritete ter iz stare obrtniške tradicije dela, pogojene z običaji in rituali, prehajajočimi z očetov na sinove. Deček naj bi se tako že zgodaj naučil biti moški, kot njegov oče, postavljen v svet dela zunaj doma, nasprotno z materjo, ki ostaja doma. Delo postane privilegij, nujnost moškosti, del naravnih, z rojstvom pridobljenih pravic moškega. Pripadniki delavskega razreda sicer potrjujejo svojo moškost preko plačanega dela, obenem pa izkušajo revščino, neosebnost, ponižanje ob podrejanju moškim višjih poklicnih avtoritet. V tej situaciji se ne morejo upreti, saj bi sicer ogrožali temeljno patriarhalno identiteto moškega kot hranitelja.

Večina lastnosti, značilnih za moškost, androcentričnost (tekmovalnost, agresivnost, emocionalna zaprtost, nedostopnost ...) naj bi bila posledica strukture, obstoječe oblike ekonomske kapitalistične proizvodnje. Kapitalistični delovni procesi pri moških kot dominantno prisotnih na kapitalističnem trgu delovne sile spodbujajo občutek razcepljenosti med *resničnim jazom* privatnega življenja in *delavcem*.

Moški zaradi same narave kapitalističnega dela, vsebujočega mehanizme kontrole, postajajo disciplinirani ter emocionalno neartikulirani. Pa ne le zaradi kapitalističnega etosa, poudarjajočega samokontrolo, stoicizem, disciplino, ampak tudi, ker različnosti izkušenj javnega in zasebnega ter institucionalizirana tekmovalnost promovirajo proces depersonalizacije (Seidler, Wedley, Wetherell, 1995: 101).

Vse to naj bi veljalo za moške delavskega razreda, katerih vednost se močno razlikuje od vednosti moških srednjega razreda. Moški delavskega razreda imajo bolj instrumentalen odnos do dela, primanjkljaje moči pa nadomeščajo s pretiranim poudarjanjem moškosti na delovnih mestih, z uporabo jezika šovinistične spolnosti in

vulgarnim mačizmom, s pogovori o športu, seksu ter šalami o nadrejenih. Obstoji torej velika razlika med moškostjo, porajajočo se v pisarnah, na sestankih ... in moškostjo, porajajočo se v tovarniških halah, omejenih prostorih ter lokalnih skupnostih (Tolsten, Wedley, Wetherell, 1995: 105).

2.7 Moške emocije in nasilje

Moč kot eden najpoglavitejših atributov moške narave torej ne leži v konkretnem moškem, temveč v institucijah in diskurzih, ki jih običajno zastopajo empirični moški. Zastopajo pa jih, ker so do teh privilegijev prišli s pomočjo izključevanja in selekcije žensk. Biologija in tehnologija dela pa sta najpogostejši orodji izkoriščanja šibkejših. Iz tega sledi, da moramo zato heteroseksualne odnose jemati najprej kot politično institucijo, saj je družina s svojimi odnosi idealno mesto za nadzorovanje njenih članov. Seveda so nadzorovani najprej otroci in ženske, ki veljajo za najšibkejše člene. Nadzorovanje je tako eminentno moško početje, saj moški prav zaradi tega velja za močnega. Moč je najprej predpostavka, ki se nato še realizira in se moškemu retrogradno pripiše kot osebna oz. naravna lastnost (Rutar, 1995: 35).

Osnovna funkcija nadzorovanja je v ohranjanju mehanizmov izključevanja. Izključeni naj takšni tudi ostanejo, njihova izključitev pa se kasneje opravičuje z njihovimi deli, naravnimi lastnostmi. Brez izključevanja ne bi bilo ne občestev ne *mi* občutka. Nadzorovanje ne zadeva toliko posameznika kot formalne mehanizme izključevanja. Nadzorovano polje, v katerem se posameznik giblje, naj ostane nespremenjeno; zares togi in nespremenljivi niso posamezniki, ampak formalni mehanizmi, prek katerih se konstruirajo kot njihovi subjekti.

Raziskovanje njihove biološke ali psihične narave je posledično ideološko početje, saj odvrta pozornost od družbenih in strukturnih mehanizmov, ki določajo identiteto. Biološke raziskave so tako pogosto v službi nadzora nad subjekti, zlasti še, ko govore o njihovi naravi. V tem raziskujejo nekaj, kar ne obstaja in prav tu je moč ideoloških praks. Ideologija torej služi konstituiranju in ohranjanju določene resničnosti in identiteti njenih akterjev oz. zastopnikov.

Podobno velja za tehnologije dela, ustvarjajoče delitev na moško in žensko delo. S tehnologijami dela se ohranjajo stereotipi o moškem in ženskem delu, poklicu ... Psihologija je v tem na strani ideološkega zla, saj pomaga ohranjati obstoječe stanje, ne da bi se vprašala po dejavnikih, ki ga konstruirajo.

Trikotnik med biologijo, sociologijo in psihologijo predstavlja polje znanstvene vednosti, to pa je vezano z mehanizmi izključevanja, nadzorovanja in discipliniranja. Na eni strani se vednost transformira v lahko umljive, v vsakdanjem življenju uporabne in stereotipne vzorce, na drugi strani se moč konstituira prek izključevanja drugačnih, z njihovim nadzorom in discipliniranjem. Vsi trije mehanizmi delujejo s pomočjo vednosti, ki jo s tem preoblikujejo v ideološke stereotipe, podprte z nezavednimi željami. V vsakdanjem življenju se ljudje sklicujejo na stereotipne interpretacijske vzorce, ne vedoč, kako se z njimi prenaša moč in realizirajo njihovi imaginarni scenariji¹² (Rutar, 1995: 36).

Različne discipline namreč delujejo opravičevalno in potrjevalno za androcentrični red. M. Jogan osvetljuje njihovo moško pristranost:

K utrjevanju hierarhije po spolu in večje veljave moškega je v nadaljnjem razvoju prispeval tudi razvoj znanosti, neposredno in posredno. Neposredno je zlasti v družboslovju (politične znanosti, sociologija) bila pojasnjevana nujnost hierarhije spolov kot conditio sine qua non družbene urejenosti /.../. Predpostavka o nujnosti družine (kar je očitno vselej nujni pogoj za obstoj družbe) je vodila teoretike k poudarjanju bioloških razlik med spoloma kot tistih, ki določajo vse institucionalno opredeljene razlike v spolnih vlogah, kot jih je zahtevala (v patriarhalni obliki) družina. Posredno je k enostranskemu obvladovanju narave (vključno z reproduktivno zmogljivostjo žensk) prispevalo razumevanje racionalnosti kot ključno načelo organizacije moderne družbe (kapitalistične urejenosti) in znanosti. Takšna usmeritev se je povezovala z vedno bolj mehanicistično razlago narave, ki pa je (kot je bilo že omenjeno) izključevala princip materinstva (kot to označuje Fox Keller, 1986: 71), ker da to sodi na področje čustvenega oziroma obnavljanja življenja. Skrajna podreditev žensk in njihova mnogostranska odvisnost od 'vladajoče volje' (= kulturnih vzorcev za njihovo obnašanje) sta - potem, ko sta postali samoumevni - omogočali kontinuiran proces oblikovanja družbeno zaželenih lastnosti ljudi (predvsem kot prilagodljivih bitij brez presojanja obče racionalnosti) v vsaki novi generaciji. Tako so ženske s svojo dejavnostjo (biološkim in socialnim obnavljanjem prebivalstva) zagotavljale tudi neprekinjenost lastnega podrejenega položaja in splošne socialne hierarhije v družbi (Jogan, 1990: 21-22).

V tradicionalni zahodni perspektivi je torej ženska uvrščena v naravo, moški v kulturo, v katero je umeščena njegova avtoriteta, ki je tudi avtoriteta kulture. Moška

¹² Stereotip ni poenostavljena ali prehitra generalizacija o ljudeh, kot bi radi prikazali psihologi: stereotip je vedno historičen in zelo kompleksen, zato ga ni mogoče pojasnjevati z enostavnimi koncepti (Rutar, 1995: 9).

asociacija s kulturo je tudi asociacija z delovanjem, je zmožnost družbenega spreminjanja (Švab, 2000: 262).

Dejavnost žensk je kot 'narurna' v vseh kulturah (kot ugotavlja S. Ortner, 1983: 182) tako ali drugače podvrednotena, medtem ko ima 'kultura' kot celoten sistem smiselnosti, smotrnosti najvišjo vrednost prav zaradi tega, ker nudi sredstva za ustrezno (smotrno) preseganje naravnih danosti. Tako sama (moškosrediščna) kultura ustvarja definicije, po katerih je zagotovljeno njeno samoobnavljanje. V ta proces pa (resnično po naravni nujnosti, ker brez konkretnih ljudi preprosto ne more delovati nobena kultura) vstopajo ženske /.../ v skladu s kulturnimi 'zapovedmi' (kot objekti), kar pa predvsem pomeni nemožnost, da bi njihova 'definicija situacije' postala upoštevanja vreden element 'kulture', ker so (spet per definitionem zaradi večje bližine z naruro) v tej kulturi te možnosti izbrisane /.../ V tako usmerjeni kulturi (ki je, začevši v 19. stoletju, zlasti pa v sodobnosti postala vprašljiva predvsem pod vplivom feminističnih gibanj) se je spolna različnost kontinuirano spreminjala v hierarhijo med spoloma. V okviru te kulture se je razvila tudi novoveška znanost z vsemi upi in končno z izjemnimi zmogljivostmi pri reguliranju življenja celote bivajočega, preprosto - znanost kot produktivna sila. Glede na definirano vlogo znanosti v produciranju novih znanj (objektivnih, empirično preverljivih, nevtralnih, itd.) ter v konstruiranju vsakdanjega življenja je zato brez dvoma smotrno vprašanje, ali je in kako je znanost - kot sestavina, brez katere si praktično ne moremo zamisliti sodobne kulture - sprejela posamezne kulturne zamejitve, ki so delovale kot samoumevne v vsakdanjem življenju ('common sense'), kako jih je s svojimi specifičnimi (in v sodobnosti zelo cenjenimi) sredstvi obdelala ter kaj je ponudila kot svoj specifičen prispevek v obvladovanju ljudi in narave. (Jogan, 1990: 47 - 50).

Odločilno moč ima v izključevanju drugačnih tudi spolnost. Praviloma so izključene ženske, ki imajo zaradi svoje spolne identitete paradoksalno vlogo. Ker ženske ni bilo mogoče nikoli do konca nadzorovati, jih je bilo potrebno nenehno izključevati. To izključevanje pa je zadnji poskus nadzora (npr. preganjanje čarovnic) - le-to pokaže nemoč moške vednosti ter nemoč izključevanja nadzora, ki se izteče v uničenje. Stereotipno določena moška moč se torej mora izteči edino v destrukcijo (Rutar, 1995: 37).¹³

Ženska moč, razpolaganje z lastno reproduktivno sposobnostjo, je bila nevarnost, ker je neposredno ogrožala interese vladajočih (moških) plasti. Kot ugotavlja E.

¹³ boljše kot "nemoč" gre za "vsemoč", saj se je "vrednost" prelila v konkretna dejanja

Fox Keller (1986: 68), naj bi zoper to dejavnost nastopala prav nova znanost in um. Pojmovanje, da je vsaka ženska čarovnica, je prispevalo k temu, da je treba onemogočiti vstop v 'čisto' znanost ženskam, s tem pa tudi vsem tistim razsežnostim, ki so povezane z ženskim bivanjem - ljubezni, spolnosti, rojevanju (prim. E. List, 1986). Vse tisto, kar je že po židovsko-krščanski tradiciji veljalo kot manjvredno in 'nečisto', se je s pomočjo nevarnosti čarovništva lahko upravičeno izgnalo v sfero nevrednega za znanstveno zanimanje. Enostranska mehanicistična pojmovanja sveta, iz katerih so bila odstranjena elementarna vprašanja pogojev za življenje in v katerih je bil zatajevan pomen ženske reproduktivne dejavnosti, so dajala moč za obvladovanje narave in za nasprotovanje ženskam (kot čarovnicam in nečistim). Tako se je znanost v bistvu konstituirala kot sredstvo moškega obvladovanja narave in ljudi - posebej žensk (Jogan, 1990: 19).

Dvomimo lahko torej v to, da vsako vstopanje žensk kot objektov v znanost prinaša emancipatorne učinke. A. Saarinen (1988: 38) ugotavlja, da je "vse znanje o ženskah filtrirano skozi odnose moči in podrejenosti, ki prevladujejo med moškimi in ženskami; znanje gre skozi ideološki filter. Ženske so razumljene zato primarno vedno samo v relaciji do moških: kot žene, matere, pomočnice" (Jogan, 1990: 52).

Z XVIII. stoletjem, ko se konstruirajo nove institucije in nove vednosti, ima vse pomembnejšo vlogo medicina, ki skrbi za telo, pa tudi za dušo. Z razvojem medicinske pa tudi psihološke vednosti izgublja cerkev obseg svojega delovanja. Kontrola nad ljudmi poteka vse bolj prek telesa. Psihatri skrbijo za odklone od normalne seksualnosti, zdravniki, ginekologi in matere pa za (žensko) telo - zlasti za njegove reproduktivne sposobnosti. Z nastankom moderne meščanske družine ženska predvsem skrbi za moške, ki odhajajo v zunanji kruti svet kapitala in boja za profit. Moški so torej močni, racionalni, žilavi, jekleni bojevniki, ženske pa šibke, emocionalne, skrbne matere in objekt spolne menjave.

Tudi v opredeljevanju kreposti, lepote, oblasti in moči ima vse pomembnejšo vlogo znanost (medicina), tehnologije, umetnost,¹⁴ ...

¹⁴ Ženske so tako objekt pogleda, imajo drugačen položaj in funkcijo kot moški. Če moški z oblikovanjem telesa, kar ni nepovezano z moralo, le-tega spreminja v falus (trd, trden, pokončen, neupogljiv, nepopustljiv in nezmotljiv), so ženske izključene in nemoralne. Moška pokončna drža ima smisel le, če je ob njem mehka in cvetoča ženska. Šele, ko jo vsi gledajo, je moški moški in red red. Moški so praviloma trdi nastopači, medtem ko gledana ženska ne sme pokazati, da se tega zaveda.

Ob tem žensko telo kot umetniški izdelek lahko nastaja le z razvojem znanosti, ki ima cilj pojasniti naravo. Torej bo telo z njeno pomočjo vse bolj naravno (Rutar, 1995: 85).

Dejstvo je, da so telesa žensk v seksističnem diskurzu upodobljena za uporabo moškim. Medtem pa je identiteta vedno uporabljena kot orožje, ženske v realnosti nimajo nikakršnega nadzora nad dogajanjem z njihovimi telesi - nadzorujejo ga namreč institucionalizirane prakse, podpirajoče moške in njihovo delovanje (Feaglin in drugi, 1997: 185).

Sama kontrola telesa se izvaja tudi v odnosu med partnerjema oz. v družini. Nasilje oz. grožnje z nasiljem v odnosu med moškim in žensko so splošno znane in dokumentirane. Vendar telesna kontrola v zakonu ni vezana le na nasilje v ožjem pomenu, temveč tudi na spolnost, grožnjo z izgubo ljubezni, kontrolo nad uporabo in pripravo hrane ... (Morgan, 1996: 115). Dejstvo je, da zgodovinske teorije ostajajo na stopnji izvornih mitov. Medtem ko *moški lovec* nabira plen, se nemočna ženska z otrokom ne more oddaljiti, po uspešnem lovu si moški plen izmenjajo ter ga prinesejo v domovanje, kjer ženska pripravi obed. Te izključno moške oz. ženske vloge oblikujejo določene osebnostne lastnosti: empatično, negovalno odvisno žensko in drznega, hladnega agresivnega moškega. Ni naključje, da so ti opisi in upodabljanja predzgodovinskega družbenega življenja skrivnostno podobni tipični nuklearni družini srednjega razreda v zahodni družbi. Žal, antropologiji dominira moški beli srednji in višji razred industrializiranih družb. Vrednote, pričakovanja, prepričanja naše družbe pa nedvomno vplivajo na razumevanje sveta. Feministične antropologinje so tako identificirale etnocentrizem in androcentrizem, izhajajoča iz tradicionalne teorije *moškega lovca*. Vendar, ker oba spola nista vključena (vse izhaja namreč iz moške vloge lovca), ker interakcija vlog ni raziskana, je tradicionalna rekonstrukcija nepopolna in zmotna.

Teorija *moškega lovca* izkazuje moško dominacijo in žensko podrejenost kot historično in kulturno univerzalnost. Predpostavlja moškega kot vsepovsod in vedno superiornega nad žensko in moško delo kot pomembnejše in vrednoteno višje od ženskega.

Ne preseneča, da so te teorije široko razvite med moškimi antropologi, ki dojemajo družbo skozi prizmo omejitev lastne kulture; predpostavljajoč moško dominacijo navadno spregledajo ženske vloge v okolju, ki ga proučujejo oz. izhajajo izključno iz podatkov, virov moških (Renzetti, Curran, 1995: 60).

Vrednost feminističnih perspektiv je v alternativnem uvidu prazgodovinskega obdobja. Sugerira aktivno vlogo žensk ne le v pripravi hrane, temveč tudi v tehnološki inovaciji (izdelovanje orožja za lov, lov, pridelovanje hrane ...). Poudarja, da gospodinjska proizvodnja in družinsko življenje ne morejo biti ločeni od *zunanjih*, javnih zadev. Njihove raziskave so potrdile, da so bile v številnih prvotnih človeških družbah izkušnje moških in žensk prekrivajoče in tesno prepletene. Obstojе dokazi, da so bile ženske udeležene v dejavnostih, za katere smo bili poučeni, da so bile iz njih izključene. Feministične antropologinje so torej razvile nov način pisanja o preteklosti: nasprotno od tradicionalnega, sterilnega popisovanja so razvile jasnejše podobe prazgodovinskih prednikov, ne le kot spolnih, marveč kot celostnih človeških bitij (Renzetti, Curran, 1995: 68).

V sodobnih "primitivnih" družbah se naloge, vloge moških in žensk večinoma prekrivajo (npr. med Kungi, grmičarskim ljudstvom na Kalaharih, proizvedejo ženske 60 do 80% hrane; med Mbuti, Pigmejci iz Zaira, obstoji egalitarna delitev dela - tako moški kot ženske varujejo otroke, lovijo; podobna kooperativna neodvisnost obstaja med Agati na Filipinih ...; hortikultura družba Vanatinam ponuja vsakomur ne glede na spol možnost sodelovanja v prestižnih dejavnostih, npr. v tradicionalni izmenjavi ritualnih funkcij, bistvenih za zdravje in blaginjo).

Ob tem v nekaterih skupnostih (Azija, Južni Pacifik, severnoameriški Indijanci) posamezniki prevzemajo spolno vedenje nasprotnega spola. V puberteti z inicialno ceremonijo uvedejo otroka, ki kaže tendence nasprotnega spola, vanj. Tako odrasli moški igrajo vlogo žene, matere in obratno (Renzetti, Curran, 1995: 73).

Iz teh dejstev lahko sklepamo, da zahodne konstrukcije spola niso univerzalne. Raziskave kažejo, da med kulturami obstoji široka paleta spolnih relacij in da so v nekaterih družbah te zelo egalitarne. Kolikor sodobne "primitivne" družbe upodabljajo skupnosti, v katerih so živeli naši predniki, potem ne podpirajo rekonstrukcije, ki jo ponuja teorija *moškega lovca*, temveč krepijo podatke, ki kažejo, da so vsaj nekateri naši predniki živeli v kooperativnih in egalitarnih skupnostih, v katerih so odrasli obeh spolov aktivno in vzajemno prispevali k skupnemu preživetju.

Pri tem je potrebno opozoriti, da spolna delitev dela ne pomeni nujno družbene neenakosti. Ključna spremenljivka je namreč vrednost, ki jo posameznik(-ca) dosega z določeno nalogo, vlogo. V zahodni družbi je pač delo ženske nižje vrednoteno kot delo moškega. V "primitivnih" skupnostih pa so ženske sprejete kot nujne, esencialne partnerice v preživetju skupnosti, četudi so odgovorne za čisto druga področja in sfere

kot moški. Rojstvo in vzgoja otroka žensk ne izriva iz družbe, še več, materinstvo navadno povzdigne status ženske, daje ji večjo moč in vlogo v zadevah, pri katerih prej niso bile polnovredne, odrasle (Renzetti, Curran, 1995: 73).

Ob ugotovitvah o neuniverzalnosti "zahodne konstrukcije spola", ob tem, da so sicer (bili) prisotni drugačni (solidarni, nehierarhični) tipi družbene urejenosti, pa je potrebno opozoriti, da je praktično povsod po svetu dejansko veljaven (že vsaj tri tisoč let) androcentrični red.¹⁵

3 OČETJE V ZGODOVINI

3.1 Podoba in vloga očeta v tradicionalni (zahodni) kulturi

Pogled v zgodovino nam lahko veliko pove o razvoju očetove vloge, kar nam tudi olajšuje razumevanje sedanjosti. Način razumevanja, pozicija, s katere problem analiziramo danes, vpliva na dojetje preteklosti.

Študije na področju socialne zgodovine družine (družinskega dela) so prinesle vrsto presenetljivih odkritij. Pogled v zgodovino namreč dokazuje, kako zelo sodobnost goji in potrebuje mite ter mitska ozadja. Četudi dejstva kažejo, da so mitologije neresnične, miti, ki jih navajamo kot dejstva, sčasoma dejstva tudi postanejo (Rener, 2000: 282).

Grki in za njimi Rimljani so bili tisti, ki so položili temelje zahodnih tradicionalnih družbenih oblik.

Že dedna pravica pokaže grško družbo tam, kjer so tudi najponosnejšim možem postavljene meje. Očetova dediščina je pripadala sinu, hčeri pa je, brž ko je odrasla, poiskal primernega ženina, sklenil z njim poročno pogodbo, se sporazumel za doto in lahko na svojo hčer vsaj po gospodarski plati pozabil. Oče je imel pravico omejiti število svojih otrok (hčera), po rojstvu pa jih je lahko izpostavil. Kolikor je umrl, preden je hčer poročil, je morala iti ta skupaj s posestjo (najbližji moški sorodnik, ki je imel pravico do dediščine, je imel pravico do hčere) (Thadden, 2001: 50).

Hiša je bila v stari Grčiji last moškega in njegovega rodu. Oikos je bil vizualni simbol očetove dediščine – sinovom je dajal pravico, da nasledijo očeta kot lastniki njihovega

¹⁵ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

bogastva ter gospodarji tistih, ki so živeli v tej hiši. Vendar je bila hiša prvenstveno področje ženske, medtem ko so moške odhajali iz nje.

Ženska zaradi svoje tesne povezanosti s hišo (kot s svojim intimnim prizoriščem) usmerja odnose med notranjim in zunanjim (stoji na pragu in ne pripada ne enemu ne drugemu). Kadar moški vstopi v notranjost hiše in jo razglasi za svojo, za to potrebuje žensko pomoč – hiša ima mnoge skrivnosti, ki jih moški ne poznajo. Za ženske, ki so v njej zaprte, je značilna bela polt; svetla polt je pri ženskah sinonim za lepoto, pri moških je to znamenje poženstvenosti, moški mora biti namreč ogorel, izpostavljen soncu ...

Ženske so v stari Grčiji tiste, ki navadno negujejo telesa drugih, jih umivajo ali pripravljajo za pogreb; umiranju je navadno vzrok ženska (Zeitlin, 1993: 10).

Dečki v Atenah naj bi s sedmim letom začeli s šolanjem, deklice so ostale doma, pri svojih materah, babicah, med služinčadjo, se učile ročnih del, glasbe, gospodinjskih opravil. Omejene so bile na življenje v hišah, očetova beseda pa je bila odločilna pri izbiri moža.

Suženjstvo, ki je imelo v začetku patriarhalni značaj, je postalo glavni vir bogatenja. Žene in dekleta premaganih sovražnikov so bile vabljeni plen, ujetnice so pogosto odpeljali v svojo domovino, kjer so postale sužnje v njihovih hišah. Zakon je silil državljanke k poroki, oz. k ustvarjanju zakonitih potomcev in dedičev. Dota je bila pomemben dejavnik, ki je onemogočal možu brez pravega razloga pognati ženo iz hiše (Smiljanič, Mijuškovič, 1968: 120).

Zakonska zveza v Grčiji mora zagotoviti trajnost oikosa. Gre za prenos skrbstva, ki ga je dotlej izvrševal oče, na moža ter za dejansko izročitev hčerke njenemu soprogu; gre torej za privatni sporazum med dvema družinskima poglavarjema, med dekletovim očetom in prihodnjim možem. Veliki klasični teksti o poroki – Ksenofova Ekonomika, Platonova Država ali Zakoni, Aristotelova Politika in Nikomahova Etika – zakonske odnose vključujejo v širši okvir države.

V številnih razlagah o zakonu (zlasti stoični teksti) poroka ni več razumljena le kot "zakonska oblika" temveč tudi kot "zakonska vez" oz. osebni odnosi med moškim in žensko. V njih (razlagah) gre za jasno izraženo razlago in uporabo ženske kot orodja oz. za instrumentalizacijo žensk, kar je doseglo vrh v delih Platona in Aristotela, ob

katerih se je navdihovala novoveška znanost.¹⁶ Tako je npr. za Musonija cilj zakonske zveze oblikovanje skupnega potomstva in življenjsko družabništvo. Za Hieroklesa so ljudje zakonska živa bitja; zakon je stil bivanja. Zaradi poslov mora biti mož zdoma, žena mora ostati doma. Ksenofon trdi, da mora mož voditi, dajati nasvete, poučevati, usmerjati ženo, žena pa je morala moža vprašati za tisto, česar ni vedela in mu poročati o tistem, kar je zmogla postoriti. Musonij meni, da je legitimno in naravno, da ima mož pri vodenju družine več pravic kot žena. Prav tako se na področju moralnega poudari nadvlada moža. Zakonski predpisi predpostavljajo, da mora biti žena zvesta možu. Plutarh (čas) od moža sicer zahteva, da nima seksualnih odnosov z drugimi ženskami, saj bi ženske podivjale(!) Ženskam daje nasvet, naj pokažejo strpnost, če gre soprog iskat užitek k heteri ali služabnici – morale bi si namreč reči, da to počne iz spoštovanja do njih, ker ne bi hotel z ženo deliti svoje razuzdanosti, razbrzdanosti in nezmernosti. Mož svari, naj bo previden: če ženo vpelje v premočne užitke, tvega, da bo to zlorabila. Sramežljivost ženske, opozarja Plutarh, ne sme pasti z obleko, ko se sleče. Vrline žene so prav tisto, kar jo veže izključno na njenega moža.

Platon je dal zakonom, nanašajočim se na zakonske dolžnosti, zelo pomembno mesto – določali so, da se mora vsak moški od 30. do 35. oženiti, sicer ga je treba kaznovati. Žena mora roditi za državo, prvič pri dvajsetih, rojevati do 40. leta, moški naj plodi do 55. leta. Naravne sposobnosti so enakomerno porazdeljene med oba spola, vendar je poudaril, da je ženska v vsem šibkejša od moškega.

Aristotel v *Politiki* razume človeka po naravi (moškega) kot politično bitje (Aristotel, 1970: IX). Popolno gospodinjstvo sestavljajo sužnji in svobodni ljudje, ob čemer Aristotel poudari, kakšen mora biti odnos med gospodarjem in sužnjem, med možem in ženo, med očetom in otroki (Aristotel, 1970: 7). Domače živali so višje kot divje, a za vse je potrebno, da se pokoravajo, le tako so lahko varne, zaščitene. Tudi moški je po naravi boljši, nadrejen, ženska slabša; moški vlada, ženska se pokorava (Aristotel, 1970: 10).

Aristotel pravi, da spretnost, potrebna za vodenje gospodinjstva, sestoji iz treh prvin: prva je gospodinjstva oblast nad sužnji, druga je očetova oblast nad otroki, tretja pa je moževa oblast nad ženo.

Doma je torej moški absolutni gospodar; tu mu sploh ni potrebno izkazovati poguma; ženska pa je pogumna le v okviru gospodinjstva, je pisal Aristotel. Oblast nad ženo je kot nad sebi enakim, oblast nad otroki je podobna kraljevski oblasti. Moški je po

¹⁶ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

naravi sposobnejši za vodenje kakor ženska. Moška hrabrost je v skladu z njegovo nalogo vladarja, ženska hrabrost naj se ujema z njeno podrejeno vlogo. Gospodarjeva oblast nad ženo in otroci ter družino pa je po mnenju Aristotela v korist podrejenih, saj oblast obstaja prav zaradi njih (podrejenih) in njihovih potreb, interesov (Aristotel, 1970: 82).

Nasproti svoji lastnini ni mogoče delati krivice; otrok je, dokler ne odraste, ali se osamosvoji, kot del človeka samega, zato nasproti njemu ni mogoče zagrešiti krivice. Oče je vzrok bitja in vzrok vzreje in vzgoje, zato ima že po naravi oblast nad sinovi (Aristotel, 1994: 170). Staršem je treba izkazati čast kod bogovom, čeprav ne vsakršne časti. Ne gre, da bi očetu izkazovali isto čast kot materi, ampak je očetu potrebno izkazati očetovsko, materi materinsko spoštovanje (Aristotel, 1994: 261).

Razumljivo je potem sklepanje Tomorijeve (1989: 39), da otrok stare Grčije lahko med vsemi drugimi čustvi ob besedi oče zasluti tudi strah in spoštovanje. Ob tem se Tomorijeva sprašuje, koliko milijard življenjskih usod je vgradilo vase, v svoj superego nepopustljivega in zahtevnega očeta (Tomori, 1989: 41). Zoper žensko pričajo tudi starogrške drame kot npr. bajka o Pandori; Pandora, ki je kot vsaka ženska radovedna, odpre pokrov skrinjice kljub Zevsovi prepovedi (iz te pa začno izhajati trpljenje in muke po vsej zemlji; ko skrinjico zapre, ostane v njej le še upanje). Tudi Pandora je torej kot ženska alegorija zla, radovednosti, neposlušnosti ter Zevs kot moški prisposoba absolutnega gospodarja, racionalnosti ... "Tudi v starem Rimu je imel oče vso moč v družini. ... Odrasli, predvsem očetje, so lahko zakonito telesno in čustveno zlorabljali odraščajoče člane družine" (Tomori, 1989: 41).

Prva juridično oblikovana ureditev zakonske zveze in družine naj bi temeljila na strogo patriarhalni ureditvi; rimsko patriarhalno pravo odseva očetnopravno miselnost – potomstvo se tu računa po očetovi liniji, otroci so last očeta, otroke vzgaja očetova družina, mati naj bi bila manj sorodna lastnemu otroku kot poslednji sorodnik po moški liniji; njena dejanska vloga je vloga rodilnega stroja (Bergant, 1981: 109).

Oblast patriarha v družini je bila sprva neomejena – ženo in otroke je lahko dal ubiti, prodati, razlastiti, kaznovati ... Očetova beseda je veljala kot zakon. Ženska naj ne bi bila sposobna živeti brez oblasti očeta oz. moža, edina njena dolžnost je roditi čim več otrok, le tako si je pridobila določeno spoštovanje.

V prvem obdobju se v Rimu vzgaja samo v okviru družine, v času republike vzgaja tudi država. Vloga rimske matere naj bi bila večja kot grške, otrok je bil v času

očetovega udejstvovanja v vojski prepuščen njej. Vendar je oče imel neomejeno oblast nad otrokom – novorojenčka so prinesli k očetovim nogam in če ga je ta dvignil, mu je s tem dal pravico do življenja, sicer je bil obsojen na smrt. V V. stol. so za vzgojo deklic skrbele izključno matere, vzgajale so jih predvsem moralno in za delo doma, medtem ko so se očetje posvečali izključno sinovom (Žlebnik, 1964: 33).

Rimski oče je bil vesel rojstva hčerke le, če je že imel sina. Sina je potreboval bolj kot vse drugo. Samo sin je namreč lahko nadaljeval družino in samo sin je bil lahko v čast. Država je pričakovala sinove, saj je potrebovala nove državljane in nove vojake. Hči je lahko prinesla očetu zeta in zveze z njegovo družino, zet je bil lahko idealen sin, oče pa je lahko tudi adaptiral mladega moškega, če ga je njegov oče formalno izpustil izpod svoje očetovske oblasti. Očetu je bilo prepovedano izpostaviti prvorojenko, pri drugih pa je imel proste roke. Seveda je lahko izpostavil tudi sinove. Nedvomno je bila večina izpostavljenih otrok deklic. Oče in samo oče je smel to početi, ker je bil *pater familias*, oče družine, gospodar nad družino, edini, ki je imel oblast v svoji družini, tudi kaznovalno oblast. Hiša, posestvo, sužnji, živina, inventar, gotovina ... z vsem tem je razpolagal le oče. Po ločitvi staršev so bili rimski otroci dodeljeni tudi materi - zlasti deklice; nasprotno pa so sinovi pripadali očetu. Sin je moral od mladih nog spremljati očeta, kadarkoli je ta hotel; če je živel pri materi, so ga prišli posebej iskat. Oče je odločal tudi o izbiri učiteljev in načinu pouka (Thadden, 2001: 51).

V času rimske republike je torej moral vsak zakonec odigrati točno določeno vlogo. V času cesarstva je zakon temeljil na dobrem razumevanju – rodil se je nov pojem – par hišnega gospodarja in hišne gospodarice (Foucault, 1993: 52).

Krščansko oz. Avguštinovo dojemanje žene, otrokove matere, v tem, ko črni čutno ugodje, ilustrirajo naslednje besede: "Kdor ravna s svojim telesom, se pravi s svojo ženo ..." (Avguštin, 1993: 41) ter "... brez dvoma pa daje naravni red prvenstvo moškimi nad ženskami, ne pa ženskam nad moškimi" (Avguštin, 1993: 42).

V fevdalni družbi ostaja vodilo oblasti moškega nad žensko od rojstva do smrti, ki je prvotno v rokah očetov. Oče otroku izbere moža ženo tako, kot narekujejo družinske koristi. V tej strogi patriarhalni ureditvi so otroci osebna lastnina očeta-patriarha (Bergant, 1981: 113-116).

M. Žvanut ugotavlja, da je bila v tem času družba močno patriarhalna. Plemstvu je čas mineval od ene požrtije do druge, vmes so bili lov, cerkvena pobožnost, domače

zabave, kvartanje, družabne igre, ples. Vitez je ljubil vojno, posvetil ji je svoja najboljša leta, na starost pa je z nostalgijo mislil na vročico bojev (Žvanut, 1994: 54).

Očitno je torej, da poteka njegovo življenje v javnosti. Le takšno ga osrečuje, zadovoljuje, družina pa mu omogoči, da si oddahne od vznemirljivega družabnega življenja ter da si nabere novih moči. Žena mora poskrbeti za njegovo osrečujoče intimno življenje, prehrano in obleko.

M. Žvanut prikaže vidno različnost vzgoje fantov in deklet. Vzgoja plemiških hčerk je bila stvar matere; učila se je ročnih del, pripravljanja hrane, vodenja gospodinjstva, po potrebi tudi gospodarstva, nege bolnika, pa tudi plesa, petja, instrumenta in uglajenega dvornega vedenja (Žvanut, 1994: 77). Vzgojo teh hčera ilustrira M. Žvanut v Lambergovi avtobiografiji, v kateri je opisan tudi vzgojni ideal: neomadeževanost, čistost, sramežljivost, molčečnost oz. redkobesednost, neupadljivost oblačenja (Žvanut, 1994: 77).

Ob koncu srednjega veka naj bi bila pismenost razširjena zlasti med plemkinjami (razvidna iz njihove korespondence); znan je primer očeta, ki je najel učitelja, da bi hčer naučil pisati: to je leta 1495 storil Scheyer na gradu Soteska (Žvanut, 1994: 77). Vzgojni ideal plemiške ženske, ki ga je izoblikovalo šestnajsto stoletje, se je potem obdržal še dolgo. Vzgoja naj bi naredila iz dekleta vrlo mater in gospodinjjo, ki bi bila partnerica v pogovorih s svojim možem, učiteljica otrok in za povrh še družabna.

Je to pomenilo prikazati moževa pričakovanja in poskrbeti za ohranjanje njegovega položaja v javnosti? - Opozarja na fenomen učenih žensk v 16. stoletju, ki naj bi bile "proizvod" razgledanih očetov, bratov ali/in soprogov. V drugi polovici 16. stoletja naj bi pouku domačega učitelja "lahko prisostvovala" tudi domače hčere (Žvanut, 1994: 79).

Očetova podoba je navzoča predvsem v vlogi vrhovnega učitelja; kot avtoriteta – podaja hčerki tiste "lekcije", za katere mati ni več pristojna, ki jih ne zna, kar torej presega gospodinjstvo obzorje. Očitno je bila takšna ugodnost omogočena le izjemam, posameznicam, in kolikor so dekleta že imela dostop do izobraževanja, je bil specifičen in usmerjen v zadovoljitev bodoče soprogove potrebe in želje ter koristne izpolnitve časa moževe odsotnosti (z ročnimi deli ...).

Razpiranje možnosti izobraževanja med ženskami plemiškega rodu v času siceršnje izključenosti žensk iz javnega izobraževanja lahko pojasnjuje model spoja razredne

(socialne) in spolne hierarhije M. Jogan (1990: 38-40). Plemkinje so bile ženske višjega statusa; bile so v manjšini. Prikrajšanost žensk vladajočih plasti (ki so sicer prikrajšane v spolni osi) je na ravni družine delno omiljena, popravljena s socialno privilegiranostjo – lahko so se vsaj delno umaknile "naravni vlogi" v družini. Vrsto del je namreč lahko opravljala le iz nižjih socialnih plasti najeta delovna sila.

Prednosti plemkinj so temeljile na položaju moškega (moža, očeta) oz. na popolni odvisnosti od njega. Uživale so na račun izkoriščanja žensk nižjih plasti, ki so bile večkratno nemočne, prikrajšane, podrejene. Večina jih je zunaj doma delovala za to, da so se ženske višjega sloja lahko umaknile iz dejavnosti zasebnega. Perspektiva plemkinj je bila torej v bogatenju individualnega življenja.

Dejstvo je, da izobraževanje plemkinj ni imelo namena oblikovati aktivnih posameznic, neodvisnih subjektov, jih osvoboditi, vpeljati v sfero javnega. Potrebno je bilo vzgojiti žensko - ženo, ki bo zadovoljila moža, se mu znala kar najbolj prilagajati, mu biti v prostem času družica, ga zabavati, poskrbeti za utečenost vsakdana in zagotoviti toplo, varno zavetje doma.

In kako je bilo s plemiško nevesto? K poroki je sodila tudi dota, in kot so izrecno določili Wolf Lamberg (1550), Jakob Lamberg (1562), Mert Gall (1567), je morala hčerka ob poroki dobiti tudi "oblek in drugega, kot se spodobi za plemkinjo" (Žvanut, 1994: 132).

Očetje niso več videli v hčerkah svojega otroka, temveč instrumentalno bitje, ki bo radostno poskrbelo za zadovoljitev čutov in sprostitev svojega soproga. Dekleta so vzgajali za zveste zakonske žene, poudarjali, da morajo biti do moža dobre, mu ne dajati vzroka, da bi z njimi ravnal grdo, če pa že bodo ravnali grdo, naj bodo z njimi vseeno dobre. Vsekakor pa je tedaj veljala za idealno tista žena, ki je bila modra, pokorna in tiha ter rodila deset otrok in je učinkovito vodila "hišo", tako da je njen mož lahko opravljal (vojaško) službo (Žvanut, 1994: 135).

Prostori odraslih in otrok so bili med plemstvom 15. stoletja že ločeni, otroci so preživljali prva leta življenja v t.i. "ženskih sobah".

Ločeni so bili v prvi vrsti od očeta. Redka srečanja z njim so le utrjevala njegovo vrhovno avtoriteto. Sicer pa je bilo otroštvo negotovo, saj je do šestega leta starosti preživela le polovica rojencev. Večino časa so otroci preživeli v družbi pestunjev (Žvanut, 1994:143).

Področje očeta in matere je bilo njuno hišno gospodarstvo, kjer je gospod vodil svoje zadeve. Žvanutova kot primer navaja Jurčičevega plemiča v "Desetem bratu", ki že navsezgodaj nadzira delo na vrtu. Družinski oče je moral namreč skrbno gospodariti, če je hotel preskrbeti svoje številne otroke, žena pa je bila nepogrešljiva partnerica pri vzreji in vzgoji otrok; ustvarjanje družine je bilo poleg nadzora gospodinjstva in hišne služinčadi njeno naravno poslanstvo. Z lastnimi rokami se je lotila le ročnih del, sicer je bila svetovalka, zaključevalka (Žvanut, 1994: 148).

Plemič druge polovice XV. stoletja je bil *po poklicu* pretežno vojak. Osnove za ta poklic je deček dobil na domačem gradu, kjer je živel do svojega 14. leta. Tako si je moral z igrami (npr. z žogo, s streljanjem ...) pridobiti kondicijo in se naučiti jahanja. Navadno je hišni hlapec vzel v uk plemiškega sina. Zaželena je bila tudi družba vrstnikov. Sestavni del domače vzgoje bil pouk o osnovah branja, pisanja in računanja. Dečka je poučeval bližnji župnik; nekateri so obiskovali šole v bližnjem mestu ali pa kar v bližnjem samostanu.

Po končanem otroštvu so dečka poslali v 'herrendienst', v osebno službo h kakšnemu mogočnejšemu gospodu. Tu se je pri opravih, ki niso žalila njegove plemiške časti, *došolal* v vojaka, se naučil manir, plesa, družabnih iger ... Kmalu po dopolnjenem 18. letu je bil že goden za prvi bojni pohod (Žvanut, 1994: 53).

Renesansa in humanizem sta s teoretičnimi deli o vzgoji vplivala tudi na odnos kranjskega plemstva do vzgoje in izobrazbe, ki je poslej imela za cilj vedno bolj izpopolnjene plemiške manire. Prvi cilj te nove vzgoje je bil dober, véden, bogaboječ človek, ki naj živi zlasti v čast družine. Staro družbeno normo *viteštva* zamenjuje *plemiška čast*.

Vzgojo otrok so še bolj sistematizirali in nadzorovali - najprej mati in oče ter vzgojitelji, pozneje preceptorji, učitelji in dvorni vzgojitelji. Izobrazba, ne le pismenost, je bila naslednji cilj nove vzgoje. Da bi zaščitili otroke pred nevarnostmi življenja v mestu so v času šolanja že v prvi polovici XVI. stoletja nastale *domače šole* - nekakšni internati, ki so imeli namen dajati učencem preduniverzitetno izobrazbo. Vendar so graščaki svoje sinove do morebitnega odhoda na univerzo raje šolali kar doma s pomočjo izobraženih preceptorjev, ki so pozneje svoje mlade gospodarje spremljali tudi na univerzo.

Po zaprtju ljubljanske stanovske šole leta 1598 so srednje šolstvo zlasti za moško, plemiško mladino v celoti prevzeli jezuiti v Ljubljani. Študij na univerzi pa so si lahko privoščili le sinovi premožnih plemičev.

Sestavni del vzgoje je bila še vedno služba na dvoru, ki pa jo je v drugi polovici XVI. stoletja počasi zamenjevalo kavalirsko potovanje, ki naj bi mladega vojščaka izučilo plemiških veščin in kretenj ter pravilnega vedenja. Bolj kot na avanturi in vojaških zaposlitvah je bil sedaj poudarek na splošnem kultiviranju in izobraževanju.

V Valvasorjevem času so stanovi za plemiško mladino vzdrževali tudi učitelja plesa in govorništva, k plesnemu tečaju pa so bile včasih povabljene tudi plemiške hčere. Poleg plesa je bila glasba tista prvina vzgoje, ki naj bi omikala plemiče (Žvanut, 1994: 65).

Tako v fevdalnem obdobju kakor med velikimi gospodarskimi spremembami kasneje, je oče obdržal v družini vlogo najpomembnejšega skrbnika. V samo življenje družine je posegal predvsem z zagovarjanjem pravil in vrednot širšega okolja, jih posredoval otrokom, presojal in odločal o najpomembnejših družinskih vprašanjih, bolj kaznoval in manj nagrajeval (Tomori, 1989: 43).

V zgodnjem kapitalizmu se je dokončno utrdila cepitev na moško in žensko sfero kot cepitev na področje dela in doma. Postopno se je utrdil nov ideal ženskosti: "angel doma", razspoljeno, nedolžno, pasivno bitje (Jogan, 1990: 19). Očitna je torej bila jasna polarizacija moškega in ženske. Podobno Tomorijeva opozori na cepitev na moško in žensko sfero: "... Oče je bil zaposlen zunaj doma in zato v družini še manj prisoten" (Tomori, 1989: 43).

Vendar iz statističnih podatkov vemo, da je bila tudi mati pogosto zaposlena zunaj doma, prisotna pa je morala biti zunaj in doma.

V androcentristični kulturi meščanske družbe oz. buržoazije so patriarhalni odnosi ideal v družini, predstavljajo temelj družinskega življenja. Meščanu, buržuju je patriarhalna družina končni cilj in ideal (Bergant, 1989: 116).

Zoper moško dominacijo in izključevanje žensk iz javnega območja delovanja so nastopali nekateri kritiki. Tako naj bi npr. Erazem Rotterdamski (ob španskem humanistu Vivesu) prvi spregovoril tudi o izobrazbi ter vzgoji deklic, vendar pa je poudarjal, da je potrebno pri njih vzgojiti predvsem srce. Utopist Thomas Moore leta

1516 opisuje, kako so vsi prebivalci deležni šolanja, izobražujejo pa se tudi žene. Podobno v Companelovem Mestu sonca za vzgojo vseh otrok skrbi država (Žlebnik, 1964: 63).

Komensky zapiše, da je vso mladino, obeh spolov, treba zaupati šolam, ni razloga, da bi se šibkejši spol izključil od znanosti; čim bolj bo njihovo mišljenje zaposleno, manj bo prostora za lahkomišelnost, ki se poraja iz duhovne praznote. Dekletom naj bi bile dostopne le knjige, iz katerih bi lahko trajno črpale tudi resnične kreposti in pobožnost. Komensky je razvojno obdobje razdelil na štiri stopnje – dobo detinstva imenuje šolo materinega kruha, medtem ko naj bi bile nižje šole namenjene obema spoloma, naj bi višje šole izobraževale le mladeniče (Žlebnik, 1956: 20).

Za Rousseauja je družina potrebna predvsem, da lahko funkcionira konstitucija državljanov – mož, kot reprezentantov v politični sferi, medtem ko imajo ženske le posreden vpliv na javnost.

Rousseau jasno loči očetovo poslanstvo od materinega. Tako, kot je mati prava dojilja, je oče pravi učitelj. Kolikor mati zaradi slabega zdravja ne more dojeti otroka, potem tudi oče zaradi svojega dela ne more biti učitelj. Oče svojemu narodu dolguje predvsem ljudi, svoji državi meščane in kdor ni sposoben izpolniti dolžnosti očeta, nima pravice postati oče. Rousseau obsoja očete z "nizko dušo", ki se svoji vlogi izmikajo in poiščejo otroku nadomestnega učitelja (Rousseau, 1989: 26). "... Ko se jim govori o vsemogočnosti bogov, ga bodo ti zagotovo slavili tako visoko, kot je vsemogočen njihov oče", pravi o veličini očeta Rousseau (1989: 290).

Med Rousseaujeve najbolj zastarele nazore je treba šteti njegovo razumevanje ženske. Žensko poslanstvo je v tem, da rodi otroke, ugaja možu in skrbi za njegovo srečo. Žensko je potrebno vzgajati tako, da bo pripravljena skrbeti za gospodinjstvo in moža. Telesna vzgoja je potrebna, da bo rodila zdrav naraščaj. V moralnem pogledu ji je potrebno vcepiti pokorščino, pohlevnost, umirjenost, vljudnost. Resnega umskega dela ne potrebuje, saj je proti njenemu poslanstvu. Podrejeni se mora avtoriteti (Žlebnik, 1964: 104).

Podobno kot Rousseau razmišlja Pestalozzi. Sam primerja družinsko vzgojo z materino ter zavodsko z očetovo. Tako razlaga, da vzgojni zavod izhaja iz očetovskega čuta ter je eno prvih sredstev, ki ga potrebuje človeštvo, če naj omili razkroj v domačem življenju in če naj zopet vzpostavi smisel za domače življenje (Žlebnik, 1964: 116).

Tako je v opisu tradicionalnega moškega in očeta, ki je živel v mestu v začetku 20. stol., še vedno poudarjena njegova skrbniška funkcija, medtem ko je njegov osebni in čustveni prispevek k družini v ozadju ... V vzgoji otrok je le malo sodeloval ... Njegovo možnost odločanja, v kateri je bil večinoma odsoten, je uravnavala mati ... in kolikor manj zadoščenja je užival pri delu, toliko bolj je to vrzel nadomeščal z avtoritarno vlogo doma (Tomori, 1989: 44).

Vendar je bilo v vseh predmeščanskih epohah delo v družini in zanjo družbeno pomembno. Šele s kapitalizmom se je ločilo od *produktivnega dela*. Evropska antična in srednjeveška ekonomija sta bili namreč predvsem ekonomiji gospodinjstva.

Šele, ko se je trg ločil od doma, produktivno delo pa od neproduktivnega, je dobilo družinsko reproduktivno delo poseben pomen. Domača reprodukcija se je povezala z enim spolom - ženskim. Ta zveza je omogočala prvobitno akumulacijo kapitala. Začeli so se koreniti premiki na področju poklicne dejavnosti žensk - do XIV. stoletja namreč skorajda ni bilo poklicev, ki ženskam ne bi bili dostopni. Šele v tem času se je dokončno zarisala družbena delitev dela. V svet produktivnega, plačanega dela so vstopali moški, ženske pa so ostajale vezane na dom in necenjeno, neplačano družinsko produkcijo.

V tistem času so se konstruirali občutje družine in moderna, na čustvih utemeljena družina, otroštvo, mit materinske ljubezni. Oblikoval se je svet zasebnosti, v katerem je dobila ženska posebno poslanstvo: vzdrževanje skupnosti z delom iz ljubezni (Rener 2000: 284).

V opisu vlog žensk in moških v predindustrijski družbi na zahodu sta strukturi dela in družina povezani kot dela sklenjene kulturne celote. Proizvodna enota je enota sorodstvenih razmerij. Delo ne povzroča ločitve od družinskega življenja, vrednote, povezane z delovno vlogo in družinsko vlogo, nimajo nasprotujočih si ciljev. Vsi odrasli delajo in položaj odraslih obeh spolov izvira prav toliko iz identifikacije z družino kot iz identifikacije z neko vrsto dela.¹⁷

Družina je obsegala očeta, mater, otroke, posle in vajence (ti so bili otroci in mladi obeh spolov). Temeljna značilnost družinske industrije sta bili enotnost dela in kapitala, delovno mesto pa je bilo v okolici doma. Družinska industrija proizvodne dobrine namenja izključno družini. Dejansko bi lahko opisali ta sistem, ko je oče delal

¹⁷ Vendar to, da sta delo in družina povezani velja za "delovni razred", ne pa za tiste plasti, ki so se lahko predajale brezdelju, torej ne za plemiški sloj. (Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

doma, kot družinsko industrijo, ko pa je moral zaradi dela oditi z doma, je na njeno mesto stopila industrializacija (Oakley, 2000: 28).

Večino proizvodnega procesa je opravila jedrna družina. Tako je v primeru proizvodnje bombaža oče lahko tkal in učil tkati sinove, mati je v glavnem predla in učila presti hčere, vsi otroci pa so volno česali, prali, sušili. Tradicionalne zaposlitve ženske so bile v poljedelstvu, tkalstvu, obrti, trgovini, živilski dejavnosti ... ženske so bile enakopravne članice cehev z moškimi.

V XVII. stoletju (v Angliji) sta bila zakon in starševstvo pomembna, saj posameznik ni štel, veljala je le večja enota. Zakon ni temeljil na romantični ljubezni, ampak na uveljavljanju interesov širše družine.

Ko se je ženska poročila, so od nje pričakovali, da bo še naprej opravljala produktivno delo. Potemtakem niso poznali ekonomske odvisnosti žene od moža - mož ni bil dolžen preživljati žene in otrok. Za moža zakon ni bil ekonomska breme, prej narobe. Ženske so s svojim delom preživljale sebe in otroke.

Med poročenimi in samskimi moškimi pri zaposlovanju niso delali razlik - menili so, da žena in otroci lahko poskrbijo sami zase. Skrb za hrano je bila skupna dolžnost moža in žene. Gospodinjstva kot ločene dejavnosti ni bilo. Otroke so obravnavali kot pomanjšane odrasle. Deklice so omožili pri dvanajstih, dečke pri štirinajstih. Pri sedmih letih so večinoma odšli od doma za posle ali vajence. Otroci so pomenili pridobitev in ne ekonomskega bremena. V predindustrijski Angliji so moški, otroški posli in vajenci prav tako sodelovali pri gospodinjskih opravilih in varovanju otrok kakor ženski in vloga, ki jo je v družini imel oče, je moškega in otroka zbližala veliko bolj kakor v večini družin danes. Ko so še delali doma, so matere lahko sodelovale pri produktivnem delu, očetje pa so preživljali svoj čas z otroki. Oče ni bil ločen od svojih otrok, saj so se igrali okrog njega, medtem ko je delal. Moški vseh družbenih razredov so si vzeli čas za varovanje in vzgojo svojih otrok.

Dnevnik angleškega duhovnika iz XVII. stoletja živo slika podobo zaupnega in dolgotrajnega odnosa med očetom in otrokom. Duhovnik je imel deset otrok, v dnevnik pa si je skrbno zapisoval njihov razvoj - kdaj so dobili prve zobe, kdaj so shodili, začeli govoriti, kdaj so se prenehali dojiti, kako so prestali tisto, za kar sta se mož in žena odločila skupaj (Oakley, 2000: 39).

Za industrializirano družbo je značilna polarizacija zasebne in javne sfere, a pozablja se, da sta obe komplementarni. Z rojstvom kapitalizma, s prevlado tržno-blagovnih razmer se zasebnost odcepi, javnost pa se določi kot njen garant. Kontradiktorno se življenje vse bolj privatizira, podružblja in politizira. Dopolnilnost med deli sistema je pač element trajnega delovanja sistema.

Z XVIII. stoletjem se polarizacija spolnega karakterja prenese na notranje, privatno življenje; medtem ko so stare sodbe o moškem in ženski sodbe o položaju, družbenih pozicijah in vrlinah; konec XVIII. stol. na mesto definicije položaja stopi definicija karakterja.¹⁸ S tem partikularni princip označevanja zamenja univerzalni: namesto gospodarja in gospodinje se govori o moškem in ženskem spolu, namesto o njihovih dolžnostih o osebnostnih lastnostih (nedvomno se to veže na razvojne spremembe, na prehod od "velike hiše" k "meščanski družini").

V nasprotju s teološkim opravičevanjem državne oblasti je uveden model družbene pogodbe, vezane na sistem domače oblasti. V času romantike opredeljevanja, predstavljanja zakonske zveze vse bolj izhajajo iz ljubezni enega moškega in ene ženske (Milič, 1995: 216).

Z novim vekom se zakonskim in družinskim odnosom namenja polno mero pozornosti, da bi se odkrilo naravo moškega in ženske. Moški je potemtakem razborit in aktiven pri zadovoljevanju spolnih potreb, ženska pasivna, teži izključno k ljubezni in zadovoljivosti moškega. Ob poudarjanju enake pomembnosti moškega in ženskega spola se oblikujejo različne kvalitete spola. Sodbe o spolnem karakterju ženske se dopolnjujejo, "bogaté" s položajem ženske v preteklosti, da bi se tako dokazalo, da se izvorni karakter ženske lahko izoblikuje šele, ko se oblikuje "dostojno in vzvišeno" razumevanje družinskega življenja.

Določanje spolnega karakterja je nedvomno služilo ideološkemu utrjevanju moškosrediščno določenemu gospodovanju. Vzgoja spolnih karakterjev pa se navezuje na ohranjanje celostne privilegiranosti moškega (posebej varovane s pravnimi normami).

Definiranje spolnega karakterja je obenem definiranje vzgoje, izobraževanja. Ob koncu XVIII. stol. je vedenje moškega merilo vedenja odrasle osebe, vedenje ženske pa se primerja z vedenjem otroka (Milič, 1995: 220).

¹⁸ Pojem "karakter" se je in se še uporablja za označevanje bistva identitete posameznega – spolno različnega – subjekta. (Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

Z industrijsko modernizacijo označujemo napredek v tehnološki socializaciji in spremembe v družbenem značaju in biografijah ljudi, v njihovem življenjskem slogu v medosebnih odnosih, v strukturah vpliva in moči, v oblikah politične vladavine, svetovnih nazorov, moralnih in spoznavnih norm (Ferligoj, 1990: 9).

Ženskam je v industrijskih družbah dodeljena vloga čuvarja doma, družine in zasebnosti. One naj bi s svojimi emocionalnimi in interakcijskimi potenciali utrjevale terapevtsko klimo v družini. A ženske niso omejevale svoje dejavnosti le na družino in zasebnost, temveč so jo razširjale na različna področja javnosti, ki jih mnogi raziskovalci niso opazili. Vse bolj množično vstopanje žensk v mezno delo in nastopanje na trgu kažeta tista področja v javnosti, na katerih so lahko tudi delovale ženske.

Za moderno družino je značilno, da proizvodno oz. ekonomsko ovrednoteno delo poteka zunaj nje, delo v družini pa izgublja ekonomsko ceno in vrednost oz. ga sploh ne priznajo za "pravo" delo (Ferligoj, 1990: 10).

Dinamika individualizacije, ki je v procesu industrijske modernizacije družb iztrgala ljudi iz siceršnjih razrednih kultur in socialnih definicij, je zastala pred vrati družine. Nasprotja med spoloma so tako kot nasprotja med delom in kapitalom proizvod in osnova industrijskega sistema. Svojo logiko pridobivajo iz nasprotij med industrijsko moderno in njej lastno protimoderno (Beck, 1990: 124).

Čeprav so se z vstopom žensk v ekonomsko ovrednoteno delo zamajale tradicije in principi delitve življenjskih usod in socialnih vlog moškimi in ženskam, to ni bilo dovolj za njihovo odpravo. Zaposlitev žensk je pomenila za industrijske kapitalistične družbe predvsem pritegnitev novega rezervoarja cenene, a kvalitetne delovne sile.

V industrijsko moderniziranih družbah se je pojavila nova vrsta poklicev, ki so jih opravljale predvsem ženske; ta dela so hitro postala manj cenjena in manj plačana v primerjavi s sorodnimi "moškimi". Ženske se zaposlujejo v poklicih, ki nadaljujejo delo v družini oz. posnemajo rutino gospodinjskega dela.

"Ženska" dela sodijo v sfero družbene porabe. Feminizacija poklicev je le en vidik globalne funkcionalnosti obstoječe spolne delitve vlog dela in družbenih kompetenc v industrijskih družbah, zlasti dodeljevanje družinskega, gospodinjskega dela in skrbi za sfero zasebnosti ženskam, javnega delovanja pa moškimi.

H. Lefebvre in A. Korvoza opozarjata na specifično kakovostno razliko del, ki je tipična za družino, ki živi od industrijskega dela, oz. od del, podvrženih instrumentalni racionalnosti. Družinska dela imajo drugačen časovni ritem in organizacijo: to so ciklična, celostna dela, omejena na neposredno doživljanje in prisiljena v neposredno uporabo dobrin oz. nekumulativna. Nasprotno pa kumulativni procesi dajejo vedno nove rezultate, kopičijo moč, bogastvo, spreminjajo organiziranost družbe. Delitev teh dveh zvrsti sta modernizacija in industrializacija močno izostrili. Kumulativni procesi ogrožajo identiteto posameznika in okolje, nekumulativni pa ju ohranjajo in razvijajo (Ferligoj, 1990: 15).

V industrijskih družbah kumulativni procesi nadvladajo nekumulativne, medtem ko so bili v predindustrijskih družbah medsebojno organsko usklajeni. Gre za razliko med krožnim, celostnim značajem produkcije, za tesnejšo povezavo dela in socializacije v predindustrijskih družbah v nasprotju s pretežno funkcionalno in instrumentalno deljenim delom, partikularnim segmentom produkcije, ki pripada posameznikom in razdvojitvi produkcije stvari od socializacije v industrijsko modernih družbah.

Družina in z njo ženske kot vzdrževalke družbenih razmerij, kot matere in kot skrbnice za družinske člane in za vzgojo otrok, so torej tudi ohranjevalke nekumulativnih procesov. Zdi se, kot da jim ta dela pripadajo "po naravi". Mnoge ženske so ta nazor pod vplivom vzgoje, avtoritet, ideologije, medijske propagande ... tudi uspešno ponotranjile – počutile so se torej subjektivno zavezane in usposobljene za nekumulativne procese in so odklanjale dela, ki promovirajo moč, naglo odločanje, hierarhični nadzor nad drugimi ljudmi (Ferligoj, 1990: 20).

Dejstvo je, da je naravnost ženske funkcije vsestransko določal in prisiljeval "pomenski ovoj":

Sestavine pomenskega ovoja, znotraj katerega poteka vse delovanje ljudi, so spolno enostransko oblikovane tako, da je očitna hierarhija in prednost položaj moških: kot nosilci razuma moški ustvarjajo razlage o pravilnem redu, določajo pravila in vzorce delovanja vseh pripadnikov, zarisujejo in utrjujejo meje smiselnosti in razumskosti, določajo merila različnega obremenjevanja z življenjsko potrebnimi dejavnostmi ter (materialnega in moralnega) nagrajevanja oziroma udeležbe pri uporabi (uživanju) ustvarjenih dobrin. Linije pretoka definicij pravilnosti (individualnih osebnostnih lastnosti) in nadzora v delitvi dela po spolu kažejo, da so ženske (bile) praktično izključene iz javnega, umnega delovanja, da jim je (bil) dodeljen podrejen in marginalen položaj v družbi (kljub

njihovi koristnosti in sklicujoč se prav na to koristno vlogo). /.../ Da bi zakrili hierarhijo med spoloma kot človeški (= moški) produkt, so se producenti razlag posluževali posebnega postopka krčenja predmeta na empirični ravni in hkratnega razširjanja predmeta na zunajempirični (transcendentni, presežni) ravni. Kot zgled lahko navedemo pojasnjevanje družine, ki je v razlagah nastopala kot otrok harmonije, same ljubezni, svobode, itd. - skratka nasprotje racionalni, tekmovalni, hladni družbi (Jogan, 2001: 1-3).

A dejstvo je, da je tudi družinsko delo svojska oblika produkcije, ki je dosedanji pojmi produkcije, produkcijske sile niso zajeli, ker so bili opredeljeni po vzorcu manifestnih opravil in tehnike (Ferligoj, 1990: 20). Tu velja opomniti, da ne gre le za manifestnost kot samo po sebi obstoječo, temveč za vidnost le tiste plasti, ki so jim moški dodelili vidnost.¹⁹

Dejansko so imeli moški vedno privilegiran dostop do dejavnosti, ki jim je družba pripisovala največji pomen. Ranljivejši ekonomski položaj žensk je vplival tudi na njihovo zdravje (duševno), to pa na njihovo iskanje zaposlitve, kariero. Skrbstveno delo je namreč povezano s številnimi izgubami - s fizično in emocionalno izčrpanostjo, stresom, izgubo socialnih kontaktov in nizko samopodobo (Zaviršek, 1994: 27).

Dostop do delovnih mest za ženske in moške je neenakovreden - ženske so predvsem v času ekonomskih recesij pogosteje brez dela ali pa se zaposlijo v neformalnem sektorju, kjer je zaslužek bolj negotov in nižji. Pogosteje se zaposljujejo na področjih, kjer opravljajo delno zaposlitev ali sezonska dela, in kjer je zaslužek manjši in negotov.

Glavni vzrok revščine med ženskami je torej ekonomska odvisnost, povezana s spolno delitvijo dela, z njihovim drugorazrednim položajem na trgu delovne sile ter z njihovim položajem znotraj doma, ki temelji na predstavah o ženskem delu kot delu iz ljubezni. Ženske torej opravljajo s svojim telesom tri vrste del - produktivno delo, skrb za gospodinjstvo in telesno delo v zvezi z nosečnostjo in dojenjem. Zdravje žensk je močno odvisno od tega, koliko bogastva nadzorujejo, kar pa variira od dežele do dežele in od pripadnosti slojevski hierarhiji (Zaviršek, 1994: 45).

Dejstvo je, da androcentrično kulturo in znotraj nje patriarhalno ideologijo reproducirajo moški in ženske, slednje predvsem s sprejemanjem pripisanega

¹⁹ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

obnašanja, s tem da "verjamejo" v svoje naravno poslanstvo "pomočnic" in se niso sposobne soočiti s konflikti, ko gre za odnose z ljudmi. Sprejeti dejstvo soodgovornosti pomeni spoznati, da lahko realnost tudi spremenimo. Patrizem se namreč vzdržuje prav v okoljih, kjer ženske dominantnih kultur zatirajo tiste, ki pripadajo obrobni kulturam. Patrizem je torej kultura okolij, kjer vlada pomanjkanje solidarnosti med ženskami, ženskami in moškimi oz. tistimi, ki imajo v življenju več ali, manj priložnosti (Zaviršek, 1994: 277).²⁰

Opozoriti je potrebno, da si ženske ne izbirajo prostovoljno načina lastnega obnašanja, in da niso same krive, če sodelujejo v obnavljanju androcentrične kulture. Poudariti je treba, da "prikrajšanost po spolu (v povezavi s socialnim statusom) ni rezultat individualne odločitve med dostopnimi različnimi možnostmi, temveč vstopa večinoma prisilno in celostno kot notranje neločljiva sestavina organizacije vsakdanjega življenja; od produkcije pravil in vedenj o pravilni spolni identiteti /.../ do zagotavljanja nadzora nad uresničevanjem teh pravil" (Jogan, 2000: 200).

Določene skupine žensk z višjim socialnim statusom imajo namreč dominantnejši položaj tudi v odnosu do skupin moških; pomembno je upoštevati pomen socialne deprivacije med skupinami moških in žensk, določene skupine žensk diskriminirajo tudi ženske (Jogan, 1990: 49) - (primer idrijskih čipkaric, egiptovskih dojlj ...).

Sposobnost (delavskih) družin za prilagajanje vsakršnim spremembam (vojna, gospodarska kriza), se kaže tudi, kadar usiha socialna vloga države in se poveča zaupanje v tradicionalne vzorce preživetja. Večina delavskih družin ni mogla preživeti le z mezdo družinskega očeta, za zaslužkom so šle tudi ženske - iskale so ga zunaj doma, ali pa so ga zagotavljale s pridobitnim, negospodinjskim delom na domu.

Teza o tradicionalni vezanosti ženske na zgolj gospodinjska opravila in skrb za otroke se spet ne potrdi - z vprašanjem, kako uskladiti družinsko in delovno življenje, so se soočale že ženske v preteklih obdobjih (Seider, 1998: 363).

Dejstvo je, da se ravno v kriznih obdobjih pri definiranju odnosov med spoloma pojavlja sklicevanje na tradicijo. M. Jogan opozarja na pomen dogajanja konec 19.

²⁰ Opozoriti je potrebno, da se danes še vedno neenotno in nejasno uporablja pojme kot so: patriarhalnost, patrizem, androcentrizem. Dejstvo je, da je patriarhalnost, patriarhat ožji pojem od pojma androcentrizma: medtem ko se pojem patriarhalnost omejuje na očetovo oblast, androcentrizem označuje moškosrediščnost kot princip organizacije vsega družbenega življenja oz. moškosrediščno kulturo, v kateri je določeno mesto žensk manjvredno. Pojem patriarhat, patriarhalnost sodi torej v okviru androcentrizma, androcentrične kulture.

stoletja in zopet konec 20. stoletja za spoznavanje povezanosti razredne in spolne dominacije:

V vseh (kapitalističnih) evropskih družbah je bila v tem času zelo visoka stopnja zaposlenosti žensk zunaj doma (z 'normalno' čezmerno eksploatacijo), v vseh so se zaostrovali medsebojni odnosi in se bolj ali manj odkrito izražali veliki razredni konflikti; ko se očitni represivni ukrepi niso pokazali kot najučinkovitejši (krvava zatiranja uporov, stavk, itd.), se je s pomočjo razvoja socialne države začel razredni konflikt omiljevati. Pri položaju (večine) žensk se je kazala vedno večja neskladnost med njihovo družbeno (veljavno splošno ideološko) določeno vlogo ter resnično funkcijo; ozavedenje o tej funkciji je spodbujalo organizirana prizadevanja žensk za spreminjanje konkretnih pravil so-žitja, kar je dodatno povečevalo 'krizo'. Kolikor večji je bil razmik med 'Sollvorstellungen' in dejanskim stanjem, toliko močnejša je bila pri nosilcih moči potreba po krepitvi legitimizacije statusa quo glede zveze med razredno in spolno hierarhijo. Zato se (na Slovenskem - podobno kot v drugih okoljih v Evropi) srečujemo s ponovnimi - na vso miselno dediščino oprtimi - razlagami specifične diference žensk, z jedrnatimi opredelitvami njihove 'prave narave' ter s povezovanjem te diference z nujnostjo za ohranitev reda - to pa je: neizogibno podrejanje žensk očetni/moževi oblasti, kot enemu od temeljev celotne hierarhije. Da bi se preprečevale naraščajoče (za patriarhalno globalno urejenost) destruktivne tendence, je bilo treba vnovično razložiti delovanje celotnega 'organizma' in znotraj tega posebej opozoriti na temeljnost (in naturnost) podrejenega položaja žensk v družini in s tem v bistvu tudi opravičiti njihovo nesamostojnost in drugorazrednost v celotni družbi (Jogan, 1990: 34).

Največje breme so v kriznih obdobjih vsakdanjega preživetja v (delavskih) družinah nosile ženske - ves svoj zaslužek od zaposlitve so namenjale družini, svoj prosti čas pa posvečale pridobivanju dodatnih virov za preživljanje družine. Novi načini produkcije torej niso omajali patriarhalnih potez v družinah delavcev, oblikovanih in utrjevanih v zgodovini (Seider, 1998: 363).

Ob tem navajam tudi ugotovitve M. Jogan o blažilni funkciji žensk (nižjega statusa) v družini:

Po eni strani je razumljivo, da nastopajo kot poslušni instrumenti v opravljanju svoje vloge, ki je vidna in merjena v 'javnosti' prek njihovih produktov: to je vzgoja dobrih posameznikov in posameznic, to pa pomeni, da ta vloga ne sme odstopati od družbeno (javno) določenih vzorcev, ali drugače - ženske morajo nastopati (kot 'smotrna bitja') tako, da omogočajo celotno reproduciranje

socialne hierarhije in hierarhije po spolu" /.../ Po drugi strani pa gre pri ženskah v polju D za strogost do samih sebe in za sprejemanje vsega trpljenja, vseh večjih obremenitev na področju zagotavljanja nujnih pogojev za obstoj celote kot samoumevnih in potrebnih (Jogan, 1990: 43).

V letih med prvo svetovno vojno in takoj po njej so bile družine (delavcev) izpostavljene ogromnim obremenitvam. Vpoklic družinskih očetov in za vojaško službo sposobnih sinov, nagel skok brezposelnosti, razvrednotenje denarja, vse to je poslabšalo dohodkovni položaj družin. Množična udeležba žensk v javnem prometu in proizvodnih obratih je lahko le približno nadomestila izpad zaslužka, do katerega je prišlo zaradi vpoklica moških v vojsko. Mnogim ženskam je prineslo njihovo delo v vojnogospodarski industriji izkušnjo solidarnosti in možnosti, da se same vzdržujejo.²¹

Eksperimenti s podružabljanjem gospodinjskega dela (ki ga je propagirala socialistična stran) so naleteli na zavračanje, kar je zaradi znova aktualizirane zaščitne funkcije družine razumljivo. Kljub inflaciji in brezposelnosti je prišlo do relativne stabilizacije mikrokozmosa družin.

Po letih lakote, množične morije na bojiščih in raztrganosti družin zaradi vojne, je skušala večina ljudi najti zavetje v "urejenem domu" (Seider, 1998: 200).

In če so teoretiki delavskega gibanja (Engels, Bebel), v 19. stoletju še opisovali razpad delavske družine ter se nadejali "osvoboditve spolov", je zdaj normativno pojmovanje "urejene" in "časti vredne" delavske družine naletelo na odobravanje tudi pri večini teoretikov delavskega gibanja (Seider, 1998: 202).

Dejstvo je, da je ženska morala utemeljena v podobi matere, ki ničesar ne zahteva, temveč le daje, moška pa v konceptu očeta, ki se v stiku z drugimi bori za čim boljši položaj v hierarhiji delovnih mest in za čim boljše plačilo (Zaviršek, 1994: 30).

Propagiranje modernizacije in racionalizacije gospodinjskega dela, poskus, da bi materam privzgojili racionalno ravnanje z otrokom, ter propaganda za modernizacijo telesa (kratke ženske pričeske, preprostejša, smotrnejša oblačila, telovadba za zdravo telo ...), je sledilo nadrejenemu trendu racionalizacije vsakdanjika.

²¹ Udeležba v vojnem gospodarstvu in politični angažma sta pomenila za ženske obremenitev zaposlitve, družine in gospodinjskega dela. Z vrnitvijo soprogov in sinov, ki so preživeli vojno, pa se je začelo izrivanje žensk iz industrije. Pohabljeni in oboleli možje so postali trajno breme svojih družin. Namesto razbremenitve, ki so se je nadejale njihove soproge, so bili tako nesposobni za delo in potrebni nege.

In če je bil delavec (moški) že na delovnem mestu prepuščen togi hierarhiji podjetja ter grožnji z odpustom, potem mu le še družina pomeni prostor, ki ga lahko samostojno obvladuje in določa - ohranjanje patriarhalnega odnosa do otrok, žene, je cena za zakone trga in razvoj proizvodjalnih sil (Seider, 1998: 212).

Navedeno potrjujejo tudi ugotovitve M. Jogan o "blažilni" vlogi družine:

'Očetna', moška oblast omogoča prednosti in moč, ki nadomeščajo in izravnava primanjkljaj v socialni moči na ravni globalne družbe. Gospodar v 'svoji' družini je še vedno 'gospodar', četudi je v hierarhiji ob drugih relevantnih dimenzijah 'hlapec'. Vloga gospodarja mu je dodeljena s strani javne sfere, v 'kulturi', torej ni posledica njegovih osebnostnih lastnosti, temveč mora to družbeno vlogo uresničevati, ker je to njegova družbena odgovornost do funkcioniranja celote (Jogan, 1990: 40).

V letih svetovne gospodarske krize so se vlade znašle v proračunski stiski. Zmanjševale so socialne prispevke, pri iskanju del je igrala znatno vlogo družbena mreža sorodnikov in znancev. Sivo ekonomijo priložnostnih in pomožnih del so uravnale neformalne socialne mreže stanovanjskih sosesk.

Ženske iz mezno odvisnih slojev so sprejemale vsako priložnostno delo, da bi pomagale prebroditi čas brezposelnosti. Pomožna dela v tovarnah in delavnicah ter gospodinjska opravila (čiščenje, pranje) so dala ženskam pečat delovne sile, ki ni imela nikakršnega družbenega statusa. S svojim delom so v času gospodarske krize družini zagotavljale preživetje. Od njihove spretnosti in vztrajnosti je bilo odvisno, ali je družini uspelo znižati reprodukcijske stroške. Iskanje poceni hrane, popravljanje ponošenih oblačil, varčna uporaba kuriva so bile naloge žensk. Brezposelni možje so, da bi prihranili stroške kurjave in telesno energijo, menda ostajali v postelji vse do poldneva. Pomen družine kot mreže vzajemnih, a neenakomerno porazdeljenih tveganj in obremenitev je razviden tudi iz vračanja k izročilu samooskrbnega gospodarstva. Mestni vrtički in njive v zakupu so spet pridobili pomen. Vzreja malih živali je postala pomembna za preživetje celo v mestnih naseljih - marsikateri Dunajčan naj bi tako hodil s kokoško na vrvi na sprehod v mestni park.

Družina je bila pomembna, saj je zagotavljala preživetje svojim članom.

S trajanjem brezposelnosti se je zaostrovalo gmotno in duševno stanje družin. A celo v izjemnih primerih dolgotrajne brezposelnosti je ostala tradicionalna delitev nalog med moškimi in ženskami v družinah nespremenjena: brezposelni možje so svojim soprogam v gospodinjstvu komajda kaj pomagali. Posedali so naokrog ali pa se

potikali po vasi in trpeli zaradi rastočega občutka nesmiselnosti. Nasprotno se ženske nad pomanjkanjem dela niso mogle pritoževati: gospodinjska opravila, varovanje otrok, pridelovanje zelenjave ter nega rož v vrtovih, vzdrževanje in krpanje oblačil, popravljanje uporabnih predmetov in opreme ... so nudili možnost priložnostnega zaslužka. Za reproduktivna dela so zdaj porabili le še več časa in truda kot prej.

Podobno velja tudi v sodobnosti. "Raziskave drugod in tudi na Slovenskem (Gaberšek, 1997) kažejo, da brezposelni očetje niso pripravljeni prevzeti večjega (oziroma sploh nikakršnega) gospodinjskega dela in da ostaja asimetrija v delitvi tega dela tudi, če je žena-mati glavna hraniteljica družine." (Jogan, 2001: 187).

Tudi kmetijsko delo (kot podaljšek gospodinjskega), je bilo predvsem naloga delavčeve žene in otrok. Strategije obvladovanja brezposelnosti, izgube dohodka in krize identitete v začetku tridesetih let so težile k družinski solidarnosti, posebno pa k povečani obremenitvi žensk zaradi njim naloženih reproduktivnih del.

Družine so skrbele tudi za bolne in osirotele – tudi ta naloga je spet padla na pleča žensk. Samske sorodnice so nadomestile umrlo soprogo in mater, kadar starejše hčerke niso mogle prevzeti vloge gospodinje namesto preminule matere. Ženske so tako navadno ostale le brez zaslužka, nikakor pa ne brez dela (Seider, 1998: 141).

V času gospodarske krize, brezposelnosti, ženske odhajajo, da bi preživele svojo družino in se zaposlujejo v tujini.

A usoda žensk, ki so odšle v tujino (celo za dvajset in več let) za služkinje, dojilje in so od tam pošiljale domov denar, je bila pogosto tragična - ob povratku so doživele zavrnitev pri soprogu, odtujitev otroka, moralno obsodbo skupnosti (ta jih je obravnavala kot lahkoživke ...). Dejstvo je, da so odšle kot "brezdomke" in so se v "brezdomstvo" spet vrnile (Zaviršek, 1994: 50).²²

Cilju modernizacije družinskega življenja pa je služil tudi steber družinske politike: socialno delo oz. skrbstvo. V programski usmeritvi socialnega skrbstva za blaginjo

²² V drugi polovici 19. stoletja mezdne delavke - brezdomke niso bile zaznamovane le kot proletarke in pripadnice revnih slojev, temveč tudi kot ženske in matere, ki ne zadovoljujejo predstav o družini in domu.

V zahodnoevropskih kulturah je namreč vloga matere temeljni del ženske identitete. Ideologija materinstva skriva implicitno sporočilo, da je živeti brez biološke matere nekaj usodnega: da to pomeni postati begavček, institucionalni otrok, revež. S tem se povezuje ideologija idealne matere, ki se napaja predvsem iz družbenih potreb, zato naj bi otrokom, ločenim od matere, primanjkovalo ljubezni, topline, igranja. Vendar v kulturah, v katerih biološko materinstvo ne določa usodno socialnega starševstva, ne poznajo prikrajšanosti za materinsko navezanost (Zaviršek, 1994: 26).

družin (ne več posameznika) so videli krščansko socialni, kot tudi socialdemokratski funkcionarji najpomembnejše sredstvo za zagotovitev družbene reprodukcije. Množica družin se je prvič sistematično znašla pod skrbniško evidenco, nadzorom socialnih delavcev (Seider, 1998: 215).²³

V času druge svetovne vojne so se ženske zopet množično zaposlovale. Pri očetih se pokažeta nova tendenca zmanjševanja tradicionalnih pritiskov na starejše otroke in povečan interes za majhne otroke (Seider, 1998: 215).²⁴

V 50-letih 20. stoletja naj bi prišlo do oslabitve prevladujočega položaja očeta. Opaznejše so postajale tudi družine, v katerih sta bila partnerja enakovredna. Avtoritarno družino je nadomestila zmerno patriarhalna, ta razvoj pa sta spodbujala vedno večja zaposlenost žensk in splošno uveljavljanje demokracije.

V 60-tih in 70-tih letih 20. stoletja strokovnjaki opozarjajo, da je družina v krizi in poudarjajo razlike med tedanjimi oblikami skupnega bivanja in tradicionalno meščansko družino (Seidler, 1998: 278). A kadar *strokovnjaki* in oblast opozarjajo na krizo družine, gre v resnici za zapoznelo moško (ne)prilagoditev ženski emancipaciji.

Oče, ki je še v 50-tih 20. stoletja avtoritarno odločal o vsem, se je v 80-tih 20. stoletja popolnoma umaknil in je vso starševsko odgovornost prepustil materi.

V sodobnosti bi morala celotna družba, tako institucije (znanost, pravo, vzgoja in izobraževanje, kultura, umetnost, religije, politika ...) kot očetje in matere, poskrbeti za ustrezen odnos med seboj in otroki.

²³ Nagrade za dojenje, paketi z oblačili za dojenčka, nenajavljeni hišni obiski (bolniških sester in socialnih delavk) so služili nadzoru mater. Vzgoja mater v vrle gospodinje, medikalizacija in higienizacija delavske družine pomenijo politiko, ki pojmuje družino kot najmanjšo proizvodno enoto nove človekove ekonomije (Seider, 1998: 215).

²⁴ Po drugi svetovni vojni je bil odnos med očeti (ki so se vrnili z vojne) in otroki posebno konflikten. Sinovi so tudi po vrnitvi očetov želeli obdržati status zaupnika, matere in skrbnika mlajšim otrokom, ki so ga imeli med očetovo odsotnostjo. Mnogi očetje pa te napetosti niso vzdržali, zlasti ne tisti, ki so hoteli biti slavljani kot junaki. Očetje so pogosto trpeli za manjvrednostnimi občutki, zlasti starejši sinovi pa so občutili, da se očetje vedejo do njih nepravilno in jih potiskajo nazaj v status otroka, ki so ga že zdavnaj zapustili. Očetje, ki so izkusili vojno ujetništvo, taborišča, zapore, vojaščino so pogosto posegli po nasilju, otroci so se temu upirali in se od njih odvrčali. Mnogi otroci so se še močnejše oprijeli mater ali pa so se umikali v skupine vrstnikov.

3.2 Očetov delež v gospodinjskem in družinskem delu

Zgodovinski podatki (socialna zgodovina ter redki družboslovni teksti) kažejo, da so bili očetje tudi v preteklosti oz. v obdobju konstituiranja moderne družine vpleteni v družinsko življenje. Čeprav je bila podoba v edwardijanskem in viktorijanskem obdobju v višjih slojih res oddaljena in je bil oče večino časa prostorsko odsoten, obstajajo podatki o čustvenosti očetov do svojih otrok. V družini so (če nič drugega) predstavljali avtoriteto. V vzgojni literaturi, priročnikih za nego, skrb in vzgojo otrok zasledimo tudi kritična opozorila, ki opominjajo očete, da zanemarjajo svoje starševske obveznosti, da so pohlepni v svojih poslovnih ambicijah in ne najdejo časa za izpolnjevanje obveznosti do otrok. Tudi feministične zgodovinarke (Tamara Hareven) zavračajo posplošene razlage o očetovski odsotnosti z družine v času konstituiranja meščanske družine in ugotavljajo, da je tudi v srednjeslojevskih družinah oče prevzemal družinske vloge. Dojemanje modernega očetovstva v terminih odsotnosti v družini omogoča šele konstituiranje moderne družine. Šele vzpostavitev meja med zasebnim in javnim je omogočila razmišljanja v terminih očetovske odsotnosti - čeprav se vloga očetov, s katero se njegovo odsotnost z družine največkrat pojasnjuje, ne razlikuje od tiste s predmodernih časov - funkcije preskrbovalca družine. Bistvena novost ob konstituiranju moderne družine torej ni očetovska odsotnost v družini, ampak materina prisotnost.

Problem je tudi v tradicionalistični perspektivi, s katero danes razumemo odsotnost očetov v preteklosti. Današnje pojmovanje prisotnosti oz. odsotnosti očeta je opredeljeno predvsem z umestitvijo družinskega dela, skrbjo za otroke in njihovo nego. Ob konstituiranju moderne družine je bila prisotnost očetov razumljena kot zavezanost materialni preskrbi družine ter kot očetovska avtoriteta - bolj vezana na njegov angažma v javni sferi, kar z današnje perspektive implicira tudi njegovo neprisotnost v zasebni sferi. Pojmovanje prisotnosti v družini (in s tem v družinskem in gospodinjskem delu) časovno zelo variira. Pleck, ki loči štiri obdobja očetovstva (1. oče kot avtoritaren verski in moralen pedagog v 18., 19. st.; 2. oče kot distanciran preskrbovalec družine od druge polovice 19. stoletja do druge polovice 20. stoletja; 3. oče kot vzor za ponotranjenje spolne vloge od 1940 do 1970; 4. novi oče, ki otroke neguje in skrbi zanje), prikazuje, da je v prvem obdobju očetovska vloga v zagotavljanju avtoritete, v drugem jo nadomesti vloga materialne preskrbe družine, v tretjem vzgojna vloga očeta. A jasno razvidno je, da je bila v vseh prvih treh obdobjih vloga očeta definirana z avtoriteto in materialno preskrbo, medtem ko se v sodobnosti prisotnost očeta v družini definira z vključevanjem v nego in skrb za otroka.

Pojmovanje odsotnosti očeta v moderni družini je problematično, ker tudi fizično odsotnost enači s popolno izključenostjo iz družine. Njegova prisotnost je bila namreč uresničena z odsotnostjo. Fizična prisotnost in simbolna odsotnost sta bili definirani vzajemno. Očetovska vloga je imela močno vzgojno funkcijo - predstavljala je zunanjo podobo sveta (oz. hierarhična razmerja), prek katere(ih) naj bi otrok ta razmerja ponotranjil (Švab, 2000: 252 – 254).

3.3 Očetova komunikacija z materjo in otrokom

To, kako se v družini reproducirajo družbeni odnosi ter pomenljivost očetovega lika za oblikovanje otrokove spolne identitete, izkazujejo tudi dela francoskih socialnih zgodovinarjev – zlasti P. Ariesa in J. L. Flandrina... Tako je Aries že v prvem poglavju svoje knjige zapisal: "... V naslednjih poglavjih bomo posvetili posebno pozornost znamenjem otroštva (...) času, ki ni bil niti čas otrok niti čas adolescentov niti čas starcev, temveč čas mladih moških". (Aries, 1991:50)

V celotnem njegovem delu je razvidna odsotnost očetovega lika v družinskem življenju v okviru neposrednega stika oče-otrok, oz. gre bolj za odsotnost v smislu graditve, oblikovanja vrhovne avtoritete očetovskega lika, podobe očeta kot "družinskega boga", fizičnega skrbnika in hranitelja družine, ki sicer strašno hlepi po domu, a se iz ljubezni do svoje družinice in v skrbi za zdravje žene in otrok podaja v "kruti svet".

V prikazu poti razvoja specializiranih otroških oblačil (od 14. stoletja dalje), opazimo, da sprememba zajame najprej dečke, deklice pa ostanejo dlje v tradicionalnem načinu življenja, pomešane z ženskami; partikularizacija otroštva se je torej za dolgo omejila na dečke (Aries, 1991: 84).

V slikovnih upodobitvah je lepo razviden tudi lik očeta v družini. Očetovo "danost" za zastopanje družine v javnem ter njegovo odsotnost v nujnem, neprijetnem vsakdanjiku družinskega življenja oz. ženo kot hišno oskrbnico ter skrbnico otrok, nazakujejo že ikonografije 12. do 16. stoletja; koledarji 16., 17. stoletja, upodobitve družine za mizo, na ulici, na delu...²⁵

²⁵ ... tri ženske iz hiše že sede okoli ognja, medtem, ko je kmet še ves premražen na zasneženi stezi; v upodobitvi notranjosti hiše si mož pred ognjiščem greje gole roke in noge, žena mirno prede za kolovratom; kmetica se skupaj z možmi udeležuje poljskih del, jim prinaša pijačo... (Aries, 1991: 410-11).

Na koledarju iz 17. stol. je upodobljen stereotipen ulični prizor - opravljivke klepečejo s sosedo, možje počivajo na klopi in se kratkočasijo (Aries, 1991: 412). V 16. stoletju se na koledarju pojavi otrok: podoba lulajočega otroka na hišnem pragu in vaščan, ki hiti domov, da bi se ženskam pridružil ob ognjišču; med 16. stoletjem se oblikuje nova ideja, ki trajanje življenja simbolizira z družinsko

Aries sklepa, da bi zlahka katalogizirali teme: mati, ki bdi nad otrokom v zibki ali ga doji; ženska, ki briše otroku ritko; mati obira otroku uši; utrujeni kmet je zaspal, žena pa signalizira otrokom, naj bodo tiho, da ga ne prebudijo; družina ob zajtrku, kjer oče pije sede, ena ženska ga podpira z eno roko, z drugo roko pa drži kozarec vina drugi ženski, ki v vinu namaka prepečenec (Aries, 1991: 424).

Te upodobitve kažejo polarizacijo moško - žensko, domestifikacijo žensk oz. žena, očeta, ki "spi spanje pravičnega", oz. uživa spoštovanje, priznanje ostalih družinskih članov, da le-ti poskrbijo za zadovoljitev njegovih potreb...

Družina se v 18. stoletju vse bolj oddaljuje od družbe. V tedanjih pismih pa lahko razberemo način očetovega komuniciranja z družino. Tako npr. nagovarja mož ženo z "draga Mamica", "moj dragi otrok"; vsebina pa je polna podrobnosti o otrocih, njihovem zdravju, obnašanju, hrepenenju po skorajšnjem snidenju, modernem veselju do intimnosti, čustvi in skrbi ob otrokovi bolezni, rasti (Aries, 1991: 481-484). Aries navaja: "Bil bi zelo nesrečen, če ne bi prejemal novic o tvojem zdravju in zdravju mojih punčk..." (Aries, 1991: 485). In: "Prehlad mojih deklic me zelo vznemirja..." (Aries, 1991: 485).

A vendar, za vso to ljubkostjo, domotožjem, ki ju izražata očetovi pismi, se očitno skrivata patriarhalnost in dominacija očeta oz. moža nad otrokom in ženo, ki ji daje kopico praktičnih nasvetov, kako naj poskrbi za prehlajenega otročiča - vse tako, kakor da bi bil njen starš, zdravnik, nadrejeni, ne le kot enakovredni partnerici. Žena je torej njegova "mala", "otrok", "mamica", infantilno, nediferencirano bitje, gospodinja, vrhovna služkinja, odgovorna za vzrejo in vzgojo otrok, odgovorna predvsem njemu.

Flandrinova zgodovinska raziskava (Flandrin, 1986), katere jedro je prav razmerje med zakoncema in njun odnos do otrok, nedvomno izdaja resnico o družini kot utrjevalki hierarhije med spoloma, pokaže pa tudi na kvaliteto in kvantiteto očetovega prispevka v oblikovanju hčerkinе samopodobe, identitete.

hierarhijo - oče sedi, na kolenih drži otročiča, mati pa stoji na njegovi desni strani (Aries, 1991: 413-14).

Sredi 16. stoletja prično upodabljati družino za mizo; od začetka 18. stoletja pa je tipičen prizor iz vsakdanjega življenja: moški zbrani okoli oltarja, ženska, ki odstavlja kotlič z ognjišča, punčka, ki daje bratcu jesti (Aries, 1991: 422).

Upodobitev očeta, ki računa, s peresom v roki; sin mu pomaga v ozadju, zraven očeta se žena ukvarja s hčerko (Aries, 1991:223).

Kot navaja Flandrin (1986: 80), se v 13. stol. po posameznih francoskih pokrajinah družinska skupnost poruši; uzakonja se oblast očeta, ki je edini gospodar družinske dediščine in z njo po mili volji razpolaga. V okviru morale družinskih razmerij, ki se mu Flandrin posebej posveti, ni mogoče spregledati vodenja družine oz. oblasti moža nad ženo ter odnosa med starši in otroki (Flandrin, 1986: 105).

Flandrin npr. omenja, kako meščani v 19. stoletju opažajo, da je v območju spodnjih Alp očetovska oblast ohranila vso svojo moč, da sta bili volja in odločitev vselej spoštovani; drugače pa je v Normandiji, kjer je večja popustljivost očetov do otrok glede izbire zakonca; v Limousinu hčere ne pomenijo popolnoma nič; v auvernujskih hribih čutijo kmetje do svojih žena globok prezir in samodržno zaničevanje... V očeh meščanov je takšno obnašanje kmetov do žena znamenje barbarstva (Flandrin, 1986: 106-107).

In kaj v ženah vidijo "prosvetljeni" meščani? Enakopravne, inteligentne partnerice, ne pa svobodnega individuuma! Saj je v boljši družbi namreč ženska zato na svetu, da je lepa! Opazovalci poudarjajo škodo, ki jo kmeticam prizadenejo naporna opravila; ljubljene so predvsem zaradi svojih kreposti (Flandrin, 1986: 108).

Oblast družinskega očeta in oblast Boga sta se medsebojno opravičevali. Vrsta pregovorov 15., 16. stoletje zapoveduje očetom in soprogom, da si mora zagotoviti oblast nad ženo: "Žena hoče vselej nositi hlače" (Flandrin, 1986: 115). "Za vsak nič se pes uščije in ženska solza ulije"(...) "Ko bo kura znala sesati, bo ženska smela usta odpreti" . "Ni dobro imeti kure, ki kikirika kot petelin in žene, ki govori kot mož" (Flandrin, 1986: 115).

V ljudskih pregovorih in rekah se jasno izraža hierarhija, podcenjevanje žensk. Pregovori, ki jih Flandrin navaja (položaj žensk, njihovo brezizhodnost), so refleksija tistega, kar je v nas samih že močno utrjeno, vtisnjeno tako globoko, da se tega ne zavedamo več in sprejemamo dejstva kot samoumevna, naravna.

Pravico, da ženo pretepe, priznava možu večina starih običajev, kot je razvidno iz Flandrinovih navedb običajev, rekov iz 13.-16. stol., ki poudarjajo dober namen moža, koristnost kaznovanja za ženino dobro ter za blagor družine (Flandrin, 1986: 115-16).

Flandrin opozarja na obnovitev rimskega prava med 13. in 18. stoletjem, ki naj bi močno okrepilo očetovo in moževo oblast, in zato poslabšalo položaj žensk (Flandrin, 1986: 118).

Mož je tisti, ki odgovarja za ženino obnašanje, nič ne sme narediti proti njemu, ki mu je podložna po božjem in človeškem zakonu; izvrševati mora njegove ukaze..., takšne so zapovedi v priročnikih cerkvene morale 16. do 18. stoletje (Flandrin, 1986: 118-119).

Očitno je torej, da je mož ženo moral kaznovati (Flandrin opozori na razliko od pojma pretepati!), kar je povezano z dobršno mero nasilnosti, ki je velikokrat ogrožala njeno življenje (Flandrin, 1986: 120).

Takšna očetova podoba je v otroku nedvomno zapustila globoko brazdo, rano v samopodobi, ki se v procesu dozorevanja ni nikdar zacelila, temveč je le še utrdila neizbrisljiv vedenjski vzorec v odnosu moški-ženska.

Po 16. stoletju se močno utrdi starševska oblast nad otrokom; oče je v družini diktator, od njegove besede je vse odvisno. "V družbi, v kateri je imela poroka stvarno in priznano nalogo, da obnavlja hišo in ji zagotavlja primerno svaštvo, je bilo naravno, da odgovornost zanj prevzema hišni gospodar" (Flandrin, 1986: 123). Tudi ta stavek nam daje misliti o očetovem namenu hčerkine vzreje in vzgoje; čimprej in čimbolje jo je potrebno poročiti, da bo prispevala k družinskemu "proračunu"; torej ima vlogo menjalnega blaga, njena vrednost oz. cena je v vrednosti blaga, ki ga je z možnostjo prinesla k hiši.

Bolj kot pravice otroka so se razvijale dolžnosti staršev. Oče je imel vso oblast nad otroki, kot gospodar nad sužnji. In še v 17. stoletju so menili, da je otrok v vsem očetov dolžnik, saj mu dolguje življenje (Flandrin, 1986: 126-28).

Od otroka so zahtevali in pričakovali spoštovanje, spoštljivost. Od gospodarja se je pričakovalo togoto in jezo (saj je moral otroke in ženo kaznovati hladnokrvno in premišljeno). Otroci so bili tudi osumljeni želje po očetovi smrti (oče je lahko otroku vsilil poklic, zakonca, kaznoval grešna nagnjenja...) (Flandrin, 1986: 139).

Pomenljiv je razvoj pojma ljubezni v okviru družinske morale - ljubezen je zožena na odsotnost sovraštva in izpolnjevanje dolžnosti (Flandrin, 1986: 145).

Pričevanja socialne zgodovine o družinskem življenju v Franciji (13-18. stol) kažejo na neovrgljivo moč in vlogo družine kot utrjevalca hierarhije med spoloma; tudi očetov prispevek k oblikovanju hčerkine spolne identitete vtisne v njeno samopodobo

neizbrisljiv žig manjvrednosti, podrejenosti in pokorščine očetu kot absolutnemu gospodarju.

3.4 Emocije in nasilje v družini

V našem spominu ostajajo številne podobe nedostopnih in neupogljivih očetov, ki so dolga stoletja zaznamovali zgodovino zahoda. Franz Kafka je leta 1919 napisal *Pismo očetu* - ogorčeno pismo tiranskemu očetu, ki si je dovolil tisto, česar si ne bi smel, tako da so bili učinki kontraproduktivni.

Nezmožnost mirnega pogovora s Teboj je imela neko drugo, pravzaprav zelo naravno posledico: odvadil sem se govoriti. Tudi sicer, v drugačnih okoliščinah, ne bi bil nikoli postal velik govorec, bi pa vsaj obvladal vsakdanji človeški jezik. Vendar si mi Ti že zelo zgodaj prepovedal besedo. Tvoja grožnja niti besede ugovora in pa vzdignjena roka, sta me spremljali vse življenje. Pred Teboj je moj govor postal neenakomeren, odsekan, jecljajoč, zmeden in nejasen, kar pa je bilo v tvojih očeh zopet nezaslišano. Zato sem molčal: najprej verjetno iz ključavnosti, pozneje pa zato, ker nisem mogel več misliti niti govoriti, ko sem stal pred Teboj. In ker si bil moj vzgojitelj, je vse moje nadaljnje življenje nosilo posledice Tvoje vzgoje. (Arenes, 2003: 32)

V tem očetu iz začetka 20. stoletja se kaže kompleksna, dvoumna, še bolj razdvojena podoba: oče je hkrati blizu in oddaljen, hkrati zagotavlja bližino in prevlado. Grenkost, mračnost in zamolčanost izkušnje očeta oriše v zgodovini otroštva na Slovenskem v 19. stoletju Alenka Puhar (Puhar, 1982).

Tudi pri nas je oče absolutni gospodar, vrhovna avtoriteta, ki mu morajo biti podložni tako žena kot otroci, pripada mu "največji del pogače". Očetje so torej vladarji, otroci podložniki. Pridevniki, ki so označevali dobrega vladarja, so hkrati označevali dobrega očeta: strog, a blagohoten, moder in pravičen, redkobeseden, zahteva brezpogojno poslušnost; otroku je bilo zato potrebno vcepiti pobožnost, ponižnost, pokorščino, pridnost, čistost in ubogljivost (Puhar, 1982: 105).

Identiteta moškega v družini se je izoblikovala po načelu, da je pravi moški tisti, ki ne pozna šibkosti, se ne boji udariti in ne opusti nobene priložnosti, da bi dokazoval, kdo je gospodar v hiši. Agresivnost je bila lastnost, ki je obvladovala življenjski slog pravega moškega. Pretepanje je sodilo v kategorijo, ki se jo je dalo podedovati, saj je sin predstavljal nadaljevanje tovrstne tradicije. V skladu z njo je moral deček že od začetka potlačiti potrebo po nežnosti in ljubkovanju. Ni si smel dovoliti šibkosti,

čustvenosti, joka in ranljivosti. Bolj ko se je deček izogibal *ženstvenosti*, večja je bila odprtost za naziv *pravi moški*. Oče je v odnosu do svojih otrok hkrati statist in osrednja figura, ki opravlja svojo vlogo tako, da se z otroki ne ukvarja, če pa se že, nastopa predvsem v vlogi kaznovalca (Puhar, 1982: 159).

Pedagogi se posebnosti vzgoje deklet lotevajo redkeje kot vzgoje fantov. V zvezi z dekliško vzgojo je poudarek na ponižnosti in podredljivosti še močnejši kot pri fantih; saj je zanje predvsem važno, da so krotke in pohlevne (Puhar, 1982: 106). V prikazu bivalne kulture se v očitnem pomanjkanju prostora (družine so bile velike in hiše majhne, a vsak je v njih poznal svoj prostor) vedno poskrbi za to, da spi oče v svoji postelji, ki leži na najustreznejšem prostoru, medtem ko otroci lahko spe na tleh, na peči, pogosto po dva, trije na enem ležišču. V opisu ležišč Puharjeva zapiše, da je večina slovenskih fantov in deklet ves čas svojega čakanja na odraslost prespala na zasilnih ležiščih ter na posteljah odraslih in vrstnikov. Potrdi stisko številnih otrok, kako oče spi na postelji, kako se na tleh, pognjenih z žakljevino, učijo štiri hčerke, kako leže pod eno oddejo stisnjeni trije otroci... (Puhar, 1982: 91). Družinskemu poglavarju pripada (tako kot vladarju prestol) posebno mesto tudi v hišnem oz. jedilnem kotu; in če je že v hiši stol, je ta za očeta.

Hrano si oče vzame prvi. Pravico ima do najboljše hrane. Otrokove proseče oči ga ne ganejo. Pogosto s humorjem, v šali zapisana pričevanja (I. Cankarja, H. Smrekarja, F. Finžgarja, J. Andrejke, I. Regenta...) vendarle ne prekrijejo grenkobe in zamere do očeta, ki jim ne privošči koščka hrane oz. jih v hecu opehari za edini kos mesa (Puhar, 1982: 109-115).

Pomembno je, da so njegove fiziološke potrebe zadovoljene. Njegova podoba v otrokovih očeh, podoba moškega sveta, izkušnja že kar krvoločnega, egoističnega očeta je usodna popotnica za življenje. Grenkost izkušnje je neizbrisljiva, neizbrisna, nepozabljiva.

Kakšna je torej identiteta slovenskega moškega, očeta v preteklosti? Kot sklepa A. Puhar (1982: 158-160) je "le napol izdelana" in se uresničuje predvsem per negationem. Moški-oče ne kaže čustvenosti, ne pozna šibkosti, se ne boji udariti in dokazuje, da je gospodar v hiši. S svojimi otroki se komaj kaj ukvarja, njegova vzgojna naloga se omejuje na nemo, grozečo odsotnost, ki občasno izbruhne v nasilje - drugega ne more nuditi, saj tudi sam ni od lastnega očeta dobil ničesar drugega. Kot "pravi moški" potrebuje moško družbo in se z 'babjimi posli ne ukvarja. Odsotnost in

nasilnost sta poglavitni potezi slovenskega družinskega očeta in s tem modela za oblikovanje identitete sinov in hčera.

Dejansko je oče socialno prikrajšan moški, socialno prikrajšanost pa olajšuje privilegij oblasti v družini. Takšna očetova oblast omogoča le moč in prednosti, ki nadomeščajo in izravnava primanjkljaj v socialni moči na ravni globalne družbe. Še vedno je gospodar v svoji družini, čeprav je v hierarhiji ob drugih relevantnih dimenzijah "hlapec". "Vloga gospodarja mu je dodeljena s strani "javne" sfere, v "kulturi", torej ni posledica njegovih osebnostnih lastnosti," poudarja M. Jogan (1990: 40). Edino očetovo mesto oblasti - dom, v katerem ustrahuje ženo in otroke - je mesto še ene izgube, izgube ljubezni otrok.

Vendar so se morale tudi deklice naučiti sramovati in zatreti čustva in represija je veljala za krepost tudi v njihovem življenju - dekleta so morala prav tako zatirati potrebe po bližini staršev, svojo šibkost spremeniti v čvrstost, majhnost v odraslost, saj je tudi prava mati tista, ki "zna zakleniti svoje proletarsko srce" (Puhar, 1982: 160).

Nedvomno A. Puhar meri na ženske nižjih plasti, ki so podvržene nemoči, prisilnosti, prostor svobodnega odločanja pa je pri njih povsem zožen. A te ženske "producirajo" večino novih ljudi, ki bodo opravljali dejavnosti, nujno potrebne za obstoj družbe (Jogan, 1990: 39).

Ženske morajo nastopati kot "smotrna bitja" in tako omogočati celotno reproduciranje socialne hierarhije in hierarhije po spolu. Vsa represija, ki jo morajo izvajati nad otroki, se pojasnjuje kot izraz ljubezni do otrok.

Dvajseto stoletje se je začelo v znamenju trdovratnega zagovarjanja edine pravilne urejenosti sveta, to je tistega tradicionalnega reda, ki se je napajal v moškosrediščni kulturi in z vsemi sredstvi obvladovanja ljudi prispeval k njenemu ohranjanju. Ko so se zaradi organiziranih ženskih bojev za priznavanje tistih pravic, ki so jih že imeli moški, začeli rahljati temelji androcentrizma, je bilo potrebno braniti tudi moško očetno gospodovanje v družini, kot temelj za vse vrste gospodovanja. V slovenskem prostoru je ta prizadevanja nedvomno opravičil Janez E. Krek (1901: 112), ki je poudaril: 'Kjer ni očetne oblasti, ne more biti tudi kraljeve ali cesarske. Vse naravno, kulturno, politiško in gospodarsko življenje ima svoj izvor v rodbinskem.' (Jogan, 2001: 183).

Model delitve razumsko/čustveno glede na moški/ženski spol je v zahodni civilizaciji simbolno prekrival dejansko povezanost obeh dimenzij, tako pri moških kot pri ženskah. Ovire v izražanju čustev so delovale izbirno po spolu in socialnem položaju ter skladno s potrebami moškega gospodarstva. Gospodar se je npr. smel jeziti, odvisni pa so morali zelo pazljivo in v skladu z gospodarjevimi pričakovanji obvladati svojo jezo in predvsem gospodarja ljubiti. Čustvo ljubezni je bilo zapovedano za odvisne in podrejene (Jogan, 2001: 193).

Navedenega zgodovinskega orisa ne moremo zaključiti brez opozorila o vplivu večstoletnega utrjevanja očetove oblasti na sodobno pojmovanje očetovstva, brez opozorila, da se shematski podobi "tradicionalnega" in "modernega" očeta prepletata še danes in sta hkrati prisotni v istem družbenem sistemu in v različnih socialnih slojih.

Vendar bi bilo nesmiselno iskati odgovor o ženski podrejenosti le v pretekli zgodovini, saj nas to privede kvečjemu do mita o matriarhatu, mit pa je predvsem namišljena podlaga za utrjevanje predstav o nemožnosti spremembe v moško središčni urejenosti družb (Jogan, 1990: 15). Gre za kontinuiteto.

Dejstvo je, da ideološke predstave, ki so povečevale žensko družinsko bivanje v tridesetih letih 20. stoletju v socioloških razlagah, že funkcionirajo kot preverjeno spoznanje o pretekli resničnosti. Časovno neopredeljena zlata doba pa tudi kasneje nastopa v pojasnjevalni zvezi z opredeljeno sodobno dobo (Jogan, 1990: 159).

"... Nadoblast očeta, moža ... ni bila le zapovedana v naši kulturi v vsej preteklosti do sredine tega stoletja, temveč je bila z vsemi razpoložljivimi sredstvi družinskega nadzora in prisile stalno praktično vzdrževana... ...Prav tako se je z vsemi sredstvi obnavljala ženska "prava narava", h kateri je sodilo zlasti to, da je ženska krotka, ponižna, disciplinirana, molčeča, potrpežljiva, vdana v usodo itd." (Jogan, 1990: 7-8).

4 MOŠKOST, OČETOVSTVO V SODOBNOSTI

4.1 Dileme in nejasnosti ob iskanju nove identitete

4.1.1 Moškost v sodobnosti

Spolna vloga opredeljuje specifične osebnostne poteze in vedenjske odzive, značilne za osebo tega spola. Biološko so ljudje samci in samice, kulturno pa se morajo

dokazati kot moški in ženske. Opredelitev moškosti in ženskosti se od družbe do družbe razlikuje, pa tudi zgodovinsko spreminja.

Doživljanje sebe kot moškega ali ženske je odločilno v posameznikovi samopodobi - predstava o sebi, svoji identiteti je tista, ki oblikuje odnos do sebe ter odnos do sveta, vpliva na splošno vedenje, življenjske usmeritve, vrednote, odnose z ljudmi ter na gradnjo partnerskih odnosov. Odnos do spolnosti pa je le del doživljanja spolne vloge.

Doživljanje spolne identitete ne določa le biološki spol, nič manj pomembni niso dejavniki sociokulturnega okolja, ki ga sestavljajo norme in pričakovanja, povezana z vlogo ženske oz. moškega. Večina kultur v vseh zgodovinskih obdobjih razmejuje vloge obeh spolov - spodbuja, nagrajuje, zavrača, negativno označuje različne značilnosti vedenja, čustvovanja, dejanj, socialne uveljavitve pri moških kakor pri ženskah.

Dejstvo ustaljenosti podobe moškega in ženske, ki jo družba goji in prenaša v vzgojnem sporočilu, potrjujejo tudi ugotovitve antropologov, vendar najpogostejši vzorec, ki je prisoten v večjem delu bele civilizacije in zgrajen na moči in šibkosti ženske, ni obče veljaven.

Posebno trajne posledice je imela za razlikovanje med moškim in ženskim patriarhalna struktura družine oz. vrsta zakonske zveze. V patriarhalni ureditvi sta posebno vzpostavljena položaj staroste, ki je vedno moški, ter poudarjena ženska podrejenost. V patriarhalni družbi je zaželeno rojstvo dečka, rojstvo deklice pogosto velja za nesrečo. Družinska genealogija je vezana na sosledje moških rojstev, tako predstavlja rojstvo za patriarhalne družbe tudi dedovanje družinskega imena (Južnič, 1993: 53).

Da bi se torej identiteta utrdila in ohranila pa so potrebni simboli, ritual kot obredi in ceremonial. Učinki ritualov, ceremonij in ustaljenih predstav so pomembni tako za tiste, ki so vanje neposredno vključeni, kot za one, ki ne sodelujejo. Bistvenega pomena za oblikovanje identitete so obredi, ki se vežejo na statusne prehode (na rojstvo otroka, poroko, očetovstvo ali materinstvo, smrt ...). Nemalo je obredov prehoda, ki so v bistvu institucionaliziranje, dodeljevanje ustaljene podobe - tako se potrjujejo povsem naravno obstoječe spolne razlike (Južnič, 1993: 218). Prehodni obredi se kažejo predvsem kot iniciacija in so v nekaterih kulturah vezani na spolovilo. Ohranjanje identitete ni nič manj pomembno kot pridobivanje. Ohranjajo jo vsaj trovrstni postopki: s simboli, z miti in legendami ter rituali in ceremonijami.

Signalizacija identitete je povezana z identifikacijskimi simboli. Primer je obleka, saj skoraj ni kulture, v kateri se ne bi z njo sporočala spolna pripadnost. Poseben način sporočanja telesne identitete je maskiranje. Primer posega v telo je mutilacija, kjer gre za radikalen poseg v telo, vse do pohabljenja (Južnič, 1993: 240).²⁶

"Naravne" razlike med dečki in deklicami so rezultat različnih reakcij staršev na dečkovo oz. dekličino vedenje. V večini kultur se dečki učijo drugačnih iger kot deklice, različno se oblačijo, sledijo različnim pravilom vedenja. Kar je določeno za žensko oz. moško vedenje, variira od kulture do kulture. Naša kultura predpostavlja, da so moški primernejši za fizično delo, družbe v južni Afriki (Sahara) nalagajo ženskam, da vlačijo drva in konstruirajo hiše, toda v Indiji menijo, da so ženske nesposobne za gospodinjska opravila - ta so prepuščena moškim (Gelles, 1995: 303).

Bistvo naturalizacijskih razlag je v določanju, da naj bi moškega narava namenila javnemu, žensko pa zasebnemu življenju. Moškega njegove sposobnosti in pričakovanja usmerjajo na družbeno, žensko na privatno produkcijo; od nje se pričakujeta pasivnost in čustvenost, od moškega aktivnost in racionalnost.

Občutek pripadanja enemu od spolov naj bi se razvil že v zgodnjem otroštvu, proti koncu drugega leta naj bi nastopilo fiksiranje spolne identitete v tesni zvezi s socializacijo. Deklica in deček morata udeležiti svojo spolno identiteto do iniciacije. Deklica naj bi se (v tradicionalnih družbah) identifikacijsko zavezala svojemu spolu s posnemanjem matere, dečku naj bi bil vzor oče.

Razlike, ki jih označujemo kot ženskost ali moškost, so dvojne narave: fiziološke, kjer gre za spolni dimorfizem, in doživljanje spola, kar je predvsem družbeni in kulturni konstrukt oz. spolna dihotomija. Dejstvo je, da iste probleme ženske in moški rešujejo na "ženski" oz. "moški" način, v tem naj bi šlo za izkazovanje ženske oz. moške identitete. Moški in ženske prek meja in značilnosti drugih identitet v specifičnosti svojega spola v določenem smislu grupirajo v kategoriji spolov (Južnič, 1993: 49).

Analitski nauk, ki določa očetovo vlogo, naj bi se naslanjal na tri Freudove oporne točke v odnosu med očetom in otrokom: - na otrokovo čustvo ljubezni in občudovanja (za ustrezno identifikacijo je nujna pozitivna navezanost na očeta); - na otrokovo

²⁶ Posebna vrsta mutilacij je vezana na spolovila ali spolne organe. V evropskem srednjem veku je bilo pohabljanje kazen - nezakonski materi so npr. pohabili dojko. Mutilacija je bila tako ne le kazen, temveč tudi zaznamovanost in spremenjena identiteta. Amazonke naj bi desno dojko žrtvovali, da bi sprožale lok kot moški, Libijke naj bi si amputirale obe dojki, etiopske ženske naj bi si sekale dojke, ženske skopcev (ruska verska ločna) naj bi si smodile prsi.

potrebo po zaščiti in varnosti (odnos nebogljeni/močan); - na otrokovo doživljanje očeta kot avtoritete (oče postavlja meje, kaznuje kršitve, omejitve otrok postopno ponotranji, vgradi jih vase kot sistem vesti, svoj superego, svojega očeta se osvobodi s tem, da ga sprejme vase, namesto v strahu pred njim, živi z njim v sozvočju) (Tomori, 1989: 50-51).

Temelj spolnega in osebnostnega razvoja otroka je po Freudu razrešitev Oidipovega kompleksa (Tomori, 1989: 51).

Pri deklici naj bi bil razvoj zapletenejši kot pri dečku (Freud, 1995: 142). Prvi dekličin ljubezenski objekt mora biti mati, toda v ojdipski fazi postane dekličin objekt oče, postopno naj bi tako našla pot od očetovskega objekta h končni objektni izbiri - deklica mora torej s časom zamenjati objekt in erogeno cono (Freud, 1995: 144).

Zakaj propade dekličina navezanost na mater? Freud ugotavlja, da ne gre za enostavno menjavo objekta; navezanost na mater se namreč izteče v sovraštvo. Deklica naj bi materi pripisala krivdo za manko penisa in ji tega prikrajšanja nikoli ne odpusti, podlegla naj bi zavidanju penisa, kar naj bi ji v razvoju zapustilo neizbrisne sledi, želja po penisu pa naj bi se ohranila v nezavednem še, ko se zave nerealnosti izpolnitve te želje (Freud, 1995: 147-148). Razvojni korak, ki odpravlja falično aktivnost, naj bi postavil temelje ženskosti (Freud, 1995: 145-150).

Želja, s katero se deklica obrača na očeta, naj bi bila tako želja po penisu, ki ga pričakuje od očeta, pogoji ženskosti pa so izpolnjeni šele, ko željo po penisu nadomesti želja po otroku in otrok stopi na mesto penisa (Freud, 1995: 150).

Pri deklici kastracijski kompleks tako uvede Oidipov kompleks, namesto da bi ga razdril, razgradi ga precej pozno in ne popolnoma, nadjaz naj bi s tem ne dosegel ustrezne moči oz. neodvisnosti - kar naj bi razširili na povprečen ženski značaj (Freud, 1995: 151).²⁷

V psihoanalizi je torej oče tisti, ki otroka spelje incestuozni endogamiji domačije, predstavi mu zunanji svet; simbiotično enotnost med materjo in otroci prelomi, poseduje falus, predstavlja zakon, ima besedo (Rener, 1993: 20).

²⁷ Tu naj opozorim na to, da Freudove razlage izhajajo iz specifične psihoterapevtske prakse oz. da gre pri njih za posplošitve iz omejenih primerov ter da izhajajo iz samoumevnosti moške nadvlade. (Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

Juliet Mitchell očitke radikalnih fenimistik o falocentričnosti Freudove analize spodbije, saj zapiše, da psihoanaliza ni povečevanje patriarhalne družbe, temveč njena analiza. Sama nasprotuje temu, da bi pomen očeta in falosa omejili le na kulture, v katerih vladajo moški. Patriarhat Mitchelova definira kot "zakon očeta", identificira ga s človeško zgodovino; danes je patriarhat odvečni red, a kljub temu še naprej deluje na nezavedno (Jalušič, 1992: 139).

Simone de Beauvoir nasprotuje Freudu: če ženska moškemu že kaj zavida, mu zavida predvsem posedovanje moči (ki jo lahko simbolizira falus), bolj kot falus sam (Walton, 1995: 31).

Dečka prav oseba, ki je bila glavni ljubljeni odrasli, prepusti svetu moških - temeljno zaupanje je tako ogroženo.

Falus simbolizira ločitev, a tudi upor in svobodo. Nastop ojdipske faze potrdi dečku, da se ločuje od navezanosti na mater, ker se mu v zameno ponuja več svobode. Tako je moškost energična in prizadevna, vendar dečkova energija prikriva primarno izgubo. Bolj kot se nadaljuje transformacija intimnosti na institucionalni ravni, bolj je ojdipski prehod povezan s sposobnostjo staršev in otrok, da so v interakciji, ki temelji na tem, da razumejo pravice in čustva drugega.

Vprašanje *odsotnega očeta* je tu vidno bolj v pozitivni kot pa v negativni luči. Oče je postal bolj velikodušen, saj večino ranega discipliniranja prevzame mati. Tu opazimo, kako v razvoj moške psihe vdre sram, čeprav ima krivda še vedno pomembno mesto. Deček mora razviti identitetno zgodbo, v kateri pride na dan bolečina, ki jo je občutil med izgubljanjem materine ljubezni. Izid za moško seksualnost je poln napetosti v okoliščinah, ko je materina ljubezen najpomembnejša, hkrati pa se ji je mogoče odreči.

Res, da je penis falus, a to je falus v okoliščinah, v katerih se zadrževanje falične moči vse bolj osredini na penis oz. genitalno seksualnost (Giddens, 2000: 120).

V prvih letih življenja naj bi zlasti v sodobni družbi materin vpliv zasenčil očetovega. Deček in deklica vidita mater kot vsemogočno. Otrok se mora osvoboditi materinega vpliva. Pot do moškosti mora narediti ovinek. Vir moške identitete je povezan z globokim občutkom negotovosti, izgube.

A ker naj bi sodobni moški izgubljal moč in oblast nad žensko, skuša izvajati oblast nad sabo. Ne le moška identiteta, tudi moško telo doživlja spremembe, poudarja se tako, kot se je včasih žensko telo (npr. v medijih so moška telesa prikazana tako, da izražajo spolno privlačnost ...).

Na spremembe v sodobnosti se moški sicer različno odzivajo, lahko pa bi jih razvrstili v dve skupini:

- maščevalni moški, ki skušajo znova potrjevati tradicionalne podobe moškosti;
- novi moški kot odgovor na strukturne spremembe zadnjih desetletij, ki tudi očetovstvo sprejema resneje in odgovorneje kot tradicionalni moški (Vrečko, 2005: 28).

Res je sicer, da se skuša v družbi odpravljati spolne razlike. A da si moški puščajo dolge lase in da ženske nosijo hlače, še ne pomeni, da so se odpovedali svojim spolnim stereotipom.

Šele, ko moški ne bodo *en masse* v skrbeh za dolžino in moč svojih erekcij, za svoje kariere, zaslužek in avtomobile, ko žensk ne bodo več imeli za estetske in seksualne predmete, ki krasijo moški ego, ko z drugimi moškimi ne bodo več sklepali zavezništev na nogometnih tekmah in v gostilnah, medtem ko bodo ženske pomivale posodo, in ženskam ne bodo priznavali, da imajo kakšne vmesne interese v njihovem svetu, se bo s spolnimi vlogami resnično nekaj zgodilo (Oakley, 2000: 254).

Vežanost na otroka v ranem obdobju je del iniciacije v drugačno moškost - medtem ko prepoznavamo pomembnost očetovega vključevanja v življenje malega otroka, ne bi smeli ostati ulovljeni v tradicionalno vizijo moškosti, ker je očetova vloga predvsem iniciacija sinov, tranzicija v *očetovo hišo* - ta prostorska metafora namreč služi zamejitvi moških od tradicionalne vizije moškosti. Prepoznati moramo pomen stika med mlajšimi in starejšimi moškimi, potrebo, da se moški soočajo z emocionalnimi ranami. Če je to iniciacija v *polnopomensko* moškost, potem morajo biti moški doma (tako kot ženske) znotraj zasebnega in javnega življenja (Seidler, 1997: 102).

Kriza moškosti konec XX. stoletja se kaže v različnih oblikah znotraj različnih generacij moških. Jasna vizija moškosti, ki naj bi jo vsaka generacija realizirala, ne obstoji, prav tako še ni podrt stari mit, *ko so moški bili v resnici moški*.

Različne generacije se soočajo z različnimi pojmovanji moškosti, očetovstva. V 50. letih je to mačo, v 70. tih se pojavlja pomehkuženi moški in oče, ki ne želi več biti moški, ker so ti zatirali ženske (ob soočanju s feminizmom namreč prihaja do ambivalentnosti moških, očetovskih identitet)...

Frykman tako trdi, da obstajajo v sodobnosti nasprotujoče si smeri moškosti, ter da oblike, ki jih danes preskušajo mladi moški, vsebujejo mnoge značilnosti, od tradicionalne moške vloge, odpada patriarhalnega očetovstva, pa vse do mehkužca (Bergstrand, 1996: 181).

Brod in Kaufman (1994: 202) opisujeta novega moškega kot belca s fakultetno izobrazbo, kot skrbnega očeta, v stiku s svojimi občutki, ki jih svobodno izraža. Na spreminjanje moškosti vplivata izobrazba in znanje. Seidler (1997: 2) navaja, da se mladi moški počutijo zgubljene zaradi zloma družinskih odnosov. Messner (1997: XIV) meni, da je mladim moškim čedalje težje ugotoviti, kako biti pravi moški. Tacey (1997: 84) opisuje novega moškega kot ljubimca, skrbnega očeta, občutljivega, zvestega zakonskega partnerja, zaskrbljenega za mir po svetu, za okolje ... vendar je to le *mamin sinček* in ne srečen moški.

Novi moški naj bi igral aktivno vlogo pri starševstvu in v gospodinjstvu, zadovoljeval spolne potrebe partnerke in bil v stiku z lastnimi emocijami. Ker je moški izgubil oblast nad žensko, mora izvajati oblast nad sabo (mišičnjaki ...) - takšno moškost Frykman opisuje kot kompenzacijsko: njegovi otroci so mu dokaz lastne moškosti, z njimi preživi veliko časa, videti je odgovornejši in ranljivejši. Z likom zanesljivega očeta išče tudi izviren moški stil - v opazovalčevih očeh neprestano išče svoj odsev, postal je domišljav (Štular - Sotošek, 1996: 44).

V okviru iniciranja moških v *moški svet* je ta pogosto definiran kot nekaj, v čemer se izključuje ženske in otroke. Raje, kot da bi kljubovali težavam, ki nastopajo v odnosu moških do žensk, ugotavljajo, kako težko ljubijo in skrbijo za druge, ter se raje umikajo takšnim izkušnjam. To pa govori v prid tradicionalni moškosti in očetovstvu, kjer so ženske in otroci devalvirani in zatirani. V 90-ih letih je sicer prisoten občutek, da si moški želijo imeti drugačen odnos do svojih otrok, kot so ga izkusili z očetom. V zadnjem desetletju so se tako tudi pojavljala nova gibanja, ki opogumljajo moške k aktivni prisotnosti med materino nosečnostjo, ob otrokovem rojstvu ter v prvih letih otrokovega življenja.

S tem, ko se moški naučijo ceniti čas, ki ga preživijo z malim otrokom, se učijo sprejemanja ljubezni in čustvene hrane, ki jo sicer tako zlahka zavračajo od odraslih. Na nek način je to vpeljevanje v moškost, saj v moških prebudi sposobnost ljubezni in negovanja, za kateri so menili, da ju niso sposobni (Seidler, 1997: 105).

Dejstvo je, da imajo očetje pogosto težave s komunikacijo z otrokom, dokler ni ta verbalna. Občutijo, da je brezsmiselna in da so otroci iracionalni. To spoznanje je popolnomočeno znotraj racionalistične kulture, v kateri prevlada razum in v kateri je težko sprejemljiv jezik preverbalne komunikacije in vloga le-te.

Očetje, ki prežive veliko časa z otrokom v njegovih prvih letih življenja, so tako pogosti izzvani, presenečeni - za moške, ki so navajeni prebiti čas drugače, je to lahko frustrirajoče, lahko pa jih tudi vodi v doživljanje drugačnih časovnih oblik v tem, ko se privajajo na *baby time*, kar pomeni tudi drugačen odnos do sebe.

Emocionalno delo zahteva čas in potrpljenje. Žal zahodna tradicija uči moške podrežati emocije pravilom logike, to pa je past, ki ne dovoljuje emocijam svoje logike (Seidler, 1997: 145).

Z dojemanjem očetovstva v sodobnosti je močno povezana pluralizacija moškosti. Novo očetovstvo naj bi razumeli kot del procesa pluralizacije, ki se odvija v svetu vsakdanjih praks in v znanstvenih razpravljanih. Ob tem zgodovinarji opozarjajo na raznolike predstave o moškosti in očetovstvu tudi v preteklosti, modernost pa je le favorizirala podobo belega heteroseksualnega moškega srednjega razreda, preskrbovalca družine. Postmodernost, prepoznavajoč pluralnost moškosti, uvršča v ta kontekst tudi pojav novega očetovstva, vendar pa očetovska identiteta ni homogena.

4.1.2 Očetovstvo v sodobnosti

Očetovstvo je v zadnjem desetletju aktualna tema v družboslovni literaturi o družini in zasebnosti, je tema, ki pušča največ nesoglasij med analitiki sprememb: od odkrivanja *novega očeta* - vedno bolj vpletenega v družinsko življenje, do ugotavljanja, da je novi oče le sodobni mit, v katerem je večina družinskega dela družbeno dodeljena ženski. Ni enotne interpretacije novega očetovstva. Dejstvo je, da sodobne analize novega očetovstva ostajajo le na površini, raziskujejo pa ga le v njegovi novi pojavnosti, predvsem v primerjanju s podobo modernega očeta, redko pa natančneje problematizirajo družbene pomene očetovstva, zlasti v razmerju do materinstva ter same analitične kategorije razumevanja očetovstva v družboslovju. Razumevanje

spreminjanja vloge očeta je mogoče le z analizo pomenov njegovih ontoloških temeljev - šele, ko razumemo vlogo očeta in kreiranje emocij očetovstva v tradicionalni družbi, razumemo tudi pomene novega očeta v sodobnosti (Švab, 2001: 115).

Čeprav še danes govorimo o bolj ali manj izrazitem prepletanju podobe tradicionalnega in sodobnega moškega v istem družbenem sistemu ter v različnih okoljih, je v ospredju podoba sodobnega moškega (očeta), ki zna izraziti nežnost in čustvenost. Kako bo oče kot moški sprejemal svojo vlogo, je odvisno od sprejemanja njegove človeške in moške vrednosti. Vlogo, ki jo bo opravljal kot oče, določa tudi okolje, v katerem živi in ne le okolje, v katerem je odraščal (Šimenko, 1955: 23).

Kar torej v socialnem polju karakterizira očeta, je variabilnost. Podobe, vedenje, vodenje, status, vloge očeta so stvar morale in idealov skupine, družine, posameznikov. Vse to pa je predmet pomembnih sprememb (Hurstel, 1993: 179).

V tradicionalni družbi je skrbela za otroka predvsem mati; z njenim vse intenzivnejšim vstopanjem na trg delovne sile je ostal otrok še vedno predvsem njena skrb, nikakor pa ne skrb očetov in moških - dejstvo je, da pomeni vključitev otroka v državno institucijo omejevanje otroka v sfero ženske (Jensen, 1993: 152).

Vendar se ob upadu vloge očeta in (navidezno) večji moči matere v družini, opozarja, da je to le relativna podoba, ki jo povzroča atomistično, razdvojeno gledanje na družino, na mater in očeta, kot da nista starševski par. Navidezna moč matere je dejansko le lažna prevlada, ki prikriva njeno realno šibkost v družini. Ta šibkost pa ustvarja preddispozicije za to, da se biopsihična nujna telesna povezava med materjo in otrokom v najzgodnejšem obdobju izkaže kot prisila v zvezo. Krepitvi matere kot objekta otrokove ljubezni ustreza nasprotna tendenčna izguba očeta kot objekta ljubezni in identifikacije, ugotavljata Acherman in Ziehe (v Ule, 1986: 38).

So danes socialno simbolični pogoji, ki zagotavljajo otroku funkcijo očeta med materjo in njim, dovolj jasni? Pogoje karakterizirata slabljenje in paradoksalnost: očetova genealogija ne funkcionira, vez mati - otrok je prevrednotena, očitna je realna odsotnost družinskih očetov.

Če je očetova funkcija simbolna in temeljna, je nujno, da jo nekdo prevzame, utelesi. To je lahko nadomestni oče, a zadostiti mora dvema pogojema: otrokova mati mora

priznati avtoriteto očetove besede, oče pa mora hoteti in biti sposoben prevzeti svojo vlogo.

S tem se oblikujejo nove smernice v funkciji očeta. Ne le da teži k novi legalni osnovi zagotavljanja očetovske genealogije z ideologijami in institucijami, ampak tudi z uresničevanjem zahtev očeta po tem, da so "full fathers" oziroma celoviti očetje. Nujno je torej, da se oblikujejo novi tipi odnosov in nove institucionalne forme, ki bodo ohranjale temelj, ki prehaja iz generacije v generacijo: sentiment izvora in s tem potencial za razvijanje, razlikovanje samega sebe (Hurstel, 1993: 189).

V okviru konstrukcije nove identitete očeta lahko govorimo o zabrisanosti, nejasnosti identitete sodobnega očeta. Po eni strani je tradicionalen, trden moški, ki se trudi pokoravati družbenim, kulturnim zahtevam moškosti, po drugi pa je mehak moški, ki se odreka privilegijem moške nadvlade in premoči, vse dokler mu to omogoča, da se izogne ukvarjanju z družino oziroma otrokom. Prvi je preveč moški, drugi premalo. Postati oče, bi moralo pomeniti predvsem vključenost v medsebojne odnose s svojim otrokom (de Singly, 1993: 44).

Sodobni oče se ne trudi več igrati tradicionalne vloge; močno se mu približa (prilagodi, spusti se v doseg otroka, prilagodi se njegovemu razvoju, emocionalno in fizično se mu lahko približa le tako, da se spusti do njega. Vendar pa, ko se telesi očeta in otroka dotikata, je to v kontekstu igre in ne ujčkanje (kot je to v primeru matere). A vsaj med igro je oče malčka dober oče, s tem ko (vsaj začasno) izgubi avtoriteto, ko se odreče vlogi gospodarja, izžareva pristen vtis (de Singly, 1993: 45).

Ob tem se mi zastavlja vprašanje, ali ni današnji oče pravzaprav v stiku z otrokom le še v igri?!

Očetova funkcija se je spremenila v vseh družinah, paternalna avtoriteta je v veliki meri izgubila družbeno legitimnost. To pa zahteva definiranje nove očetovske vloge. Očetom primanjkuje kulturnih in socialnih virov, da bi se nove očetovske vloge naučili - stare vloge ne morejo več igrati, v novi pa so negotovi in ne vedo, kako naj jo igrajo (de Singly, 1993: 45).

To, da očetje ne vedo, kako naj igrajo novo vlogo, je tipičen, moško pristranski odgovor na potrebo po zmanjševanju njihovih prednosti.

M. Jogan ugotavlja, da so moški

že ozaveščeni glede svoje nove vloge, s čimer lahko zanikamo površno oceno (ki jo ponujajo različni 'strokovnjaki'), da moški ne vedo za svojo novo vlogo in je nejasnost glede tega vzrok za njihovo večjo frustriranost, za zmanjšanje njihove avtoritete v družini, za odmikanje v zunajdružinska območja itd. Upam si trditi, da večina moških točno ve, kaj bi bilo potrebno, da bi se nadobremenjenost žensk zmanjšala, vendar - glede na realne dejavnosti - tega ni pripravljena storiti (2004: 281).

Vprašanja odnosov moškega (očeta) do otroka v zadnjih desetletjih postajajo vse bolj aktualna. Potrebno je upoštevati dejstvo, da tudi otroci, ki živijo brez očeta, ne občutijo odsotnosti moškega v družini, česar navadno uradne statistike ne upoštevajo. Vendar bi lahko igral ta novi moški pomembno vlogo; pogosto ublaži ekonomsko deprivacijo, manj pa je podatkov o njegovi odgovornosti do otroka. Navadno vsa skrb res ostane na materinih ramenih. Žal novi moški najpogosteje ne prevzame vloge starša. Moški je še vedno prisoten, medtem ko oče ni permanentni lik - moški torej igra predvsem "ambulantno" vlogo v odnosu do otroka (Jensen, 1993: 153).

V okviru nove vloge očeta naj bi šlo za premik od "zaposlenega očeta" k "ljubečemu očetu". Očetova prisotnost ob rojstvu je primer okrepljene starševske vloge moškega - vse več očetov namreč prisostvuje rojstvu otroka. Očetje so se precej približali otroku psihično, emocionalno s tem, ko ne predstavljajo več glave družine, gospodarja, a na realni, praktični ravni je ta odnos še vedno nejasen. Postavlja se vprašanje, ali sprejemajo odgovornost za nego, vzgojo otroka. V tem okviru gre za tri vidike: za nego in varstvo otroka, za čas, ki ga oče preživi z otrokom, in za očetovo izrabo možnosti starševskega (porodnega) dopusta. Očetje naj bi se sicer nekoliko aktivneje vključevali v nego in varstvo otroka, vendar je njihov delež še zelo majhen, saj večje breme še vedno prevzemajo matere.

Gelles (1995: 280) ugotavlja, da se danes vse več očetov vključuje v odraščanje svojih otrok. Posebno to velja za demokratične države (npr. Švedsko), ki si prizadevajo za androginitet kot sestavino institucionalnega reda.²⁸ Možnost starševskega dopusta, ki ga vzame oče, je vse bolj cenjena. Prav tako naj bi premični delovni čas omogočil obema staršema preživeti več časa z otrokom. V družinah s takšnim urnikom naj bi bilo manj neskladij med službenimi in domačimi opravili. Nekateri pari naj bi dobili isto delovno mesto. Le s prevzemanjem polne starševske odgovornosti lahko očetje

²⁸ Opozoriti je potrebno, da ne gre za "demokratične države" po sebi, ampak za tiste demokratične države, ki so si kot razvojno smer določile sistematično in vsestransko zagotavljanje možnosti obeh spolov (npr. Švedska).

neposredno in pozitivno vplivajo na razvoj otroka. Čeprav je to še redkost in traja včasih le krajši čas, pa nam to pove, da imajo moški potencial za očetovstvo in starševstvo. Študije očetov, ki so sprejeli polno odgovornost za vzgojo otroka, kažejo, da takšni otroci redkeje duševno trpe, kažejo večje zaupanje v svoje sposobnosti, ob soočanju s seksističnim vzorcem širšega socialnega okolja pa lahko od takšnega očeta veliko pridobijo.

Vendar je tu tudi temna stran sodobnega starševstva. Narašča namreč delež očetov, ki zavračajo starševstvo in se izmikajo finančnim obveznostim do otroka. Ironično, medtem ko matere sprejemajo več odgovornosti zunaj doma in doma, nekateri moški sprejemajo več starševskih odgovornosti, medtem ko drugi sprejemajo porast v socialno ekonomskem stanju žensk kot razlog za opuščanje njihovih lastnih starševskih obveznosti (Gelles, 1995: 280).

Očetova vloga se mora res prilagajati zahtevam današnjega dne, a današnji očetje so bili vzgojeni včeraj, njihove družine so bile drugačne od današnjih, vrsta sporočil iz izvornih družin še živi v njih (Tomori, 1989: 59).

Poleg družinske vzgoje je izjemno pomembno širše institucionalno družbeno okolje.

Novi lastnosti (očetovstva), poudarja M. Jogan, se "lahko razvijejo le postopno in v praktičnem delovanju ter ob skladnem učinkovanju različnih družbenih (zlasti) institucionalno določenih dejavnikov (izobraževalne, komunikacijske, kulturne, gospodarske, itd. ustanove)". In nadaljuje:

Poudariti pa je treba, da ponotranjenje pravil novega očetovstva in praktično uresničevanje novega modela moškosti ni odvisno le od posameznikove volje in pripravljenosti (čeprav je izvedljivo le s konkretnimi posamezniki), temveč predvsem od institucionalne urejenosti. Usmeritev ključnih institucij v sodobni družbeni skupnosti, v kateri že gre za delno erozijo moškosrediščne kulture, lahko namreč individualno (ne)tradicionalno usmeritev spodbuja ali jo pa zavira. Zaenkrat v večini družb na svetu še prevladuje zaviralna vloga institucij, saj so te namenjene v prvi vrsti 'ohranjevanju moškega subjekta' (Jogan, 2001: 184).

M. Tomori ugotavlja, da ima v večini današnjih družin oče bolj hvaležno vlogo kakor mati; preživi sicer krajši čas z otrokom kot mati, a prebijeta ga veliko intenzivneje in prijetneje - očeta ne omejujejo vprašanja počutja, zdravja, prehrane, obleke in podobne "navlake" (ki mater potiskajo na rob prijetnejšega dela družinskega življenja) (Tomori, 1986: 62).

To dejstvo opaža tudi G. Čačinovič, ki poudarja, da oče v svojo novo bližino z otrokom ni "povabil" tudi matere; z otrokom se igra, ga pazi, vendar je vse to predvsem "pomoč preobremenjeni ženi", ne pa prispevek k puščanju "dveh odtisov". Mati je v usodnem zavezništvu z otroki v končni odgovornosti, skrbi zanje; oče je v novi bližini igre in druženja - očitno se pridružuje generaciji otrok, starševstvo pa prepušča materi (Čačinovič-Vogrinčič, 1993: 28).

T. Rener pritrjuje, da v družini res ljubijo in skrbijo tudi očetje, a kar počno posebnega matere, je materinjenje, ko se skrbi za druge (Rener, 1993: 19). Očetovska pozicija se zdi (glede na klasične teorije) vse manj stabilna (zmanjšuje se ekonomska, izginila je juridična superiornost očetov...), to naj bi splašilo premišljevalce o očetovski avtoriteti (Rener, 1993: 20). Tako naj bi bile za Lascha (1977) posledice zatona te avtoritete strašne: ljudje infantilnih in narcističnih značajev, ki so nekaznovani rastle ob negotovih, šibkih starših, zaradi česar sta izginjali moralnost in socialna odgovornost.

"Družbene vede torej skrbi, kaj storiti z očeti, ki materinijo in odklanjajo očetovsko avtoriteto in socialno odgovornost ali ju ne morejo sprejeti; kaj z očeti, ki dopuščajo, da so vzgajani, namesto da bi vzgajali" (Rener, 1993: 21).

V slovenskem prostoru v sodobnosti je eno prvih kompleksnejših raziskav, ki je zajela nekatere socialno-psihološke značilnosti očetove vloge pri negi in vzgoji otrok, opravila G. Čačinovič-Vogrinčič (1980). Raziskava je pokazala, da so odnosi danes postali enakopravnejši, da oče sicer sodeluje, prevzema del opravil, toda večina bremen še vedno ostaja na ramenih mater oziroma žensk. Pri reševanju problema delitve dela se še močno prepletajo tradicionalne norme in vrednote, patriarhalne predstave o vlogi ženske in moškega. Večina zaposlenih žensk in mater je starim tradicionalnim vrednotam dodala zahteve, ki jih prinašajo zaposlitev in za mnoge tudi družbene dejavnosti. Problemi življenja v družini ostajajo predvsem skrb ženske. O tistih, ki nastajajo zaradi spremenjenega položaja žensk v družini, oba partnerja malo razmišljata in razpravljata. Velika večina moških sodi, da družini največ prispevajo s tem, da prevzamejo del skrbi za otroka. Tam, kjer je oče prevzel svoj delež v delitvi dela z materjo, je to najpogosteje pomenilo, da se je z otrokom igral, šel v kino..., vsakdanja rutinska opravila pa so ostala materi.

Oče se je tako res približal otroku, vendar ne on ne otrok te bližine nista delila z materjo. Oče se z otrokom igra, a ne koraka k enakopravnim odnosom ne naredi, ne najde in ne ponudi novih norm in vrednot tam, kjer patriarhalne ne ustrezajo več.

Približno tretjina očetov je izjavila, da so se umaknili otroku in družini v delo. Kljub temu, da ne vedo dobro, kaj se v družini dogaja, pa v njeno dogajanje zelo pogosto posegajo kot razsodniki ali pa - na materino prošnjo - kot kaznovalci.

Večina očetov je poudarila, da ne vedo, kaj se od njih pričakuje, torej kakšno naj bi bilo prevrednotenje vloge moža in očeta. Očetje doživljajo pričakovanja žene in otrok kot ambivalentna: zavestna pričakovanja za sodelovanje, delitev odgovornosti, skupno iskanje; nezavestna ali le delno ozaveščena pa še vedno zahtevajo varnost, odločnost in istemu očetu očitajo šibkost ali nemoč, če tega ne zmore sam (Čačinovič-Vogrinčič, 1980: 9).

O očetovi vlogi, o tem, kako in v kolikšni meri se je uspel približati otroku oz. družini, priča tudi raziskava Z. Cugmas (1998), ki je na pedagoški fakulteti vprašala 82 študentov (sedemdeset študentk in dva študenta) o navezanosti na očeta oz. mater (v času otroštva).

Za navezanost na mater so navedli 260 vzrokov, za navezanost na očeta pa 163. 11 študentov je navezanost na očeta zanikalo, 8 jih je do očeta izrazilo ambivalentna čustva. Matere naj bi bile skrbnejše, naj bi jim dajale več čustvene podpore, pri očetih pa so bolj poudarili skupne aktivnosti, posredovanja znanja, kupovanje daril. Najpogosteje so za manjšo navezanost oz. nenavezanost na očeta navajali, da je bil strog, vedno v službi, da so se ga bali, da je bil odtujen, da je grdo ravnal z njimi, ni imel časa, da je vzgojo prepustil materi, da je moralo biti vse po njegovi volji, da je bil večkrat pijan itd.

Lahko bi rekli, da so ugotovitve Z. Cugmas ilustracija prejšnje raziskave (Čačinovič-Vogrinčič, 1980). Do podobnih zaključkov prihaja J. Zimic (1993), ki ugotavlja, da je 30% moških prepričanih, da je materinstvo primarna in glavna ženska dejavnost, 10% moških meni, da očetovstvo sploh ni pomembno, nihče pa ni trdil, da je to glavna dejavnost moškega (Zimic, 1993: 85).

Dejstvo je, da sta realno očetovstvo in očetovanje še daleč od ideala očetovstva. Dejanskih sprememb v smislu aktivnega in odgovornega vključevanja očeta še ni. Družba in njene institucije še niso pripravljene na vlogo novega očeta. Maloštevilni *novi očetje* se srečujejo z močnimi socialnimi pritiski v vsakdanjem življenju, ki jih ovirajo pri oblikovanju novih strategij reševanja problemov.

4.2 Erozija androcentrizma in viri zanj v sodobnosti

V različno razvitih okoljih ugotavljajo, da ženskega vključevanja v javno delovanje ne spremljajo dopolnjujoči interesi moških, vključevanje v družinsko življenje oz. v družinsko in gospodinjstvo delo. Moško določeni vzorci vsakdanjega življenja učinkujejo na različnih ravneh, a brez jasne oznake spola ustvarjalcev. Posledice in pogoj učinkovanja teh vzorcev sta materialna in moralna nadobremenjenost žensk ter njihova prikrajšanost v mogočem razpolaganju z dobrinami in storitvami, kot ugotavlja M. Jogan (1994: 647).

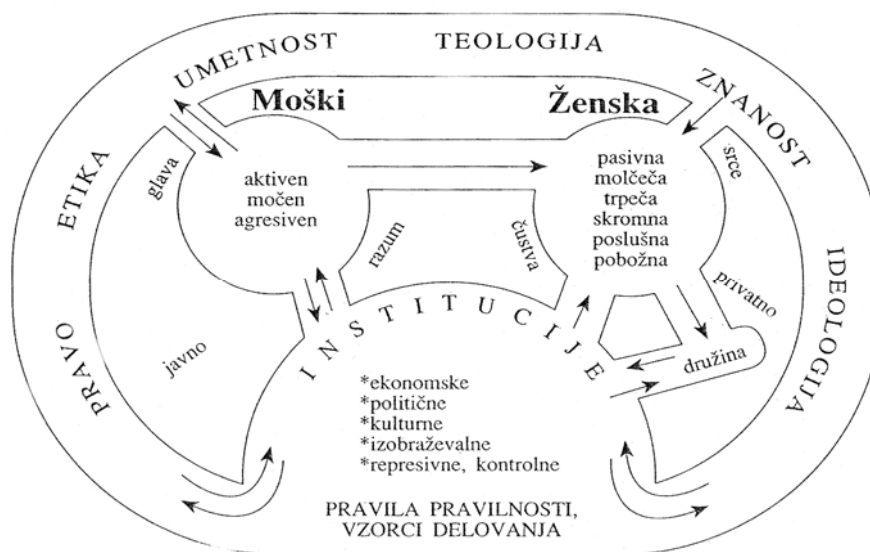
To, da je androcentrizem v postmodernizmu oz. v družbi z domnevno protidiskriminacijskim pravom že v izkoreninjenju, ni res. Naša zahodna oz. postmoderna družba je v samih temeljih strukturirana in organizirana z moške perspektive in celo tam, kjer politike in prakse težijo k spolni enakosti, so le-te ob podrobnejšem pregledu močno androcentrične. Izkoreninjenje spolne polarizacije prav tako zahteva popolno transformacijo kulturne zavesti, da bi ti procesi lahko bili izključeni iz kulture in zavesti posameznikov (Renzetti, Curran, 1995: 90).

Dejstvo je, da zanemarjanje, ignoriranje institucij, ekonomij ter rutin politik vodi v analize, locirane v mrežo neobdelanih, surovih, kategoričnih predpostavk in stališč o moči ter odnosih med osebo in skupino. Prav tako bi morale biti pozorne do konteksta in skupinske formacije (Connell, 1987: 242).

Prepoznavanje pomena kulturnih politik znotraj sfere spola postavlja reverzibilno vprašanje vpliva spolnih relacij in spolne ideologije na kulturo. Dejstvo je, da je ta vpliv močan, a obenem neopažen, spregledan. Tako npr. do nedavnega ni bilo vprašljivo, čemu je večina režiserjev, dramaturgov, zdravnikov, urednikov ... skratka *avtoritet* moškega spola in to praviloma še vedno ni vprašljivo. To dejstvo predstavlja strukturalno bazo kulture v splošnem, ki je še močno patristična. Bistven element v dinamiki družbenih politik je torej konstituiranje interesov, te pa lahko definiramo v okvirih neenakosti konstituiranja z odnosi med spoloma (Connell, 1987: 255).

Razpredelnica o reprodukciji spolno specifičnih vlog in vzorcev delovanja v javni in zasebni sferi v androcentrizmu (Jogan, 1994: 648) argumentira totalitarnost androcentrizma.

Razpredelnica št. 4.1: Razpredelnica o reprodukciji spolno specifičnih vlog in vzorcev delovanja

Vir: Jogan, M. 1994. "Erozija androcentrizma v vsakdanji kulturi". Str. 647-655 v Teorija in praksa. let. XXXI, 7-8, uredil VREG, France. Ljubljana: FDV.

Družbena razbremenitev žensk kot 'naravnih' odgovornih nosilk družinskega življenja (na celi črti: od opredelitev spolne identitete do 'novega očetovstva') in vzpostavljanje institucionalnih pogojev ter spodbujanje simetrične družine lahko prispevajo k povečanju kakovosti življenja in k odpravljanju diskriminiranega položaja žensk. Nastavki za takšno usmeritev, ki je tudi jedro strategije v EU (Jogan 1992), so v slovenskih razmerah že izoblikovani in primerno učvrščeni, njihovo prihodnje razvijanje pa je odvisno tudi od oblikovanja novih 'zalog vedenja', v katere je treba vključevati vsestranske izkušnje z realno družino. Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (sprejeta v parlamentu 9. 7. 1993) ni ovira za razvoj androgine celostne kulture; vprašanje pa je, kako se bo novo razporejanje moči v političnem odločanju izražalo v praktični regulaciji (Jogan, 2001: 206-207).

Glede na spremembe v sodobni slovenski družbi M. Jogan ugotavlja:

Tranzicijske spremembe v 90-tih v slovenski družbi so (razmeroma grobo in nazorno) pokazale, da (v pretežno še vedno institucionalno podprtem androcentrizmu) nobena socialna in ekonomska pravica, katere uresničevanje je (bilo) usmerjeno k zmanjševanju socialne neenakosti in k odpravljanju diskriminacije po spolu, ni tako utrjena in toliko institucionalno celovito varovana, da bi (že) veljala kot samoumevna in trajna. /.../ Povečanje socialne

negotovosti in neenakosti, ter očitne težnje po redomestifikaciji žensk so tudi na Slovenskem prispevale k povečanju posredne in/ali neposredne materialne in moralne nadobremenjenosti (večine) žensk tako v javnem kot v zasebnem območju delovanja. Negativne učinke sprememb so (zlasti kot matere) namreč predelovale in blažile predvsem ženske (večinskih družbenih plasti). Zato verjetno ni naključje, da se pri njih bolj očitno kot pri moških kaže višja stopnja kritičnosti v ocenjevanju dosežkov tranzicije, tendenca povečevanja egalitaristične usmeritve in radikalizacije, klub objektivnemu povečanju pritiskov h kulpabilizaciji pa se zmanjšuje občutek krivde (Jogan, 2001: 227).

Upoštevanje dejstva, da so individualne (ne)možnosti delovanja po spolu mnogostransko strukturno določene, nam omogoča razumevanje trdovratnosti 'tradicionalnih' androcentričnih vzorcev v vsakdanjem življenju konec 20. stoletja. Poleg izraženih smotrov, ki opravičujejo (katero koli) sodobno družbo kot neseksistično in enako prijazno do obeh spolov, obstajajo še skriti viri, ki (bolj ali manj samodejno) prispevajo k ohranjanju androcentrizma (Jogan, 2001: 200).

M. Jogan (2001: 200) tako ugotavlja, da "se androarhalni vzorci delitve dela po spolu v slovenski družbi 90-tih let 20. stoletja prenašajo sorazmerno nenadzorovano zlasti z vzgojo in izobraževanjem ter množičnim komuniciranjem".

Na ravni primarne socializacije so pomemben skriti vir androcentrizma (ljudske) pravljice, ki ponujajo otrokom spolno neenake, seksistično opredeljene vloge. Kot kaže analiza vsebine, pravljice ponujajo otrokom spolno neenake, seksistično opredeljene vloge, ki ustrezajo temeljni delitvi dela in osebnostnih lastnosti po spolu. Moškemu je pripisana moč, dejavnost, iznajdljivost, gospodovalnost, ženski šibkost, pasivnost, pokornost, ponižnost, skromnost. Za žensko je prihranjena zasebna eksistenca, moški je dejaven v javnem prostoru (Svečak v Jogan, 2001: 200).

Podobni vzorci prevladujejo v slovenskih berilih v osnovni šoli. Analiza vsebin (Roš v Jogan, 2001: 201) kaže, da so spolno pristranski vzorci moške in ženske vloge nakopičeni zlasti v prvih dveh razredih osnovne šole. S poukom maternega jezika pa se ustvarjajo temeljne zaloge vedenja in zmogljivosti posameznika/ce za oblikovanje lastnih vzorcev delovanja, dojemanja in presojanja drugih ljudi. Podobno stanje je na višjih ravneh izobraževanja. Problematike androcentrizma ne obravnavajo niti vse družboslovne fakultete (Jogan, 2001: 200).

Glede na to, da so vsebine pripomočkov le ena sestavina vzgojno-izobraževalnega procesa, je učinkovitost prenosa vzorcev odvisna od usmeritve drugih, zlasti od učečih. Prav ti lahko s svojim delovanjem prispevajo bodisi k pozitivni bodisi k negativni identifikaciji učencev s prevladujočimi spolno pristranskimi vlogami. Vprašanje občutljivosti učečih za to problematiko je še toliko pomembnejše, ker je treba kulturno dediščino upoštevati kot danost, ki jo pa lahko različno razlagamo in iz katere črpamo sporočila za (takšno ali drugačno) današnjo rabo. Samo prevladovanje androcentrizma v 'skritem programu' vzgoje in izobraževanja torej še ne zagotavlja njegove popolne reprodukcije, gotovo pa trajno prispeva k porajanju konfliktnosti in dilem, negotovosti in ambivalentnosti pri določanju individualnih usmeritev delovanja (Jogan, 2001: 202).

4.2.1 Erozijski androcentrizem in družina

Od vseh sprememb, ki pretresajo življenje danes, so za ljudi najpomembnejše spremembe vsakdanjega življenja: seksualnost, ljubezen, partnerstvo, odnosi, starševstvo ... Velike spremembe se odlikavajo tudi v intimni družinski svet.

Družbeno priznane oblike družinskega življenja so se pluralizirale - ob klasični jedrni družini se uveljavljajo mnoge družinske oblike, ki v politično korektnem besednjaku niso več označevane kot *nepopolne*. Družinski odnosi so se v primerjavi s preteklostjo premaknili v medspolnih razmerjih. Tako naj bi prišlo do pomika vzvodov moči od moških k ženskam, kar je posledica ekonomskih sprememb (ekonomske neodvisnosti žensk) oz. do pomika od zakona kot institucije k zakonu kot odnosu.

V sodobni družini je prepoznavna težnja od bivanja v skupni stiski k izbirni skupnosti. Zavezanost *skupaj do smrti* je zamenjala *zavezanost tako dolgo, kot bodo stvari šle dobro*. Rezultat ni razkrajanje družine, temveč njeno novo zgodovinsko preoblikovanje (Ule, Kuhar, 2003: 52). Tipi družine se sicer vsebinsko spreminjajo, a ta ostaja glavna enota za naravno samoobnavljanje, biološko reprodukcijo in temeljna za sociokulturno obnavljanje.

Družinski vsakdan postavlja sestavljanje - pogosta so neujemanja, poskusi uravnavanja območij družinskih članov s svojimi različnimi ritmi, kraji bivanja. Praviloma pa so ženske tiste, ki ob občutnih fizičnih in psihičnih naporih, a ob vključitvi mrež sopomočnic, skušajo ta neujemanja uravnovesiti (Ule, Kuhar, 2003: 52).

Te sociokulturne vrednote, ki označujejo moškost oz. ženskost v okviru družine, še vedno izhajajo iz utrjenega stereotipnega pojmovanja moškega in ženske, kjer se z ženskostjo povezuje odzivnostna potreba drugih.

V zadnjih desetletjih je vzporedno z deinstitucionalizacijo družine prišlo do okrepitve starševske odgovornosti do otrok. Odrasli ne potrebujejo več otrok zaradi ekonomskih razlogov, vendar pa otroci bistveno potrebujejo starše, ki so motivirani zato, da so jim v emocionalno in socializacijsko podporo (Ule, Kuhar, 2003: 57).

Tudi M. Jogan (2001: 183) poudarja spreminjanje moške vloge v dvajsetem stoletju: *To stoletje, ki je zlasti v drugi polovici začelo porajati obilnejše sadove vseh predhodnih prizadevanj za odpravo različnih oblik diskriminacije in za večjo enakost spolov, se končuje z vedno bolj navzočim spoznanjem, da ni več zariščna tema urejanja vsakdanjega življenja žensko vprašanje, temveč da stopa vedno bolj v ospredje moško vprašanje. Ključna sestavina moškega vprašanja pa je ravno ustvarjanje novega očetovstva. Gre za področje, kjer so moški po tradiciji per definitionem gospodovali ne glede na socialni status, s čimer se je pomagal dejansko vzdrževati celoten red in so se blažili upornost in nezaupanje v obstoječi sistem enostranskega gospodovanja tudi pri depriviranih moških (oz. pri večini moških nižjih družbenih plasti). In kakor se je gospodovanje začinjalo v rodbini, se tudi drugačen red, ki bi bil obema spoloma in večinskim plastem bolj prijazen, začinja v tej institucionalizirani skupnosti. Zato ima švedski zdravnik Goran Swedin (1996: 137) brez dvoma prav, ko poudarja 'prava demokracija se rojeva v družini'.*

Pričakovanja, ki so povezana s spolno vlogo, naj bi se sicer spreminjala s spremembami v družbi, a spreminjanje je počasno. Za prenos sporočil je, kot poudarja M. Tomori (1989: 88), bistvenega pomena prav družina, ki daje prve vzorce za istovetenje, vrednote, merila; a med dejavniki, ki v družini vplivajo na razvoj spolne vloge, je zlasti pomemben sociokulturni splet vrednot, ki jih otrok črpa iz celotnega ozračja in dogajanja v družini.

Te sociokulturne vrednote, ki označujejo moškost oz. ženskost v okviru družine, še vedno izhajajo iz utrjenega stereotipnega pojmovanja moškega in ženske, (kjer se z ženskostjo povezuje čustvenost, toplina, nebogljenost, občutljivost, odzivnost na potrebe drugih, spretnost v komunikaciji). Opisana ustaljena podoba ženske vloge je namreč vedno prisotna v vseh tradicijah, kar nedvomno vpliva na utrjevanje posamezničine spolne identitete (Tomori, 1989: 89).

Družina je večspolna skupnost in je zato spolna pripadnost posameznega člana centralnega pomena za definiranje njegovega položaja v skupnosti; pomembno je torej, kako se v družini interpretirajo spolne vloge ter kako so za družino pomembne spolne razlike (Ule, 1993: 195).

Pod novim očetovstvom razumemo celoto tistih vlog (in delovanj), s katerimi se moški kot oče neposredno vključuje v vsa dela (od gospodinjskega, negovalnega, vzgojnega in emocionalnega), ki so nujna sestavina družinskega življenja, brez katerih preprosto ne bi bilo mogoče 'delanje ljudi' - ohranjevanje človeške vrste. Seveda opravljanje tovrstnih vlog zahteva razpolaganje s posebnimi osebnostnimi lastnostmi in zmogljivostmi, ki so v nasprotju z androcentrično določenostjo moškosti kot koncentrirane razumskosti, hladnosti, nečustvenosti, nasilnosti, itd. Vendar se tudi te nove lastnosti lahko razvijejo le postopno in v praktičnem delovanju ter ob skladnem učinkovanju različnih družbenih (zlasti institucionalno določenih dejavnikov (izobraževalne, komunikacijske, kulturne, gospodarske, itd. ustanove) (Jogan, 2001: 183-184).

Družina je prvo okolje, v katerem se otrok razvija v družinsko bitje, dobiva prva napotila in se uči pravil vedenja. Med kulturne obrazce, ki si jih otrok pridobi v najnežnejši mladosti, sodijo tudi odnosi med spoloma. Prvi vzor so odnosi med očetom in materjo. Tradicionalnih odnosov med spoloma ne utrjuje le družina, marveč vsi socializacijski dejavniki, ki v otrokovem razvoju vplivajo na družino (Boh, 1986: 73).

Kjer je dolgo vladala patriarhalna avtoriteta, se je težko prebiti k pozitivni obliki avtoritete. Prej družinski gospodar in zato družbena priznana avtoriteta v družini je sedaj vedno bolj neviden; ni več edini predstavnik svoje družine, nima več moči, da bi svoje otroke motiviral k poslušnosti zaradi svoje visoke vloge.

Patriarhalna družina, kot se je razvila, živi še v današnjih družbenih razmerah. Zaznamovana je s prisilo, četudi je na navidez nepatriarhalna. Ukinjanje nekdanje vloge očeta je nujni proces, ki pomeni tudi možnost za formiranje postranske avtoritete staršev (Ule, 1986: 40).

Nadrejeni, gospodovalni položaj patriarha naj bi se le postopoma razblinjal in odpiral nove razsežnosti družinskega življenja. Družini je bil dolgo edina vez z zunanjim svetom in če se je pri tem slabo odrezal, so to občutili domači. Svoje šibkosti, utrujenosti, bojzani ni smel ne pokazati in priznati. S procesom demokratizacije

postanejo družinske vezi prehodne, spremenljive, očeta nov položaj razbremenijo. Hierarhičnost se ne odpravi povsem (Kranjc, 1986: 13).

Vzgoja otrok se še vedno razlikuje glede na spol, starša še nadalje prevzemata v vzgoji razmejene vloge, pot do androginije bo, kot ugotavlja M. Tomori, še dolgo prepletena s tradicionalnimi vzgojnimi sporočili (Tomori, 1989: 90).

Tako torej ne preseneča močan čustveno negativen odziv razgledanih, sodobnih staršev, na značilnosti otroka, ki niso usklajene z njihovo globoko vgrajeno lastno spolno diferenciacijo (Tomori, 1989: 90). Dejstvo je, da sodobne družine še vedno kažejo na tradicionalno delitev vlog med očetom in materjo, kjer pri očetu izstopa instrumentalna funkcija, ki jo opredeljujejo spodbude za dejavnost, logičnost mišljenja... Njegova vzgojna težnja se nasploh ujema s prizadevanji, da bi pripravil otroka na življenje v širšem socialnem prostoru (Tomori, 1989: 91).

A žal lahko kmalu ugotovimo, da je otrok, o katerem govori M. Tomori, večinoma deček. Med drugim ugotavlja: "Zanimivo pri tem pa je, kako se očetova vzgojna funkcija spreminja glede na spol otroka - medtem ko sina spodbuja k instrumentalnosti, pri hčerki potrjuje ekspresivnost, s tem pa posredno utrjuje pri otroku drugačno podobo o sebi, njegovo vlogo v spolnosti" (Tomori, 1989: 91). Raziskave, poroča avtorica, pokažejo, da je oče za ustreznost izrazov otrokove spolnosti precej bolj občutljiv kot mati in da je tudi bolj vztrajen pri kulturnih merilih, njegova predstava o spolnosti naj bi bila bolj stereotipna kot materina, na moteče lastnosti se intenzivneje odziva (npr. bolj ga moti pobalinska hči...) (Tomori, 1989: 92).

Spolna razlika namreč začne prav v družini delovati kot socialna razlika skozi hierarhijo vrednot, moči, odgovornosti (Rener, 1995: 4). "Carol Gilligan (1985) pokaže socializacijo žensk kot socializacijo za vezanost v medsebojne odnose. Vzdrževanje odnosov, tkanje vezi, skrb, odvisnost so njene naloge; vpletenost, nerazmejenost, odvisnost se nagrajujejo" (Čačinovič-Vogrinič 1993: 24).

"... Poudariti je treba, da prikrajšanost po spolu (...) ne nastopa kot rezultat individualne odločitve med dostopnimi različnimi možnostmi, temveč vstopa večinoma prisilno in celostno kot notranje neločljiva sestavina organizacije vsakdanjega življenja; od produkcije pravil in vedenj o pravilni spolni identiteti ... do zagotavljanja nadzora nad uresničevanjem teh pravil" opozarja Jogan (1995: 50).

Že M. Wollstonecraft (1993: 173) ugotavlja, da bi lahko pojasnili "šibkost" žensk prav s strogo vzgojo staršev, ki pritiska deklice k tlom, in jih uči suženjskega podrejanja staršem, s čimer jih pripravlja na suženjstvo v zakonu." "... Ženske, iz katerih naredijo žene, ko so še otroci, in jih vračajo v otroštvo, ko bi morale za vedno zapustiti hojico, nimajo dovolj močnega duha, da bi presegle navlako, ki je zasenčila naravo" (Wollstonecraft, 1993: 128).

V odrasčanju ženske je vse namenjeno zbujanju čustev in oblikovanju idej, ki dajejo razumu spolni značaj; to, za bodočnost determinirajoče oblikovanje, ki ga vcepljajo v mišljenje oz. čustvovanje, ženskam razkriva, da bodo dosegle moč le z vzbujanjem čustev v moških, potemtakem pa se, dokler ženske ne bodo orazumili, ne bi smeli norčevati iz njihove nagnjenosti do lahkoživcev (Wollstonecraft, 1993: 129-31). M. Wollstonecraft (1993:131) namreč sklepa, da so ženske vzgojene slabše kot egipčanske sužnje.

V tradicionalni družini je tako vladala avtoriteta staršev, zlasti oče je otroku predstavljal "vse". Ni bil samo mož ženi in oče otroku, ampak je bil za vso družino delodajalec in delovodja, hranilec in vir dohodkov.

Družina, nekoč produkcijska, avtarktična združna, se je skrčila v potrošniško združbo, v kateri oče ni več delodajalec, marveč tudi sam delojemalec (Trstenjak, 1994: 16). S tem, ko se vse bolj zaposlujejo tudi matere, ni več jasne in vnaprej postavljene vloge očeta in matere, vzgojni proces se razdrobi (Ule, 1986: 26).

Težišče sodobne družine se je preneslo iz institucionalnega območja v intimno sfero, iz zakonskega v ljubezensko, iz neosebne potrošniške v osebno sfero; vse važnejši postajajo notranji dejavniki osebne ljubezni. Nova podoba družine sloni na enakopravnosti med partnerjema (Trstenjak, 1994: 17).

Stara podoba družine je slonela na patriarhalnem pojmovanju, po katerem je oče poglavar družine, mati pa mu je podrejena. Zakon je bil dejansko kletka, v kateri je imel oče zaprto ženo in mater svojih otrok; že zaradi pričakovanj okolja je bil nasilen, mati pa gospodinja in služkinja.

Z grozo lahko ugotavljamo, kako družino danes razbija patriarhalno pojmovanje, po katerem mož kot samovoljni vladar vidi v ženi samo služkinjo, brez pravic do uresničenj osebnih želja (Trstenjak, 1994: 97).

Dejstvo je, da v okviru družinske ljubezni navadno govorimo predvsem o materi, a ne mislimo samo materinsko ljubezen; enakovredno to velja tudi za očeta, za njegovo vlogo. Ljubezenska vloga očeta v družinskem občestvu je na sploh premalo upoštevana. Otroci ga pogrešajo tako kot mater. Naravni zakon je, da otrok potrebuje oba, mater in očeta. Priznati pa moramo, da sodobna družina doživlja bolj pomanjkanje očeta kot matere (Trstenjak, 1994: 115).

Spreminjanje položajev družinskih članov in njihovih socialnih vlog navadno ni zavesten proces, ampak rezultat raznih vplivov okolja.²⁹

Nedvomno se bodo očetje lažje udeleževali v starševstvu, v kolikor bo tudi v socialnem okolju veljala definicija sodelujočega očeta, kot pa, če okolje uveljavlja definicijo oskrbnika oziroma očeta delavca. Kolikor so očetje predvsem oskrbniki, delavci, toliko bolj je delo izraz, sinonim, manj pa omejitev starševstva oz. očetovstva. Če pa bi se očetje bolj udeleževali v negi in vzgoji otroka, bi postalo delo predvsem bariera starševstvu. In če želimo, da se očetje kar se da najbolje izkažejo v vlogi starša, bodo pač morali prilagoditi svojo vlogo delavca družini. Za to pa je potreben čas, poleg tega pa tudi raznolike oblike podpore družini oz. očetovstvu (npr. gibljivi delovni čas, starševski dopust,... ipd.). Kombinacija družinskih podpor s širšimi kulturnimi spremembami in prevrednotenjem očetovstva je gotovo edini in najboljši način za ustvarjanje polnejšega pojmovanja očetovstva (Cohen, 1993: 19).

Umikanje utrjenih androarhalnih, moškosrediščnih patriarhalnih vzorcev je torej značilno tudi za sodobne slovenske razmere. Dosedanji razvoj slovenske družbe je poskušal odpraviti podrejeni položaj žensk, patriarhalno družino in oblikovati bolj humane odnose med spoloma. Vedno bolj množično pa postaja spoznanje, da otroci niso le last žensk, temveč staršev, ne glede na njihovo formalno zvezo (Jogan, 1986 c: 46). Osnova humanih odnosov med spoloma in s tem demokratizacija družine naj bi bila navzoča že v zavesti mladih.

Kot je "...očetna oblast bila temelj za druge vrste oblasti..." (Jogan, 1990: 8), tako sta tudi demokratizacija in simetrično razporejanje moči v celotni družbi odvisni od demokratizacije v družini. Če želimo ohraniti naš planet, je nujno, da soustvarjajo in

²⁹ V patriarhalni tradicionalni družini tako najboljšo hrano dobi oče, zanj je meso, njemu se hrana najprej postreže. Prednost ima pri porabi dohodkov. Opravlja dela, ki si jih sam izbere (pomembna, najbolj cenjena dela).

Podobno v današnjih družinah ob vprašanju, kdo bo uporabljal avto, naletimo na samoumeven odgovor "oče"; gospodinjska opravila, ki se opravljajo ročno, so naloga matere; tam, kjer je na voljo stroj, ga pogosteje uporablja oče; pogost problem v družini so darila (oče, ki zasluži več, lahko kupuje tako draga darila, ki mu jih mati ne zmore "vrniti") (Kranjc, 1986: 13).

ohranjajo pristne odnose v družini tudi moški (očetje) – prava demokracija se namreč rojeva v družini (Bergstrand, 1996: 136).

Nujna so prizadevanja za odpravljanje patriarhalne družine in podrejenosti žensk, to je vzgojnih vzorcev, sprememb odnosov v družini. Ne smemo obnavljati predstavo, da so ženske že po naravi dolžne skrbeti samo za družino; omejitvi ženske na materinstvo ustreza razlaga, da je žensko delo zunaj družine nekaj nenormalnega (Jogan, 1986c: 58).

In kot pravi M. Jogan:

"Nadoblast očeta ... ni bila le zapovedana v naši kulturi v vsej preteklosti do sredine tega stoletja, temveč je bila z vsemi razpoložljivimi sredstvi družbenega nadzora in prisile stalno praktično vzdrževana." (Jogan, 1990: 7). Pogosto pa je oče tisti, dodaja, ki ima posebne naloge, je hranitelj, reprezentant družine, čeprav je potrebno gledati v ženi in možu enakovredni bitji (Jogan, 1986: 78). Nenazadnje pravi A. Rich (Namenwirth, 1988: 18): "Feminizem končno pomeni, da zavrnamo pokornost očetom in da spoznamo, da svet, ki so ga oni opisovali, ni celosten ..." (Po Jogan, 1990: 12).

Empirični rezultati glede družinskega življenja v sodobnosti so si pogosto raznoliki - pogosta je težava na različnih ravneh in v različnih opredelitvah novega očetovstva.

V okviru vpletenosti očetov v družinsko delo se praviloma največkrat dokazuje relativno nizek delež moških, ki aktivno sodelujejo v družinskem delu. Obstaja pa vrsta pomanjkljivosti teh gledanj - vpletenost očetov v družinsko življenje se omejuje le na določene vidike le-tega; ne raziskujejo razlik v moških odzivih na spreminjanje ženskega zaposlitvenega statusa - odzivi moških se lahko razlikujejo glede na starost ali pa na zaposlitveni status moških. Raziskave pogosto zdrsnejo v enačenja očetovske vloge z alokacijo družinskega dela in spregledajo druge vidike očetovstva. Spornost takšnih analiz je v enačenju kvantitativno izmerljivega vidika delitve dela s kompleksnostjo značilnosti določene družinske vloge. Redke so kompleksnejše, širše zastavljene analize, usmerjene v strukturne spremembe novega očetovstva. Te se raztezajo od analize širših družbenih do družinskih sprememb. Sem sodijo tudi mikro analize pomenov in značilnosti vsakdanjega življenja, izkušenj očetovstva, načinov interakcije očetov z drugimi družinskimi člani ... (Švab, 2001: 117).

Tu naj opozorim, da se raziskovanje oziroma analize začenjajo pri vidnih (pogosto kvantitativno - količinsko) merljivih značilnostih, ob tem pa se prodira globlje; ne more se pa potrebe po kvantitativnih kazalnikih podcenjevati v imenu kompleksnosti.

Pojmovanje novega očetovstva je odvisno zlasti od teoretske konceptualizacije modernega očetovstva oz. družboslovne definicije modernega očetovstva, ki pa je deloma sporno. Družboslovje spolne vloge definira predvsem s konceptom vključenosti oz. izključenosti v družinsko življenje oz. po modelu javno/osebno. A zgodovinska evidenca kaže, da so bili očetje tudi v obdobju konstituiranja moderne družine vpleteni v družinsko življenje. Važen vidik razumevanja je tudi monolitno pojmovanje moške identitete. Moški kot očetje tudi v preteklosti niso predstavljali homogene družbene skupine.

Nova ideologija očetovstva, ki naj bi zahtevala spolno nevtralnno starševstvo, povzroča očetom težave, saj ne znajo materiniti, vendar vizija vpletenega očeta ni, da se nauči spretnosti materinjenja, temveč v razvijanju spolne specifične prakse očetovanja, ki z etiko skrbi za druge, vključuje tudi spretnosti in občutke za skrb do drugih oz. prakso vsakdanjega družinskega življenja. Problem moške vključenosti v družino torej ni toliko problem moških samih, ampak celotnega kulturnega okolja (Švab, 2001: 131).

4.3 Socialna politika v spreminjanju moškosti in očetovstva

Nujni pogoj za uveljavljanje novega očetovstva je njegovo celovito zakonsko urejanje (normativna regulacija) in postopno vraščanje samega novega vzorca delovanja v zavest in vsakdanje praktično delovanje obeh spolov. Takšno očetovstvo bo toliko bolj samoumevno ('naturally'), kolikor bolj bo navzoče v javnem komuniciranju, na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja, v političnem odločanju, v regulaciji trga delovne sile, itd. /.../ Preprosto, samo duhovni obstoj modela bolj pravične razporeditve bremen in užitkov (tako v javni kot v zasebni sferi) in prigovarjanje tistim, ki so 'na boljšem', je premalo za praktično spremembo. To pa nikakor ne pomeni, da je to odveč - nasprotno, jasno in podrobno opredeljevanje vlog (tudi po spolu) v skladu z načelom pravičnosti (tudi in predvsem po meri prikrajšanih), torej nedvoumno opredeljevanje nove moškosti, novega očetovstva in njegove sestavine - očetovskega dopusta, je prvi nujni korak (Jogan, 2001: 193).

Slovenija kot demokratična država ima za enega svojih ciljev zagotovitev enakosti žensk in moških. Temu cilju se je zavezala z ratifikacijo številnih mednarodnih

dokumentov, z ustanovitvijo posebne institucije za oblikovanje politike enakih možnosti in spodbujanje enakosti spolov - Urada za enake možnosti - ter harmonizacijo našega pravnega reda s pravnim redom EU na področju enakih možnosti. V prvih letih samostojne slovenske države so bile dejavnosti usmerjene predvsem na ozaveščanje in informiranje o pravicah iz delovnega razmerja, spremljanje položaja žensk in moških na trgu dela ter opozarjanje na konkretne oblike diskriminacije in kršitve pravic iz delovnega razmerja.

Dejstvo je, da je tudi sama socialna politika spolno specifična in da je v vsej zgodovini podpirala jedrno družino z moškim, ki je prinašal zaslužek ter tako zadrževal ženske v sferi privatnega. Ne glede na to, da vse več ljudi živi v drugačnih oblikah gospodinjstva kot je jedrna družina, ima socialna politika vse druge oblike skupnega življenja za dezorganizirane in disfunkcionalne (Zaviršek, 1994: 64).

Vključevanje moških v družino nikakor ni bilo osrednjega pomena v družinski politiki. Na področjih, kjer je možen neposreden vpogled v socialno politiko družine, pa se zdi, da moški uporabljajo ugodnosti družinske politike na podobne in različne načine kot ženske in so z istim namenom udeleženi v družini, čeprav so manj vidni oz. opazni. Večina moških si prav tako vzame dopust ob rojstvu otroka, vendar to naredi neformalno, za krajši čas, medtem ko so ženske na dlje trajajočem, formalnem dopustu.

Dokazano je, da moški izkusijo napetosti med zahtevami službe in družine ter da te napetosti negativno vplivajo nanje in da to velja bolj za očete kot za matere (Pleck, 1993: 230). Tudi N. Černigoj-Sadar (2000: 45-47) ugotavlja različne učinke povezave družine s plačanim delom. Tako ima plačano delo več negativnih vplivov na družino pri moških kot pri ženskah. Družina pa ima več negativnih vplivov na delo za ženske kot za moške.

Nadalje, čim dalj moški delajo na delovnem mestu, o večjem številu bolezenskih simptomov poročajo. Čim več časa ženska posveti otrokom, o manj bolezenskih simptomih poroča. Čim več ur se ženska ukvarja z gospodinjstvom, več bolezenskih simptomov ima.

Za zaposlene očete je torej najbolj kritičen dolg delovnik, pri materah pa nadpovprečno število ur, porabljenih za gospodinjstvo. Zaradi zanzanega pomanjkanja denarja poskušajo to pomanjkanje očetje nadomestiti z večjo angažiranostjo v plačanem delu, matere pa z večjo angažiranostjo v gospodinjstvu.

Očetje se v resnici v veliki meri soočajo z reševanjem nasprotujočih si zahtev dela in družine ter zapostavljajo službene zahteve na račun družine. Čeprav velja, da predvsem ženske prilagajajo svojo službo družini, velja to tudi za nekatere moške (Pleck, 1993: 230). Usklajevanje delovno-družinskih zahtev naj bi bilo pri njih manj vidno kot pri ženskah. Določene prilagoditve moških, kot je npr. izraba gibljivega urnika, se navadno dajo pojasniti z drugačnimi nameni, cilji in z razlagami, ki nimajo povezav z družino. Nekatere prilagoditve, kot je npr. starševski dopust (ob rojstvu otroka), pogosto niso niti zaznane oz. zabeležene, če pa so, je njihova pomembnost razvrednotena oz. drugače interpretirana³⁰ (Pleck (1993: 230).

Številni opazovalci očetu ne priznavajo pravice do starševskega dopusta - ker namreč moški ne izpolnjujejo norm, pogojev, ki veljajo za žensko, tudi nimajo pravice do starševskega dopusta. Takšna sodba vzporeja način zaposlovanja ženske, tradicionalno razlikovan od moškega modela (ženska naj preprosto ne bi bila primerna za trg delovne sile).

Dva dejavnika močno vplivata na očetovo uporabo posameznih ugodnosti družinske politike. Oče izkoristi ugodnosti, kolikor to ne zmanjšuje njegovega zaslužka oz. dohodka, ne slabi njegove vloge in identitete oskrbnika ter ne povzroča, da bi ga delodajalec oz. sodelavec imel za neodgovornega in nesposobnega za delo, da bi mu ne zaupal več ter da bi ga dojemal kot nemoškega. To pojasnjuje, zakaj moški izrabljajo gibljivi delovnik in neformalni starševski dopust v veliko večji meri kot formalne oblike družinskih pomoči (npr. formalnega starševskega dopusta).

V očetovem izkoriščanju ugodnosti družinske politike igra veliko vlogo kultura na delovnem mestu. Pričakovanja delovnega okolja oz. kultura na samem delovnem mestu determinirajo, ali bo očetova uporaba posameznih formalnih ugodnosti sprejeta kot napad na njegovo moškost ter sposobnost za delo.

Za reduciranje konflikta med zahtevami dela in družine ter omogočanje večjega vključevanja očetov v družinsko življenje je nujno usmeriti pozornost ne le na to, kako moški izkoriščajo formalne ukrepe družinske politike, temveč tudi na njihovo prilagajanje družini na neformalni ravni.

³⁰ Delodajalci znajo jasno povedati, da si še noben oče ni vzel starševskega dopusta, vendar pa ob vprašanju, kaj se dogaja z očetmi ob otrokovem rojstvu, povedo, da si vzamejo bolniški dopust, dopust za počitnice... Ko se soočijo z dejstvom, da to zveni podobno starševskemu dopustu, je delodajalcu neugodno. Drugi pa poudarjajo, da očetje ne želijo vzeti formalnega starševskega dopusta.

Pozornost moramo nameniti tudi kulturi delovnega okolja v okviru očetovega vključevanja v družinsko življenje (Pleck, 1993: 233).

In kolikšen je (za ilustracijo) očetov delež v negi otroka in gospodinjenju? Raziskave Lewis (1986) in Newson (1960) v Veliki Britaniji glede sodelovanja očetov v negi in gospodinjstvu kažejo, da je ob vprašanju, ali očetje vstanejo ponoči zaradi otroka v poporodnem obdobju, leta 1960 vstalo 49 % očetov, leta 1980 pa 87 % očetov. 30 % očetov je pomagalo v negi otroka v poporodnem obdobju leta 1960 ter 77 % leta 1980. Otroka je redno pripravljalo za spanje leta 1960 35 % očetov, leta 1980 48 % očetov.

Raziskave glede časa, ki ga očetje posvetijo otrokom, kažejo zelo različno sliko. Medtem ko nekatere glede na pretekla obdobja ne kažejo nikakršnih sprememb v času, ki ga očetje prežive z družino, druge izkazujejo porast tega časa.

Duster in Stafford (1985) navajata, da je oče leta 1975 preživel 2,2 uri na teden v negi z otrokom, ter 2,88 ure na teden v negi z otrokom leta 1985, pri čemer naj bi sicer šlo za 26 % povečanje časa, ki ga nameni negovalni dejavnosti; vendar pa so matere namenile negi otroka bistveno več časa - npr. leta 1975 7,96 ure na teden oz. leta 1985 8,54 ure na teden (O'Brian, 1992: 175).

Oblikovanje ukrepov in programov, ki omogočajo kvalitetnejši odnos očeta in otroka, postaja vse kompleksnejše; vse bolj mora upoštevati raznolikost in dinamiko življenjskih izkušenj, vlog, življenjskih stilov današnjih očetov. Razvijajoča se socialna politika in njeni programi naj bi omogočili "dobrim" očetom, da bi bili še boljši, "slabim" očetom pa, da bi bili vsaj primerni. Velik up naj bi bila socialna politika predvsem za revnejše, mlade moške oz. očete. Žal pa socialna politika ne vzpodbuja najboljše kvalitetnih odnosov očeta z otrokom.

Socialne intervencije bi morale oblikovati različne strategije, ki bi poudarjale očetovo odgovornost za otroka, ti ukrepi bi morali biti primarno namenjeni očetom s slabim ekonomskim položajem, strategije bi se morale torej razlikovati glede na socio-ekonomski položaj očetov.

Upoštevati bi morali, da rojstva nezakonskih otrok med revnimi in nevplivnimi ženskami večajo delež očetov, ki ne žive z družino. Kar precej jih nikoli ne poskuša oblikovati nikakršnega stika z otrokom, ali pa so le občasno prisotni.

Smoter socialne politike - pripraviti očete, da bodo odgovornejši v otrokovem življenju - ne more temeljiti le na odkritjih družbenih zakonitosti, ki poudarjajo, da otrok pridobi več od očeta, s katerim živi, kot od aktivnega, vključenega, a neprisotnega očeta. Dejstvo je, da bo morala biti inovativna in konstruktivna socialna politika tako izoblikovana, da bi se v širšem obsegu pojavilo odgovorno očetovstvo. Takšna politika bi morala temeljiti na starševski ideologiji, ki podpira enake pravice in dolžnosti za očeta in mater.

Le socialna politika lahko pomeni določeno jamstvo očetovstvu, saj spreminjanje pričakovanj in vedenj glede spolnih vlog samo po sebi ne vodi k večjim premikom v očetovski ideologiji. Očetovske pravice in dolžnosti se lahko spremenijo predvsem s formalnimi pobudami in kanali (Marsiglio, 1995: 85).

Žal se še vedno v veliki meri predpostavlja, da mora oče otroka predvsem finančno vzdrževati in mogoče še izkazati določeno odgovornost do njega. Takšno temeljno razumevanje ne olajšuje težavnosti oblikovanja kulturnega, socialnega in legalnega konteksta, občutljivega za liberalno feministično ideologijo, spodbudnega za oblikovanje jasne očetovske identitete.

Posamezni očetje sicer prevzemajo finančno ter socialno, emocionalno odgovornost do otrok in družine, povezano z očetovsko vlogo, vendar pa v splošnem še vedno zelo težko prevzemajo obveznosti svoje očetovske vloge. To seveda ni nič presenetljivega, če upoštevamo javno podobo očeta v naši kulturi; ta je še kompleksnejša glede na raznolikost življenjskih stilov in navad. Možnosti inovativnih ukrepov socialne politike, pa lahko očete v veliki meri spodbudijo, da bi bolj množično oblikovali odgovornejši odnos do svojih otrok (Coltrane, 1995: 265).

Vsaj kratkoročno se bodo sicer konflikti med partnerjema, očetom in otrokom povečali takrat, ko bo vedno več moških prevzemalo skrb in odgovornost za vsakodnevno družinsko delo. Obenem pa bo to nudilo očetom več možnosti za razvoj boljših odnosov z otrokom.

A dejstvo je, da se vedenjski vzorci očetov, ki prevzemajo celotno odgovornost do otroka, razlikujejo od vedenjskih vzorcev konvencionalnih očetov. Visoko udeleženi očetje oblikujejo veliko bolj spolno nevtralni stil starševstva, ki je bolj podoben materinskemu kot slogu tradicionalnih očetov. Otroci odgovornih, prisotnih očetov jih namreč ocenjujejo kot manj kaznovalne v primerjavi z otroki manj vključenih očetov (Coltrane, 1995: 270).

Očetje, ki sprejemajo polno odgovornost za otroka, izjavljajo, da jih ta izkušnja izpopolnjuje kot ljudi; očetovanje jim daje možnost razviti tudi emocionalni in negovalni del sebe. Da bi premagali vsakodnevne težave v skrbi za otroka, morajo razviti strpnost in vztrajnost, občutljivost, posluš za občutenje razlik v čustvih in dejanjih. Dobro starševstvo zahteva uravnoteženost med avtoriteto in varnostjo, nežnostjo. Nega otroka tako omogoča moškemu nove poti, oblike navezovanja ter rušenje spolne dihotomije. Skrb za malega otroka je nekaj čisto drugačnega od interakcij z odraslimi moškimi, ki so omejene na šport, avtomobilizem, strokovna dela... Za večino moških je nega malega otroka tudi povsem nekaj drugega od njegovih odnosov z žensko, ki jih pogosto označuje ambivalentnost do intimnosti. S svojim otrokom lahko moški entuziastično vstopa v odnos, temelječ na nezavedni ljubezni, emocionalni ranljivosti, nedolžnosti. To je globoka čutna izkušnja za vse moške. Otroci prisotnih očetov lahko uživajo v številnih socialnih, emocionalnih, intelektualnih podvigih.

V kratkem, očetje, ki si dele starševstvo, morajo zavreči privilegiran položaj zunanjega opazovalca ter težiti k razvijanju manj romantiziranega in bolj realnega odnosa do otroka. V tem pa so pogosto ambivalenti.

S tem, ko očetje prevzemajo naloge, ki jih povezujemo izključno z materami, pa se bo možnost sprememb v razmerjih med spoloma povečala. Z intenzivnejšim vključevanjem očetov v družinsko delo, se bodo naša pričakovanja glede vedenja moških in žensk morala spremeniti; vendar pa tradicionalnih kategorij spolov žal še ne bomo mogli zavreči, tako vsaj dokazujejo določene okoliščine. Moški so že navajeni žeti posmeh, kolikor se na ulici pojavijo z otroškim vozičkom; pomivanje posode in kuhanje le počasi prehaja med opravila, ki naj bi jih opravljali tudi oni; skrb za perilo, sesanje, čiščenje sanitarij še vedno ostaja izključno na ramenih žensk.

Dejstvo je, da bolj, ko bodo očetje resno jemali svoje družinske obveznosti, bolj bodo delodajalci čutili pritisk na spremembo strukture ter organizacije zaposlovanja oz. organizacije dela samega. Kolikor se bo povečevalo zaposlovanje žensk, bodo očetje težje definirali zaslužek kot njihovo izključno očetovsko dolžnost, bolj odgovorno bodo morali deliti družinske obveznosti (Coltrane, 1995: 279).

Vendar pa M. Jogan (1994:654) opozarja, da vrsta raziskav v osemdesetih in v začetku devetdesetih v Evropi kaže, da je večja obremenjenost žensk z družino še vedno dejavnik, ki ob omejevanju in sistematičnemu nadziranju androcentrizma v

javnem območju prispeva k temu, da se politika enakih možnosti ne more uresničevati v enakih rezultatih.

"Družbena razbremenitev žensk kot "naravnih" odgovornih nosilk družinskega življenja (...) in vzpostavljanje institucionalnih pogojev ter spodbujanje simetrične družine lahko prispevajo k povečanju kakovosti življenja in k odpravljanju diskriminiranega položaja žensk. Nastavki za takšno usmeritev, ki je tudi jedro strategije v EU (...), so v slovenskih razmerah že oblikovani (...), njihovo prihodnje razvijanje pa je odvisno tudi od oblikovanja novih "zalog védenja". (Jogan, 1994: 654)."

Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (sprejete v parlamentu l. 1993) res ni ovira za razvoj androgine kulture, vendar pa je vprašanje, kako se bo novo razporejanje moči v političnem odločanju izražalo v praktični regulaciji (bati se je namreč, da bodo imetniki višjih položajev manj naklonjeni praktičnim rešitvam, ki bi dolgoročno omogočale utrjevanje androgenosti) (Jogan, 1994: 654).

4.3.1 Družinska politika v EU

Model idealne družine v enaindvajsetem stoletju v svetovnem okviru zastopa OZN, v evropskem pa Svet Evrope pri EU - temelji na načelu enakih možnosti za vse in odgovornosti obeh spolov v družini in družbenem življenju. Uresničevanje tega modela poteka v okoliščinah, ki so se več tisoč let uveljavljale v moškosrediščni kulturi.

"Dogajanje v drugi polovici 20. stoletja v Evropi in svetu kaže, da ga ni mogoče prepustiti neki 'naravni evoluciji'. Tako je tudi za EU značilen dejaven (politični) pristop, ki se je razvijal od enostranske tržne do celovite strategije za zagotavljanje enakosti med spoloma" (Jogan, 2004: 266).

Načelo enakopravnosti med spoloma je bilo že na začetku evropskega povezovanja vključeno v njegov program, pri čemer je šlo za vpliv Mednarodne organizacije dela in OZN, ki sta že zahtevali enako plačilo za enako delo. To normo je tako določil že 119. člen Rimske pogodbe 1957. Pri določilu o enakem plačilu za enako delo je šlo predvsem za ekonomske razloge. Šele po sklicevanju na ta člen je bila sprejeta prva direktiva za uporabo temeljnega člena o enakem plačilu žensk in moških, ki je začela veljati leta 1976 (Jogan, 2004: 266-267).

Prizadevanje za enak položaj žensk na delovnem mestu se je krepilo v sedemdesetih in osemdesetih letih. Ženske v EU so postajale nezadovoljne z doseženo stopnjo pravic - v osemdesetih in devetdesetih so razširile okvir političnega delovanja in povezovale ženske pravice s človekovimi pravicami. Evropska komisija je na ta izziv odgovorila z oblikovanjem in utrjevanjem politike neenakih možnosti za oba spola, ki jo je tudi natančneje opredelila v srednjeročnih akcijskih načrtih, pojasnjuje M. Jogan (2004: 267).

Prvi Srednjeročni načrt Komisije EU (1982 -1985) je bil usmerjen predvsem v spreminjanje pravne ureditve - v odpravljanje vseh tistih zakonskih določil, ki so opredeljevala neenakost. Drugi srednjeročni načrt (1986 - 1990) je bil usmerjen v postopno spreminjanje širših, do žensk neprijaznih družbenih okoliščin. V središču vseh naslednjih načrtov, vključno z zadnjim (2001-2005), pa je bil problem celovitega zagotavljanja okoliščin za usklajevanje med poklicno in družinsko vlogo (Jogan, 2004: 267).

Zagotavljanje okoliščin, ki bodo ugodne za povečevanje enakosti med spoloma, poteka v posameznih državah EU različno. Politične stranke in sindikalne organizacije rešujejo npr. problem neposredne udeležbe žensk v političnem delovanju v nekaterih državah s kvotami. Praktična dejavnost se usmerja tudi na odstranjevanje vseh ovir, ki delujejo od družine do javnih ustanov. Tako so izdelani načrti sistematičnega odpravljanja izkrivljenega in stereotipnega prikazovanja ženske v množičnih občilih ki jim tretji srednjeročni program EU namenja posebno pozornost zaradi izredno močne navzočnosti v sodobnosti, ugotavlja M. Jogan (2001: 53).

Znotraj OECD je skupina izvedencev leta 1991 izoblikovala poročilo, v katerem trdi, da je učinkovito strukturalno prilagajanje ter doseganje ekonomske rasti ter družbene povezanosti v devetdesetih in kasneje odvisno od večje vloge žensk pri oblikovanju strukturnih sprememb. Poročilo zavrača tradicionalno pojmovanje, da se enakost in ekonomska učinkovitost izključujeta, obravnava ključna področja, na katerih se je treba spoprijeti z odpravljanjem neenakosti in napetosti med spoloma (Jogan, 2001: 53).

Eden ključnih ciljev prihodnje politike v Evropi naj bi bilo spreminjanje znotrajdružinskih odnosov in drugačno obravnavanje same družine (zavračajoč ideologijo enega vzdrževalca družine). Vključenost obeh roditeljev v delo v družini in zunaj doma naj bi bila primerna podlaga za določanje politike socialne varnosti (Jogan, 2001: 53).

Proces zagotavljanja večje kakovosti življenja in plodovitejše izrabe razpoložljivih človeških zmogljivosti obeh spolov naj bi podpiralo prožnejše organizirano delo in delovanje najrazličnejših storitvenih dejavnosti. S sredstvi množičnega obveščanja je treba zagotoviti razširjanje in sprejemanje vzorcev nove delitve družinskih in delovnih obveznosti (Jogan 2001: 53-54).

V okviru Sveta Evrope deluje tudi Komite za enakost med moškimi in ženskami, v okviru katerega je zelo pomembno spodbujanje znanstvenega sodelovanja, ki je od leta 1989 institucionalizirano tudi v Evropski mreži za ženske študije. Leta 1991 je tudi skupščina Sveta Evrope sprejela priporočilo o enakih možnostih moških in žensk na trgu delovne sile (Jogan, 2001: 54).

Leta 1995 so bile v EU vključene tudi Švedska, Finska in Avstrija. Švedska in Finska sta imeli veliko izkušenj z enakopravnostjo. Z njuno vključitvijo je prišlo do zamenjave paradigme v politiki EU. Poglavitni cilj delovanja ni več pomagati ženskam, da bi se prilagodile moškim strukturam, ampak da spolno specifične strukture postanejo prijaznejše do žensk, kar je dosegljivo z vsestranskim spreminjanjem institucionalnega reda, kar omogoča uresničevanje enakih možnosti spolov na vseh področjih delovanja. To načelo je sestavni del evropskega pravnega reda, obvezno za vse članice EU. Za zmanjševanje diskriminacije po spolu je nujna tudi dejavna udeležba žensk v političnem odločanju. Pogoj za dosego pravičnosti med spoloma na evropski ravni pa je doseganje 'kritičnega minimuma', to je več kot 30-odstotna zastopanost žensk v predstavnih telesih (Jogan, 2004: 268).

Pri Evropskem parlamentu že od 1984 deluje tudi *Odbor za pravice žensk in enakost možnosti*, ki podpira dvosmerno strategijo EU pri zagotavljanju enakih možnosti - to je posebne ukrepe in *gender mainstreaming* (Jogan (2004: 269).

V posameznih državah EU tudi ženska gibanja silijo k izvajanju navedenih smernic - tako naj bi se na podlagi formalnih in neformalnih mrež razvila celo posebna žensko usmerjena kultura, zahvaljujoč tudi EU, ki je s svojo pravno ureditvijo ustvarila kulturo pravic, ki presega državne prostore (Jogan, 2004: 269).

Vendar poročilo World Economic Forum (Volk, 2006: 19), ki je v raziskavo zajel 58 držav, kaže, da kljub velikemu mednarodnemu ozaveščanju doslej niso še nikjer popolnoma odpravili prepada med spoloma.

Ženske so po višini plače, po dostopu do služb, do izobraževanja in zdravstva, ter po zastopanosti v strukturah odločanja še najbolj izenačene z moškimi na Švedskem, Norveškem in na Islandiji, dober položaj imajo tudi na Danskem in Finskem, v Novi Zelandiji, Kanadi, Veliki Britaniji, Nemčiji in v Avstriji.

V EU se jim najslabše godi v Italiji (45. mesto) in Grčiji (50. mesto), saj imajo malo moči pri odločanju ter omejene možnosti v karieri. V novih članicah EU imajo dober položaj: Latvija je na 11 mestu, Litva na 12, Estonija na 15, Poljska na 19, Slovaška na 21, Slovenija na 22, Madžarska na 23 in Češka na 25. mestu. Ženskam prijazne države so tudi Francija (13. mesto), Nizozemska (14. mesto), Irska (16. mesto), Belgija (20. mesto) in Portugalska (23. mesto). V Švici imajo ženske pomembno vlogo v politiki, kar je velik dosežek po letu 1971, ko so prvič volile, žal pa nazadujejo v ekonomskih možnostih in v izobraževanju. Švica je ena redkih razvitih držav, v kateri se za šolanje določi manj žensk kot moških.

Preseneča, da celo v skandinavskih državah ekonomska participacija žensk ni najvišja na svetu, da se tudi pri njih pojavljajo težave in odločitve glede usklajevanja družinskega in službenega življenja, ki je navadno breme žensk, medtem ko moški prevladujejo v strukturah odločanja (Volk, 2006: 19). Tudi na Švedskem, kjer so ženske pridobile volilno pravico že leta 1908, spolna neenakost še obstaja. Njene vzroke naj bi iskali v državi blaginje.

Spolna neenakost je postala politični problem že v 60-letih zaradi primanjkovanja delovne sile. Leta 1979 je bil sprejet Zakon o enakosti med spoloma na področju zaposlovanja (EOA). Skupina EOA pa je ustanovila državno ustanovo JÄMO s svetovalno in nadzorovalno vlogo nad zakoni. Žal je bila skupina JÄMO na področju svetovanja vladi in spolnih diskriminacij omejena in večkrat odsotna iz boja za oblikovanje boljše politike in zmanjševanja nasilja nad ženskami.

Na Švedskem so boj za enakopravnost vodile večinoma ženske, zaradi česar se je spremenilo predvsem njihovo življenje žensk, ne pa tudi življenje moških, vendar enakopravnost ni le žensko vprašanje - jemati bi ga morali kot naraven vidik boja za demokracijo, ki je utemeljena s spoštovanjem enakopravnosti moških in žensk. Švedska si je že od 60-let dalje prizadevala za enakopraven odnos med moškimi in ženskami, med starši in otroki oz. za demokratično zasnovo družine. Vrednote enakopravnosti so se uveljavljale tudi v družinski politiki. V poročilu za OZN že leta 1968 navajajo načelo razdeljene odgovornosti za nego otrok in vzdrževanje doma. Zavračajo ekonomsko odvisnost žensk, zahtevajo spremembe v obveznosti moža, da

vzdržuje svojo ženo ter določajo, da skupaj odgovorno vzdržujeta otroke. Skrb za otroke naj bi se izražala tudi v višji stopnji udeležbe moških pri negi in varstvu otroka (Grmek, 1999: 70).

Švedsko se pogosto navaja kot državo z najbolj zglednimi ukrepi družinske politike. Matere imajo dobre možnosti za karierno napredovanje, otroško varstvo je velikodušno subvencionirano, starševske podpore so visoke, starševski dopust je ekstenziven. Eno leto dopusta so Švedi uvedli že leta 1980, leta 1989 pa so ga razširili na 15 mesecev. 12 mesecev ženski izplačujejo 90 % zadnje plače, naslednje mesece pa lahko dobiva določeno nizko vsoto. Ženska si lahko vzame še nadaljnje 3 mesece neplačanega dopusta. Švedski program je fleksibilen, ženske imajo univerzalno pravico, da delajo do 8 leta otrokove starosti polovični delovni čas ali pa da vzamejo starševski dopust v več časovnih obdobjih. Starševski dopust, dolg 450 dni, je spolno nevtralen, razen 30 dni, ki jih mora obvezno izkoristiti starš drugega spola (Ule, Kuhar, 2003: 131).

V poznih osemdesetih je imelo npr. več kot osemdeset odstotkov švedskih mater z majhnimi otroki zaposlitev izven doma. To verjetno pojasnjuje, zakaj so se zametki "novega očetovstva" pojavili najprej na Švedskem. Drugi zunanji politični dejavnik je bila socialna država, ki je temeljila na demokratičnih vrednotah pravičnosti in enakopravnosti. Te ideje so se uveljavile tudi v družinski politiki.

Izvirna reforma socialnega zavarovanja iz leta 1974, ki je dodeljevala švedskim očetom pravico do plačanega porodniškega dopusta za nego novorojenčka, je bila izpeljana predvsem kot izraz pravice do enakopravnosti. Politični predznak je bil jasen: skrb za otroke je od samega začetka dolžnost obeh staršev. Upati je bilo, da bodo moški začeli bolj razumevati, kaj ženske postorijo doma, da bodo bolj želeli sodelovati pri 'ženskih' opravilih in da bodo vzpostavili boljši stik z otroki, če se bodo tudi sami ukvarjali s tradicionalno izključno ženskimi opravili (Bergstrand, 1996: 122).

V osemdesetih letih se je povečal delež moških, ki so v petindvajsetih odstotkih izrabili pravico do plačanega porodniškega dopusta v poljubno izbranem obdobju (v katerem je navadno otrokova mati hodila v službo) in medtem, ko je več kot devetdeset odstotkov vseh očetov izrabilo poseben štirinajstdnevni porodniški dopust takoj po vnitvi matere iz porodnišnice (Bergstrand, 1996: 128). Na Švedskem je parlament na predlog vlade leta 1994 odločil, da imajo očetje samodejno pravico do

tridesetih dni porodniškega dopusta. Če te pravice ne želijo izrabiti (z devetdeset odstotnim nadomestilom plače), je namesto njih tudi mati ne more izrabiti.

Leta 1994 pa se je vlada odločila tudi za poskusne projekte šolanja očetov, da bi pospešila izrabo novih priložnosti. Zamisel je bila v tem, da bi k centrom za varstvo mater priključili moške neprofesionalce, ki bi na področju starševstva organizirali skupine očetov. "Učitelji očetov" ponavadi organizirajo po enega ali dva sestanka skupine na mesec.

Z namenom, da bi se povečalo število moških, ki bi izrabili pravico do porodniškega dopusta, so torej na Švedskem oblikovali posebne tečaje za očete. Pokazalo se je, da se je po udeležbi na njih zvečal delež tistih, ki so vzeli daljši očetovski dopust. Udeležencem tečajev je bilo najbolj všeč to, da so se lahko z drugimi moškimi pogovarjali o zadevah, o katerih sicer niso govorili; potrdilo se je, da večina moških čuti in misli o pričakovanem rojstvu in očetovstvu podobno.

Izkušnje poskusnih očetovskih skupin kažejo, da se razprave sučejo večji del o odnosih med materjo in otrokom, o očetovem življenju, o spolnosti. Videti je, da se moški do samega rojstva ne zavedajo, da ne bo nič več isto, kot je bilo prej. Pogovor o tem, kako se sprijazniti z vlogo "številke dve", kako potrpeti, da mine najhujša utrujenost partnerice in kako v tem času navezati stike s svojim otrokom, ima lahko preventivne učinke na zakonske probleme, ki utegnejo izbruhniti v družini (Bergstrand, 1996: 130).

Na Švedskem torej z različnimi programi spodbujajo očete za bolj enakopravno sodelovanje z materami pri opravljanju družinskih in gospodinjskih opravil ter skrbi za otroka. Stališča do vloge očeta so se spremenila v šestdesetih letih, ko se je začela javna razprava o položaju ženske v poklicu. Švedska feministka Eva Moberg je zagovarjala tezo, da švedska ženska ne bo mogla biti enakopravna v poklicu, dokler bo morala sama skrbeti za družino in gospodinjstvo. Tedaj je bilo na Švedskem zaposleno izredno malo žensk, nizka pa je bila tudi rodnost. Zanimiv je podatek, da je leta 1978 znašala rodnost 1,5 odstotka na žensko, leta 1991 pa je narasla na 2,1 otroka in bila ena izmed najvišjih v Evropi.

Švedski oče preživi veliko časa z otrokom. Raziskave kažejo, da preživi čez teden z otrokom približno 3,15 ure dnevno, ob koncu tedna pa 10,5 ure na dan. Zavzeto sodeluje v otrokovi igri, ukvarja se s poučevanjem, branjem, domišljjskimi igrami, manj pozornosti pa namenja vsakdanjim opravilom, kot so hranjenje, previjanje...

Skoraj nobenega sodelovanja ni opaziti pri kuhanju, likanju in nakupovanju (Hood, 1993: 238).

4.3.2 Porodniški, starševski, očetovski dopust v EU

Direktiva evropske unije o starševskem dopustu, sprejeta 3.6.1996, uveljavlja okvirni sporazum o starševskem dopustu, ki določa, da imata oba zaposlena starša individualno in nepremostljivo pravico do starševskega dopusta v minimalnem trajanju treh mesecev - glavni cilj te pravice naj bi bilo lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja obeh staršev (Zavrl, 1999: 16).

Starševski dopust se namenja vzgoji in negi majhnih otrok, za kateri sta primerna oba starša, mati in oče. Ta dopust se razlikuje od porodniškega, ki je namenjen zaposleni materi novorojenca. Zaradi težnje po enakosti med staršema, je nekaj držav uvedlo še očetovski dopust, ki ga lahko izkoristi le otrokov oče.

V okviru tega je posebne pozornosti deležna direktiva Sveta EU, sprejeta 3.6.1996, ki vsebuje sporazum o starševskem dopustu, ki so ga sprejeli UNICE (Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe), CEEP (European Center for Public Enterprises) in ETUC (European Trade Union Confederation). V sporazumu, ki priznava delavcem in delavkam individualno pravico do starševskega dopusta v zvezi z rojstvom ali posvojitvijo otroka, je prepuščena ureditev pogojev za pridobitev pravice do starševskega dopusta in do uporabe te pravice v posameznih državnih zakonodajah oz. kolektivnih pogodbah s pogojem, da bodo države-članice spoštovale minimalne zahteve iz sporazuma (starši naj bi najmanj tri mesece v času do otrokovega 8. leta skrbeli zanj).

Sporazum prepušča državam tudi ureditev tistih vprašanj, ki so vezana na socialno varnost in ne predvideva pravice do nadomestila, plače med starševskim dopustom.

Tudi pri nas mora biti poglobitni cilj v urejanju pravice do starševskega dopusta lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja in s tem večja enakopravnost moških in žensk (Botticelli, 1999: 70).

Pravica do starševskega dopusta so prvi priznali na Madžarskem in sicer leta 1967. Sledila je Švedska leta 1974, nato še druge evropske države. V nekdanji SFRJ je Slovenija leta 1977 z Zakonom o delovnih razmerjih prva uvedla poleg porodniškega

dopusta tudi dopust za nego in varstvo otroka, ki sta ga lahko le zaposlena izrabila mati ali oče (Boticelli, 1999: 67).

4.3.3 Družinska politika v Sloveniji

Egalitarizacija v družinskih odnosih v naši družbi res ni hitra, vendar pa je vse bolj navzoča predstava, da je družina polje dejavnosti in odgovornosti, tako matere kot očeta. *Družinska dejavnost se postopno ločuje od predstave, da gre za edino žensko dejavnost in tudi starševstvo se postopno otreša zgodovinsko dolgotrajne skrčitve na materinstvo ... Ob poudarjanju družbene skrbi za otroka in individualne odgovornosti torej nikakor ni dovolj govoriti le o zaposlenih materah, temveč je nujno dosledno govoriti o npr. zaposlenih starših ali o zaposlenih z družinskimi obveznostmi ipd. To besedno opredeljevanje ni le igračkanje, temveč je odgovor na resnične vsebinske transformacije, ki so že dosežene, hkrati pa je spodbuda za utrjevanje novih vzorcev v zavesti ljudi in končno tudi nujna sestavina prakse, ki bo utrjevala humanejše odnose med spoloma in tudi med generacijami (zmanjševanje družinske tiranije kot očetne tiranije)* Jogan (1985: 618).

V zvezi s tem V. Kozmik (1998: 180) kot direktorica Urada za žensko politiko navaja deset razlogov, zaradi katerih je bolj(e) kot o materinstvu nujno razmišljati o očetovstvu: 1. očetovstvo je potrebno razumeti kot spregledano in diskriminirano identiteto - moški so diskriminirani zaradi pretiranega poudarjanja njihove poklicne kariere; 2. moškim ni bilo *dovoljeno* biti oče; 3. skrb za dojenčka in malega otroka vzpostavi čustveno vez in navezanost ter omogoča pristni in nežni odnos staršev do otroka; 4. k zdravemu in močnemu moškemu sodijo tudi čustva, ki jih bo izražal kot moški roditelj (antropologija namreč dokazuje, da mačizem ne izhaja iz biologije, ampak je vzpostavljen kot socialni mehanizem); 5. materinstvo ne more samo ustvarjati starševstva; 6. ker se ob sprejemu v službo na ženske gleda kot na matere, imajo manj možnosti za zaposlitev, kar je mogoče rešiti le s tem, da družinske obveznosti prevzameta oba, on in ona; 7. očetovski dopust je individualna pravica očetov, a dejansko gre za otrokovo pravico do obeh staršev; 8. ob ločitvah navadno dodelijo otroka materam - večja vključenost očetov v nego in skrb za otroka lahko privedeta do drugačnih rezultatov, ob čemer velja omeniti, da nekatere raziskave kažejo, da je v družinah, v katerih so očetje bolj vključeni v nego in vzgojo otrok, manj ločitev; 9. delitev skrbi za otroke prinaša tudi delitev gospodinjenja in obveznosti, ki jih v družini sicer prevzemajo ženske; posledično to pomeni učinkovitejše usklajevanje družinskega in poklicnega življenja žensk in moških; 10. glede na to, da moški še vedno držijo v rokah največ vodilnih položajev, bi v primeru

intenzivnejšega ukvarjanja z otroki bolj razumeli potrebe otrok in družine ter tako sprejemali njim bolj naklonjene rešitve.

V devetdesetih je na Slovenskem obdobje moralne prenove družbe tistih strank in ustanov, ki se razglašajo za edino prave nosilce prave morale, kot ugotavlja M. Jogan (2001: 11-15), se sklicujejo se na vrnitev *pravih* vrednot, med katerimi je ključna družina - oblikovana po tradicionalnem modelu. V vsakdanji kulturi pa je zakoreninjenost krščanskih in katoliških vzorcev družinskega in spolnega življenja čvrsta. Katoliška cerkev je bila namreč po drugi svetovni vojni zelo dejavna na področjih regulacije družinskega življenja, spolnosti, partnerskih odnosov. Edini prostor, ki je bil tedaj dopuščen, je bilo delovanje s posamezniki in družinami. V uradnih dokumentih RKC je družina razumljena kot *njegova* družina, ženski pa je priznana vloga *pomočnice*. Njena glavna naloga je skrb za družino in materinstvo. Miselnost, da bi bilo potrebno ženske vrniti v družino, so v Sloveniji prevzele tudi nekatere parlamentarne stranke.

Zahteve po notranjem družinskem spreminjanju odnosov so se pojavile z zametki demokratičnega urejanja. V dvajsetem stoletju prihaja do množičnega vstopa žensk v izobraževanje, zaposlovanje, deloma v politično življenje. Temu naj bi sledil ekvivalent moških v zasebni prostor, a pri tem se kažejo ovire, na eni strani v nadobremenjevanju žensk z družinskim in gospodinjskim delom, na drugi v razbremenjevanju moških večine del, potrebnih za vsakdanji obstoj.

Izsledki raziskav SJM kažejo asimetrijo v obremenitvi z družinskimi deli v Sloveniji: v letu 1997 je 65 % žensk odgovorilo, da gospodinjska dela v glavnem opravljajo same, le 6 % pa je bilo takšnih moških. Raziskave o kakovosti življenja pokažejo, da so leta 1994 za gospodinjska opravila moški porabili povprečno 6.3, ženske pa 23.3 ure na teden. Obstaja razlika glede starosti. Mlajši moški se bolj nagibajo k delitvi dela v družini (Jogan, 2001: 11-15).

S stališčem *Naloga moža v zakonu je, da služi denar, naloga žene pa je, da skrbi za gospodinjstvo in družino*, se je po podatkih SJM strinjalo leta 1991 44.1% moških in 36.8% žensk, leta 2003 pa 32.5% moških in 26.7% žensk.

S stališčem *Že v redu, če je ženska zaposlena, toda tisto, česar si ženske najbolj želijo, so dom in otroci* se je leta 1992 strinjalo 72.1% moških in 68.2% žensk, leta 2003 pa 59.1% moških in 59.3% žensk.

S stališčem *Biti zaposlena je za žensko najboljši način, da doseže neodvisnost* se je leta 1992 strinjalo 60.3% moških in 69.7% žensk, leta 2003 pa 67.9% moških in 73.1% žensk.

S stališčem *Za večino žensk je prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo* se je po podatkih SJM leta 1992 strinjalo 59% moških in 50% žensk, leta 2003 pa 44.1% moških in 39.3% žensk.

S stališčem *Predšolski otrok bo verjetno zelo trpel, če je mati zaposlena* se je po podatkih SJM leta 1992 strinjalo 14.4% moških in 15.7% žensk, leta 2003 pa 47.9% moških in 45.2% žensk (!).

S stališčem *Če gledamo v celoti, družinsko življenje trpi, kadar je žena polno zaposlena* se je leta 1991 po podatkih SJM strinjalo 69.6% moških in 66.5% žensk, leta 2003 pa 52.1% moških in 53.5% žensk.

S tem, da *ženska ostane doma in se sploh ne zaposli*, ker ima predšolskega otroka, se je leta 1993 strinjalo 52.3% vprašanih, leta 2003 pa 28.8% vprašanih; ter ko prične najmlajši otrok hoditi v šolo leta 1993 21.5% vprašanih, leta 2003 pa 10.9% vprašanih. Stališče *Ostane naj doma v celoti bolj zagovarjajo moški kot ženske*.

Po podatkih SJM 2003 moški porabijo za gospodinjstvo 7.93 ur tedensko, ženske 21.79 ur tedensko.

S stališčem *Moški bi morali opravljati več gospodinjskih del, kot jih opravijo sedaj* se je strinjalo po podatkih SJM 2003 50.9% moških in 66% žensk.

Na osnovi rezultatov teh raziskav je mogoče ugotoviti, da se stališča o spolni neenakosti spreminjajo v dveh smereh. Po eni strani se krepi enakostna usmeritev glede možnosti žensk in moških, po drugi se povečujejo bremena, ki pomenijo skriti vir diskriminacije žensk. Prva usmeritev je ukoreninjena v domači družbeno-politični in kulturni dediščini samoupravnega socializma ter spodbujana z uradno sprejeto strategijo EU.

Druga usmeritev je sestavina vzorca kapitalističnega tržnega gospodarstva z vključeno ideologijo enega skrbnika, kar je krinka za podrejen položaj žensk (Jogan, 2004: 272 - 284).

Slovenija je v novi ustavi opredeljena kot socialna država, vendar pa se nov model socialne politike razvija in operacionalizira le počasi, saj spremembe ne temeljijo na celoviti strategiji. Tako se bolj uveljavljajo elementi konzervativno-korporativističnega tipa socialne politike, za katero je značilno načelo subsidiarnosti - odgovornost posameznika za svojo socialno varnost je primarna, država pa jo le dopolnjuje. Država zagotavlja minimalno socialno varnost socialno najbolj ogroženim prebivalcem in prebivalkam ter nastopa pri vzdrževanju obveznih zavarovalniških shem, v katere so vključeni vsi zaposleni.

Kot v drugih evropskih državah naj bi tudi v Sloveniji prihajalo do sprememb tradicionalnih družinskih struktur in klasičnega družinskega življenjskega cikla ter pluralizacije družinskih oblik. Opravljene raziskave v Sloveniji so pokazale na pomen širše sorodstvene mreže oz. modificirane razširjene družine. Ob monopolu javnega sektorja v prejšnjem sistemu je ta neformalna mreža nadomeščala celo prostor drugih sektorjev.

Na spreminjanje družinskih in sorodniških struktur ter oblik skupnega življenja so močno vplivali tudi procesi v modernih industrijskih družbah. Tudi v Sloveniji narašča delež enoroditeljskih družin - v letu 1991 je 15.8 % mlajših oseb od 26 let živelo le z enim staršem. Porasel je delež parov v izvenzakonskih skupnostih ter delež dopolnjenih družin.

Po popisu prebivalstva v letu 1991 se je v primerjavi z letom 1981 povečal delež enostarševskih družin za 4.1 % , 15.8 % otrok pa živi le z enim od staršev, večinoma z materjo. V letu 1991 se je z ločitvijo staršev soočilo 0.4 % otrok do 24 leta starosti. V letu 1991 je od teh otrok, mlajših od 26 let, 13.5 % živelo le z materjo, 2.3 % pa z očetom.

Podatki iz leta 1994 kažejo, da živijo v najmanj kvalitetnih pogojih prav enoroditeljska gospodinjstva. Imajo najmanj materialnih dobrin, zmanjkuje jim denarja za osnovne življenjske potrebe, gospodinjstva so najslabše opremljena. Glede na ekonomski položaj družin se je v letu 1993 več kot podvojil delež prejemkov iz honorarnega dela, pri čemer to pojasnjujejo z razvojem zasebnega podjetništva, zlasti pri mlajših moških (Vojnovič, 1995: 35).

Glede delitve dela med spoloma in njihov položaj kažejo raziskave sledeče: anketa med srednješolci *Mladina 1993* kaže, da je najpomembnejša oseba v njihovem življenju mati, sledi prijatelj, šele nato oče. Večino gospodinjstev del še vedno

opravljajo ženske: kljub veliki zaposlenosti žensk (48.4 %) je ta vzorec v Sloveniji še vedno močno zasidran. V letu 1994 opravijo ženske v gospodinjstvu 26 ur, moški pa 6.8 ur tedensko. Pri ženskah je to v razponu od 12 do 40 ur, pri moških od 0 do 17 ur tedensko. Največja izenačenost pri delitvi dela med partnerjema je vidna pri denarnih zadevah, najmanjša pri *neprijetnih* opravilih (pranje, pomivanje, kuhanje). Pri skrbi za otroka so moški premalo dejavni. Tako sta v negi in vzgoji otroka še vedno poudarjena mesto in vloga matere. To potrjujejo tudi podatki o izrabi starševskega dopusta ob rojstvu otroka in dopusta za nego bolnega otroka - izrablja ga manj kot 1 % očetov. Leta 1991 je bilo zaradi bolnega otroka na bolniški 15 % očetov, 1994 pa 18.3 %. Še vedno so matere tiste (90 %), ki večinoma obiskujejo sestanke, srečanja ... v šolah, vzgojnih in socialnih institucijah (Vojnovič, 1995: 55).

V devetdesetih postane ženska pogosto tudi edina hraniteljica družine, saj več moških kot žensk ostane brez dela, ker v večji meri propadajo *moške* gospodarske dejavnosti. V večji meri pa se je ohranila mreža javnih služb ter s tem delovna mesta, v katerih so zaposlene večinoma ženske.

Poudarjena vloga matere kaže na nezadostno vlogo očeta v vsakdanjem življenju. Ne gre za to, da ne bi vedeli, kakšni bi lahko bili vlogi matere in očeta v spremenjenih razmerah, temveč zato, da je položaj protisloven: hkrati se ohranja tradicionalna vloga očeta, nastaja pa tudi očetovstvo, ki pomeni zavestno sprejemanje vseh preizkušenj enakopravnih in kooperativnih, medsebojno globoko individualiziranih odnosov v družini. Jedro reševanja tega protislovja je v graditvi in sprejemanju novega družbenega soglasja oz. razvoja, ki bi slonel na visoki zaposlenosti obeh spolov in vsega za delo sposobnega prebivalstva. To bi zahtevalo novo družbeno delitev dela med spoloma, nov odnos do plačanega in neplačanega dela in nujno drugačno razporeditev med partnerjema, nov tip generacijske solidarnosti, kadrovske politike delodajalcev, ki bi zavestno podpirala različne življenjske cikle vse svojih delavcev in njihovih družin, ter spremembo socialne države v smeri pluralnega sistema blaginje. Ta izbira bi podpirala pluralizem družbenih oblik, preoblikovanje družbenih vlog in enakopravno starševstvo (Vojnovič, 1995: 90).

K zagotovitvi institucionalnih razmer, ki podpirajo ženske pri usklajevanju dela in družinskega življenja, lahko pomembno prispeva pozivanje ljudi k enakopravnejši delitvi domačega dela med spoloma. Spodbujanje enakopravnosti je na dnevnem redu večine članic EU. Eden izmed najpomembnejših konceptov je t.i. *sharing of caring* (delitev skrbi za odvisne družinske člane - najpogosteje so to otroci).

Moški se vse bolj zavedajo, da bi morali več prispevati h gospodinjskemu delu in k srbi za otroke, toda le malo jih to tudi zares počne. Zelo nizek odstotek moških dela za polovični delovni čas ali vzame starševski dopust namesto matere - leta 1995 je npr. le 5 % moških v EU vzelo starševski dopust in le 5 % jih je delalo skrajšani delovni čas. Prepad med zavedanjem moških o pomembnosti prevzemanja družinskih odgovornosti in dejansko nizko stopnjo udejanjenja v praksi je v državah EU med drugim rezultat ovir na delovnem mestu in razlik v plačah moških in žensk. Moški, ki zaprosijo za starševski dopust, so pogosto tarča predsodkov s strani delodajalcev in sodelavcev. Ker ženska navadno manj zasluži, se par odloči, da bo raje ona skrbela za družino.

Pogost motiv moških, ki žele postati aktivni očetje, ni doseganje enakopravnosti med spoloma, temveč njihov osebni razvoj. Stik z majhnim otrokom jim daje nov pogled vase in jim pomaga razviti emocionalni del njihove osebnosti. Moški gledajo na skrb za otroka še vedno kot na prostočasno dejavnost, najpogosteje se z otrokom igrajo. Za organiziranje drugih dejavnosti v zvezi z otrokom še vedno pretežno odgovarjajo ženske.

Odločilen dejavnik doseganja večje enakopravnosti za razširjanje moških vlog je spreminjanje stališč širše javnosti, predvsem delodajalcev, ki vztrajajo pri togih modelih (Ule, Kuhar, 2003: 129-130).

Aktivno vključevanje moških v družino naj bi pomenilo enakomernejša oz. simetrično razporejanje odgovornosti in del, kar je povezano z oblikovanjem novega očetovstva, katerega ključna sestavina je očetovski dopust kot nadaljevanje porodniškega dopusta oz. dopusta za nego bolnega družinskega člana (Botticelli, 1999: 63).

Dejstvo je, da se družinska dejavnost postopoma ločuje od predstave, da gre za edino žensko dejavnost; tudi starševstvo se postopno oddaljuje od zgodovinsko dolgotrajne zožitve na materinstvo (Jogan, 1985: 618).

Braiša (1987: 107) poudarja, da je največji nasprotnik emancipiranega starševstva njegova feminizacija, temelječa na predsodkih o ženskih in moških osebnostnih kvalitetah.

4.3.4 Delitev porodniškega in starševskega dopusta med spoloma

Družbena konstrukcija očetovstva se razvija na družbeni ravni v smislu spodbujanja moških v aktivnem starševstvu in na osebni ravni v okviru prakse vsakodnevnega življenja. V vsakdanjem življenju se soočajo s situacijami, ki jim še ni videti rešitve. Ob spopadanju s problemi morajo vpeljati nove strategije, spremembe pa izkušajo v celostnih življenjskih vzorcih, pri čemer se soočajo s tradicionalnimi patriarhalnimi vrednotami, ki slavijo delo kot temeljni vir oblikovanja moške identitete (Björnberg, 1992: 18).

Vidik oz. kazalnik zagotavljanja pogojev, usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti obeh staršev je tudi porodniški, starševski in očetovski dopust.

Plačan porodniški dopust je pomemben v okviru reševanja protislovja med ekonomsko aktivnostjo posameznika v industrijsko razvitem svetu in njegovo starševsko funkcijo. Žal se to protislovje še vedno obravnava kot protislovje žensk (Botticelli, 1999: 64).

Varstvo materinstva in pravice delavcev, ki skrbijo za otroke ureja Zakon o delovnih razmerjih. Po določbi Zakona o delovnih razmerjih ima delavka pravico do porodniškega dopusta. Porodniški dopust 105 dni je namenjen predvsem zdravstveni zaščiti otroka in okrevanju matere po porodu, le izjemoma lahko pravico do tega dopusta pridobi oče ali druga oseba, ki varuje in neguje otroka.

Zakon navaja, da ima eden od staršev pravico do dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju 260 dni po poteku porodniškega dopusta (Boticelli, 1999: 66).

Neposredno po preteku porodniškega dopusta ima eden od staršev pravico do dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju 260 dni. Ta dopust se izrabi v celoti v obliki polne ali delne odsotnosti z dela, največ 75 dni pa se lahko prenese ali izrabi do 3. leta otrokove starosti.

"Dolžina porodniškega/starševskega dopusta namreč v sedanjih razmerah ne more biti edina in glavna določilnica varnega materinstva/starševstva (zlasti ne, ker se veže samo na mater). Je samo ena sestavina zagotavljanja varnosti, sicer izjemno pomembna, ki pa mora biti oprta na temeljne možnosti sploh, na dostopnost vrtcev in (mora biti bolj) prožno razporejanje in določanje delovnega časa" (Jogan, 1997: 80).

Otrokov oče pa ima pravico do očetovskega dopusta 90 dni. Ta pravica je neprenosljiva. Oče mora izrabiti očetovski dopust do dopolnjenega 6. meseca otrokove starosti v trajanju najmanj 15 dni. Preostanek 75 dni lahko izrabi do 3. leta otrokove starosti.

Kokot (1989) v svoji raziskavi o očetu na roditeljskem dopustu prihaja do zanimivih ugotovitev. Ugotavlja, da je delež moških, ki se odločajo za dopust za nego in varstvo otroka oz. za "skrajšani" porodniški dopust v Sloveniji, še zelo majhen. V odstotkih znaša od 0,2 do 0,7 % v obdobju od leta 1979 do 1987. Izrabijo ga pretežno očetje, stari od 25 do 34 let, kar je pričakovano, saj se večina moških v tem obdobju odloči za starševstvo. Bistvenih razlik glede na izobrazbo med očetmi ni. Kot glavni vzrok za dopust očetje navajajo, da bi oviral ženo oz. mater v njenem poklicnem delu v 55,1 %; da zaradi bolezni mati ni mogla skrbeti za otroka v 37,9 %; dogovor z ženo oz. materjo pa je zastopan le v 6,9 %. Na podlagi takšnih odgovorov lahko sklepamo, da se očetje za porodniški dopust ne odločajo prostovoljno. 79,3 % je zaposlenih. Položaj očeta na delovnem mestu je boljši kot položaj žene. 51,7 % jih dobiva višji osebni dohodek kot žena.

Večina, 75,9 %, jih je izkoristilo dopust ob rojstvu prvega otroka. Največ, 24 %, jih je izrabilo dopust od 3 do 6 mesecev.

58,6 % otrok je bilo deklic in 41,4 % dečkov. 72,4 % jih je opravilo večinoma vsa dela z otrokom. Pri nudenju pomoči je bila na prvem mestu mati. Na dopustu so očetje večinoma opravljali gospodinjska dela, kot so kuhanje, pomivanje posode, pospravljanje in čiščenje. Dela, kot so pranje, likanje, vzdrževanje obleke, so v glavnem opravljale matere. V vsakdanje nakupe, manjša popravila v hiši, vzdrževanje avtomobila, urejanje vrta pa so v večini opravljali očetje.

82,8 % očetov navaja, da bolj razumejo otrokove potrebe in želje, da se počutijo otroku bližji, ker so več z njim. 65,5 % jih meni, da je koristno, če oče vzame del dopusta. 75,1 % jih meni, da bi se morali očetje bolj vključevati v nego otroka. 68,9 % jih odgovarja, da so bili v bivalnem okolju deležni večinske podpore. 55,2 % jih je navedlo, da so sodelavci večinoma podprli njihovo odločitev. 62,1 % odgovornih oseb naj bi gledalo na to, kot na nekaj normalnega, kar 37,9 % pa jih gleda na to kot na nekaj nevsakdanjega.

Po odgovorih očetov, ki so bili na dopustu, sklepamo, da se bolje razumejo z ženo in otrokom kot tisti, ki niso bili na dopustu (Kokot, 1989).

Po podatkih Urada za enake možnosti, predstavljenih v letu 2005, je v raziskavi, ki jo je izvedla Fakulteta za družbene vede v Ljubljani (na osnovi 606 telefonskih intervjujev) očetovski dopust izkoristilo 35% vprašanih, povprečno v trajanju 14 dni. Več dni so izrabili dopust moški v izvenzakonski skupnosti, samozaposleni in moški v javnem sektorju.

Po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je 10.971 (72.63%) očetov otrok, rojenih v letu 2003, izrabilo možnost očetovskega dopusta v trajanju 15 dni.

Razloge za nizko stopnjo izrabe starševskega dopusta očetov lahko iščemo tudi v slabi informiranosti o dostopnosti starševskega dopusta pri delodajalcih in zaposlenih. Zakon po mnenju nekaterih spodbuja k dvorazrednemu sistemu, znotraj katerega si lahko le ekonomsko sposobnejši starši privoščijo neplačani starševski dopust (Tekavec, 2005: 44).

J. Tekavec (2005) v raziskavi ugotavlja odnos očetov, ki so izrabili očetov dopust do le-tega.

Vzroki, ki naj bi botrovali odločitvi o izrabi očetovskega dopusta, naj bi izhajali predvsem iz pobude očetov za sodelovanje z družino in vključenost v družino. Očetje kažejo predvsem empatijo do partnerke med nosečnostjo in po porodu, želijo biti v pomoč. Za dopust so se odločali v želji po preživetju časa z družino, spoprijemanju z novo vlogo očeta in adaptacijo na otroka. Pri rutinskih opravilih so pomagali predvsem z nakupovanjem, kuhanjem in pospravljanjem ter skrbjo za partneričino okrevanje. Razlogi za izrabo dopusta naj bi bili tudi nezbranost na delovnem mestu, odpor do službe, razbremenitev matere, želja po prisotnosti ob otroku (Tekavec, 2005: 54).

4.4 Socialno delo v spodbujanju novega očetovstva

V okviru socialnega dela z družino naj bi človeka razumeli v njegovem socialnem kontekstu - zanimanje socialnega dela se ne končuje na mejah formalne pristojnosti, temveč odpira zahtevnejša vprašanja kvalitete življenja in smiselnosti oblik formalne ter neformalne socialne (samo)organizacije ljudi.

Ljudje so pogosto pripravljene najprej na spremembe vedenja, šele potem se porajajo nove predstave o sebi, v svojem svetu. Pomembno je, da se pokaže, kako klienti/ke

postajajo socialno vse bolj kompetentni za uresničevanje kakovosti svojega življenja (Stritih, 2000: 394).

Teorija vlog sicer zagotavlja zbirko konstruktov, ki omogoča razumevanje človekovega obnašanja znotraj skupin. Koncept vlog izpostavlja oblike obnašanja, prepovedi v svojih družinah, socialnih skupinah, razlaga obnašanje na osnovi ponotranjenih družbenih pričakovanj. A če: so sistemom zaupane nove vloge, ne da bi vedeli, kakšna so pričakovanja glede njih; če je pričakovanje o vlogi samo v enem delu sistema, če gre za konflikt vlog v primerjavi z ostalimi vlogami v sistemu; če v delu sistema obstaja nejasnost o pričakovanju glede vloge; če posameznik(-ca) nima dovolj fizičnih, psihičnih, emocionalnih kapacitet za opravljanje vloge; če velika čustva ali krizne situacije nenadoma zapletejo dotedanje učinkovite vzorce vlog, lahko nastopi konflikt vlog (Greene, 1996: 46).

Socialno delo, občutljivo na spolne vloge, naj bi zavračalo tradicionalne razporeditve moči med moškim in žensko. Tisti, ki jim je zapisana uradna odgovornost, da "pomagajo" (duhovni, socialni delavci ...), imajo posebno obveznost, da se zavedajo neenakosti (v okviru skupnosti). Razumeti moramo, da je pogosto več raznolikosti znotraj določene skupine, kot med različnimi skupinami. Ženske, v smislu družbeno predpisanih vlog, so kot skupina podvržene socialnemu, moralnemu, ekonomskemu in zakonskemu vplivu oz. omejevanju (Greene, 1996: 24).

Vendar! Skupine žensk z višjim socialnim statusom imajo dominanten položaj nad ženskami z nižjim socialnim statusom; določene skupine žensk diskriminirajo tudi ženske ... Socialna delavka naj torej ne bi razmišljala o klientih določenih kategorij.

Oseba, ki hoče (je hotela) preseči tradicionalne vrednote, navadno ne dobi podpore socialnega okolja. Nasprotno, obravnava se jo kot nemoralno, problematično, vanjo se projicira občutek krivde (saj ne skrbi za emocionalno družinsko klimo, ni dobra mati...). V takšni patriarhalni, patristični kulturi, ki žensko socializira predvsem v mater in ženo, bo tista, ki izstopa iz sheme reprodukcije spolno specifičnih vlog in vzorcev delovanja v androcentризmu (Jogan, 1998: 136) in torej ni "pasivna", molčeča, trpeča, skromna, poslušna in pobožna", izkusila predvsem obsojanje, zavračanje in emocionalno krizo.

In prav ob tem poudarjam vlogo socialne(ga) delavke(ca) oz. njegovo senzibilnost za življenjske zgodbe klientov/klientk. Socialna(i) delavka(ec) naj bi "znala" prisluhniti tem zgodbam, skupaj pa naj bi oblikovali novo zgodbo, v kateri naj bi se

"opolnomočila", dobila moč, utrdila zvest, da je avtonomna oseba, ki edina odgovarja za svoje življenje.

Sprejemljiv rezultat intervencije socialnega dela bi bil postavljanje alternativne zgodbe, ki bi omogočila osebi, da se poigra z novimi pomeni, da se bo počutila bolj zadovoljno in odprto (Saleebey, 1996: 50).

Dejstvo je, da osamljenost, depresija, občutki odrinjenosti, ki so se najprej naselili v ženske, ki so živele po predpisanih vzorcih, sedaj napadajo tudi moške. Moškega, ki npr. izgubi službo in ostane doma, praviloma muči depresija. Ti moški naj bi bili v krizi, ker se nikoli niso učili, kako prositi za pomoč, kako izraziti, priznati svoja občutja, pokazati svojo šibkost, odvisnost. Spolno tipizirana vzgoja je iz moških naredila emocionalne invalide. To, kar bi moški potrebovali, so emocionalne veščine oz. njihova privzgojitev (Štular-Sotošek, 1996: 44).

Navkljub spremembam, ki se dogajajo moškim v okviru socialnega dela, nimamo programov, ki bi delovali na tem področju (nove) moškosti. Imamo sicer programe, ki zadevajo *problematične* moške (npr. skupine za nasilne moške, alkoholike ...), vendar pa bi morali delati že na preventivi, da ne bi zašli v težave (Vrečko, 2005: 29).

V infrastrukturi osebnega življenja že dolgo potekajo revolucionarni procesi - psihične in družbene spremembe, ki prihajajo *od spodaj navzgor* in bi se lahko razširile tudi v javnih institucijah. Spolna emancipacija je lahko sredstvo za obsežno čustveno reorganizacijo družbenega življenja. Pomeni možnost radikalne demokratizacije osebnega življenja, ki zajema tudi razmerja med partnerjema ter med starši in otroki.

Demokratizacija zasebne sfere naj bi bila danes implicitna značilnost vsega osebnega življenja. Pospeševanje demokracije v javnosti je (bilo sprva) zlasti moški projekt. Demokratizacija osebnega življenja je manj viden proces, v katerem so doslej ženske igrale glavno vlogo, čeprav so na koncu pridobitve vsakomur na razpolago.

Razvoj etičnega okvira za demokratični osebni red se v osebnih sferah podreja modelu sotočne (vs. romantične) ljubezni. A razdalja med ideali in realnostjo je precejšnja. Zlasti na področju heteroseksualnih razmerij se kažejo globoki viri napetosti - ovire so tudi psihološke in ekonomske razlike med spoloma.

Na področju partnerstva in starševstva so pogosta nasilna in zlorabljaljoča razmerja. Večino jih izvajajo moški nad šibkejšimi ljudmi - prisilni vplivi in razmerja

privzemajo ne le telesne oblike nasilja, temveč tudi čustvene, psihične in verbalne, zato sama prepoved uporabe telesnega nasilja ni dovolj. Najtežji vidik izenačevanja moči v razmerjih je vprašanje, kako bi se izognili čustveni zlorabi, ko bi moralo biti vodilno načelo spoštovanje neodvisnih stališč in osebnostnih lastnosti drugega. Posamezni/ce niso dejavni pri določanju pogojev za medsebojno delovanje, saj jim obstoječa prisilnost in zožen prostor svobode, dejavnosti tudi ne dopušča.

Pravice in dolžnosti določajo, kaj dejansko je intimnost. Pomen pravice kot sredstva za to, da jo dosežemo, lahko vidimo v boju žensk za enakovreden položaj v zakonski zvezi. Pravica, da tudi same začnejo postopek za razvezo, ima dejansko izenačevalni učinek oz. posledice, saj krepi moč za beg iz zatiralskega razmerja in hkrati omejuje možev zmožnost, da bi ženi vsilil svojo nadvlado, s čimer prispeva k temu, da se prisilna moč spremeni v enakovredno komunikacijo (Giddens, 2000: 191).

4.5 Očetje v družinskem in gospodinjskem delu

Pet smotrov lahko predpostavimo v oblikovanju spodbudnejših družbenih pogojev za odgovornejše očetovstvo. Med seboj povezani naj bi omogočili oblikovalcem in izvajalcem družinske politike dojeti pomen odgovornega očetovstva; očetom prilagajanje kritičnim in prehodnim obdobjem, dogodkom v življenju; očetu intenzivnejši odnos z otrokom. Oblikovali naj bi institucionalizirane strategije, ki zmanjšujejo neustrezna pojmovanja starševskih odnosov, ki negativno vplivajo na očetov odnos z otrokom ter mu onemogočajo, da bi razvil bolj negovalno, vzgojno vedenje do otroka. Nemogoče je predvideti, do kakšne mere bodo smotri doseženi. Mnoge iniciative v okolju ne bodo bistveno vplivale na očetovo vključevanje v otrokovo življenje, posebno ne v kratkem času, v daljšem časovnem obdobju pa bodo lahko koristnejše in tehtne. Še več, naraščajoči interes javnosti ter socialnih politikov daje očetovstvu temelje za začetek in ovrednotenje inovativnih iniciativ, ki bodi še okrepili očetovo odgovornost do otroka (Marsiglio, 1995: 98).

Dejstvo je, da prepričanja o ustreznih spolnih vlogah in naravni danosti ženskega materinjenja močno vplivajo na moška zavračanja nege in vzgoje otrok. Sklop tradicionalnih prepričanj o spolih in starševstvu tako pojasni, zakaj sama brezposelnost očetov ne vodi tudi do večje delitve gospodinjskih in družinskih obveznosti med staršema. Moška brezposelnost naj bi vodila v nizko samopodobo, izolacijo ter večkratno prikrajšanost moškega, ki naj bi bil sicer hranilec družine. Sprejemljiveje za moške je, da ženska prejema višji dohodek, ko je partner že dosegel visoko stopnjo samoaktualizacije in neodvisnosti, ko gre za bolj podporno, naklonjeno

socialno okolje, ali pa, ko gre za družino z manj otroki in manjšimi gospodinjskimi obveznostmi - v takih okoliščinah so moški bolj pripravljeni sprejeti gospodinjske in družinske obveznosti.

Moški odpor do sprememb ne izraža le dejanskih ekonomskih in družbenih pritiskov ter načinov ohranjanja tradicionalne (samo)podobe moškosti, temveč omogoča tudi ohranjanje izbranega in privilegirane položaja v odnosu do žensk. Dejstvo je, da ni enostavno spremeniti moških interesov, prepričanj, hotenj, vedenja, kolikor jih k temu ne prisiljujejo tudi ženske. Moški so namreč tisti, ki si v kolikor sodelujejo v družinskem delu -, izbirajo najprijetnejše, najlepše, kreativne naloge. Nekatere ženske, ki si to lahko privoščijo, se sicer izognejo rutinskim gospodinjskim opravilom, vendar s tem, da si plačajo (žensko) delovno silo. Praviloma pa morajo ženske še vedno kombinirati rutinske naloge doma s službenimi. Moški torej nadaljujejo z izkoriščanjem ženskega dela (Segal, 1993: 290).

Lahko bi sicer rekli, da so konec 20. stoletja že dozorele okoliščine, ko se je lahko vprašanje postopnega preoblikovanja moškosti in utrjevanja novega očetovstva postavilo v ospredje kot pogoj bolj humane civilizacije. Vendar raziskovanja v zadnjih treh desetletjih 20. stoletja na različnih območjih sveta kažejo na to, da obsegu in dinamiki vstopanja žensk v javna območja ne sledi vstopanje moških v zasebno sfero. Medtem ko je za moške družina spodbujevalna (ali vsaj ne obremenjevalna) okoliščina za delovanje v javnem prostoru, je za ženske večkratno obremenjevalna. Za ženske je torej izredno pomembno razbremenjevanje od družinskih in gospodinjskih del oz. bolj simetrično razporejanje odgovornosti in del med moškimi in ženskami (Jogan, 2001: 85).

V Sloveniji je zlasti na ravni stališč pri mlajših moških takšna usmeritev že večinsko sprejeta, manj pa jo uresničujejo v vsakdanji praksi. V okviru raziskave Študentska populacija na Slovenskem leta 1995 (Rener, 1995), npr. 73.6 % mladih podpira delitev dela v gospodinjstvu in 83.7 % zavrača tradicionalno androcentrično razporeditev vlog v družini. V mednarodni raziskavi *stališča o delu* 1997 (SJM, 1997/3) je npr. na vprašanje, kdo opravlja v njihovi družini gospodinjska in družinska dela, 2/3 žensk odgovorilo, da v glavnem one, 70 % moških pa je odgovorilo, da *nekdo drug*. Na vprašanje (SJM 1992) Ali delate tudi ob nedeljah? je odgovorilo 28.5 % žensk, da delajo vedno tudi ob nedeljah in le 14.5 % moških, da delajo ob nedeljah. Po podatkih raziskave *Kvaliteta življenja v Sloveniji (1994)* porabi moški za gospodinjska dela poprečno 7 ur, ženska pa 28.5 ur tedensko.

Egalitaristična usmeritev študentske populacije pa v praksi ni dovolj uresničevana niti pri kategorij izobražencev. Raziskava položaja akademsko delujočih žensk je pokazala, da starševske obveznosti ostajajo še vedno bolj v prisotnosti matere kot očeta. Podobno velja za druge izobrazbene kategorije.

Raziskave kažejo, da tudi brezposelni moški-očetje zaposlenih žensk niso pripravljeni prevzeti večjega (oz. nikakršnega) gospodinjskega dela in da ostaja izrazita simetrija v delitvi tega dela, tudi če je ženska-mati glavna hraniteljica družine (Jogan, 2001: 185 –187).

Če želimo resnične spremembe, ni dovolj le spreminjanje moških, tudi ženske bi morale spremeniti svoj pogled na materinstvo in očetovstvo - psihologinja Wipcke Goethzsche v delu *Kot starši si jo delimo* (Kozmik, 1997: 10) opisuje svoje izkušnje skrbi za otroke: "Počutila sem se krivo, če sem morala biti veliko od doma, čeprav sem dobro vedela, da je bil mož doma in da je prav tako dobro skrbel za otroke kot jaz - toda ali je res? Ali nisem nenadomestljiva kot mati? Ali sem pripravljena nekaj otroške ljubezni predati in jo enakopravno deliti s svojim možem? Za najinimi nesoglasji o tem, kdo naj bi kaj naredil in kdo je največkrat naredil, sem čutila še nekaj drugega. Ko sva se pogovarjala o tem, kdo bo ostal doma z otroki, ko so bili bolni, se nisva pogovarjala samo o tem. Govorila sem tudi iz skrivne motivacije, hotela sem biti zraven, če bi se z otrokom kaj posebnega zgodilo. Hotela sem to videti in to sama izkusiti. Hotela sem biti blizu z otroki. Hotela sem biti nenadomestljiva - pravzaprav nenadomestljiva takrat, ko mi je to ustrezalo" (Goethzschev v Kozmik, 1997: 10).

"Otrok potrebuje mater", "mati potrebuje otroka", "ženska mora biti mati" - te tri trditve skupaj sestavljajo zaprt krog, *strokovnjaki* jih zvesto poudarjajo kot dejstva in ne kot nedokazane domneve... Narava je materi in otroku namenila, da sta skupaj ... Mati je bistvena za otrokovo dobro počutje ... Kot vsi miti ima tudi ta velik vpliv, saj ponavlja in potrjuje tradicionalne oblike vedenja. Najbolj subverzivni del mita o materinstvu pa je, da otrok potrebuje mater, ki predpostavlja, da otrok potrebuje svojo biološko mater, da potrebuje materino skrb bolj kot skrb kogar koli drugega ter da je potrebno za otroka skrbeti v kontekstu odnosa zgolj dveh oseb. A ženske, ki niso biološke matere (npr. posvojitelji(ce) se zelo dobro znajdejo tudi brez pomoči biološkega materinskega gona. In dejstvo je, da očetje niso zaradi bioloških vzrokov nič manj dolžni, da *prevzemajo starševsko vlogo*, toplina, ki jo daje mati, pa je enako pomembna tudi v odnosu med očetom in otrokom. Vendar, če ženska skrb za otroka

preloži na očeta, ji to v naši družbi prinese družbeno neodobravanje (Oakley, 2000: 220).

To, kar naj bi zajemalo očetovanje, so življenjsko pomembne naloge:

- zahtevati mater samo zase (oče si mora izboriti partnerico samo zase in s tem razdreti simbiotično zvezo med materjo in otrokom; oče predstavlja drugi vir opore, po njegovi zaslugi pa je lahko otrokovo slovo od matere privlačno);
- oče mora bolj kot mati zarisati meje (matere naj bi bile bolj negotove vase, očetje pa naj bi gledali na situacijo realneje),
- otroku pomaga spoznati, da mati ni bog (otrok najprej doživlja sebe kot boga, a spoznava, da to ni res; proces zmore, ker ima ob sebi mater, za katero misli, da je sedaj bog; a sedaj nastopi oče, ki presega moč matere; kasneje spozna, da tudi oče ni bog, temveč, da pripada večjemu sistemu);
- oče ponudi natančnejše povratne podatke, kot jih lahko dobi od matere.

Te naloge (z izjemo prve?) pa lahko opravi tudi kdo drug, ni nujno, da je to moški (Skynner, 1993: 189-199).

Malo raziskav o vzgoji otrok se ukvarja z očeti. Le redke obravnavajo pomembnost očeta v procesu otrokove rasti in so dragocen dokaz proti mitu o materinstvu. Ena od teh ugotavlja, da so bili delinkventni dečki deležni pomanjkljive ljubezni svojih očetov, v zvezi z materino ljubeznijo pa ni bilo nobene razlike (v delu R. Andreja Prestopništvo in starševska patologija).

Ker mit o materinstvu zavrača očetovsko odgovornost, v medijih ne zasledimo nasvetov, naj očetje posvetijo več časa svojim otrokom, zato da bodo prihodnje generacije čustveno bolj zdrave.

Prav tako zaposleni oče nikoli ni problem, problem je zaposlena mati. Vpliv zaposlitve na očetov odnos do otrok ni raziskan. V družinah, v katerih sta zaposlena oba starša, je problem zaposlena mati, ker je skrb za otroka materina dolžnost.

Nemara je najresnejša napaka, ki so jo zagrešili pri sociološkem raziskovanju ta, da niso doumeli, da lahko tudi kdo drug, ne le biološka mati, prevzame vlogo skrbnika otrok in to prav tako ali pa še bolj učinkovito kakor mati.

Vendar otrok potrebuje očeta, to je dejstvo, ki ga prikriva privrženost materinstvu. Tudi v drugih kulturah moški pogosto sodelujejo pri skrbi za otroke in včasih so v glavnem sami odgovorni zanje. Kulturi Mbuti in Alorese (Afrika) npr. sta zgleda

človeških družb, kjer za otroke skrbijo očetje. Podobno je pri nekaterih živalih (Oakley, 2000: 227).

Eden izmed razlogov za moški odpor do aktivnega starševstva naj bi bila intenzivna identitetna kriza od rojstva otroka, podobno kot je rojstvo otroka vezano s periodo intenzivne krize pri ženski. V številnih člankih o sodobnem očetovstvu se pojavljajo tri refleksije ambivalentnosti in strahu moških pred očetovstvom. Ne velja le, da so moški izključeni iz nosečnosti in emocionalne povezanosti z otrokom med nosečnostjo in dojenjem, ampak nosečnost reaktivira grožnje in pritiske zgodnjih relacij moških do njihovih lastnih mater. Očetovstvo naj bi bilo izkušeno kot *osebna kriza*. Intenzivne emocije, prebujene v moških s prisotnostjo ob rojstvu in občutjem novorojenca jih vodijo zopet do emocionalnosti, generalizirane senzualnosti in otroške nežnosti, globoko tabuizirane v odrasli moškosti.

Očetovstvo torej lahko ogroža moško celostno percepcijo sebe kot odraslega, zbuja ljubosumje in anksioznost ter pušča občutke zmedenosti, ranljivosti in negotovosti. Dejstvo pa je, da očetovstvo lahko obogati moške z novo konfirmacijo pomembnosti, moči nad žensko in otrokom. Prinaša pa tudi nove ranljivosti - občutke sramu, neadekvatnosti, zlasti za moške s premalo podpore v družini in socialnem okolju (Segal, 1993: 278).

4.6 Očetje in emocije ter nasilje v družini

4.6.1 Očetje in nasilje

Družina, kot so jo pojmovali v 18. stoletju, je predstavljala temelj ekonomske in socialne varnosti za ženske in otroke, bila je simbol za vse dobro. Zaradi zaprtosti institucije družine se je o nasilju v njej začelo govoriti šele v 20. stoletju. Še vedno pa je pomenilo problematiko, ki je v domeni zasebne sfere, za kar pa širša družba ni pristojna.

Razlog za nasilje je želja oz. potreba po nadzorovanju druge osebe. V večini primerov nasilje v družini doživljajo ženske in otroci. Povzročitelji pa so večinoma moški (očetje, partnerji ...).

Nasilje nad ženskami in otroki izvira iz kulturnih vzorcev, škodljivih vplivov določenih tradicionalnih navad ali običajev, ki tudi ohranjajo družbeno sprejemljivost nasilja.

Zgodovina in sedanost kažeta, da je v zakonski zvezi žena najpogostejša žrtev nasilja moža. To dejstvo potrjuje nešteto pravnih, kulturnih, religioznih, političnih, gospodarskih in drugih prispevkov, po katerih je ženska v zgodovini človeštva največkrat žrtev vedenja svojega partnerja. V hierarhiji zakonske zveze je bilo nasilje nad žensko in otroci dolgo tudi legalizirano.

Zgodovinsko neenaki odnosi moči med moškimi in ženskami so pripeljali do dominacije nad ženskami in njihove diskriminacije s strani moških. Nasilje nad ženskami je eden bistvenih socialnih mehanizmov, s katerimi so ženske prisiljene v podrejen položaj (Aničič, 2002: 128).

Dejstvo je, da je spreminjanje avtoritarnih odnosov v družini, spreminjanje na tradicionalni avtoriteti patriarhalne družine temelječih norm in vrednot v demokratične odnose in vrednote ena težjih nalog današnje družine. Na osebni ravni se vprašanje demokratizacije odnosov postavlja najprej moškemu in ženski kot vprašanje o tem, ali v odnosu le reproducirata varna tradicionalna razmerja moči ali pa sta pripravljena na skupno iskanje.

Sociološke raziskave o distribucijah moči v družini se pojavljajo hkrati s spoznanjem, da tradicionalne patriarhalne norme ne zadostujejo več za razlago delitve moči v družini. Iz socioloških raziskav vemo, da je moč pogosteje v rokah moškega, vendar pogled v družinsko dinamiko pokaže, kako lahko pravila, ki vzpostavljajo in vzdržujejo posameznikovo moč za družino, istemu posamezniku hkrati onemogočajo, da bi svojo moč uporabil tako, da bi jo spremenil. Moč pomeni zmožnost posameznika, da spremeni vedenje drugih članov sistema oz. da povzroči nameravani učinek - ta je lahko sprememba ali pa preprečevanje spremembe (Čačinovič-Vogrinčič, 1998: 180).

Fizično in spolno nasilje je predvsem moško ravnanje, povezano s predstavo o tem, da je nasilje sprejemljiva posledica vsakdanjih stresov, naporov, odgovornosti. (Zaviršek, 1994: 66).

Če torej govorimo o (spolni) zlorabi otrok, gre tu predvsem za zlorabo s strani moških. Povzročitelji so najpogosteje moški, ki jih otrok dobro pozna in izhajajo iz družinskega okolja. Statistike ugotavljajo, da so najpogosteje zlorabljene deklince (okoli 80 %) in da je zlorabljen vsak četrti otrok. Vse to pa govori o položaju ženskih otrok in položaju žensk v družbeni strukturi. Tako v dejanskem kot v psihičnem

smislu, iz strani osebja, so psihosocialne službe pogost prostor dvojne zlorabe (Zaviršek, 1994: 86).

Najbolj preštudirana oblika očetovega nasilja je incest. Znatno redkejše je incestuidno ravnanje pri materi. Takšni očetje in očimi naj bi preko incesta izražali problem, ki je nastal in povzročil psihološke procese znotraj družine, kar pomeni, da jim ni treba izraziti problema zunaj družine (Arko, 1993: 14).

Izgovori, ki jih očetje navajajo ob incestu, so navadno: "vsi očetje to počno" – gre za stališče, da je otrok očetova last; "moja žena je bolna, hladna" – temelji na mitu o moški spolnosti; "kriva je otrokova mati" – temelji na stališču, da naj bi ženska instiktivno vedela, kdaj je otrok v nevarnosti (Arko, 1993: 41).

Spolno nasilje se najpogosteje izvaja nad tistimi, ki pripadajo ranljivejšim skupinam ljudi: otrokom, ženskam, ki se znajdejo same, materam z majhnimi otroki. Razlog, da so povzročitelji praviloma moški, pa je povezan tudi z zgodovinsko pogojeno vlogo ženske v židovsko - krščanski tradiciji. Prepričanje, da sta žensko telo in ženska seksualnost v službi moškega, je veljalo v večini zahodnih kultur in velja še danes (Zaviršek, 1994: 151).

4.6.2 Očetje in čustva

"Phillippe je smučal z očetom vso zimo, ga neštokrat premagal v tenisu in se na vrtu, kjer je zagledal lego kocke, nadihal svežega zraka. Tako je bil Phillippe plavalec, jezdec, igralec, umetnik in atlet že kot dojenček. Tako, kot je Atena ob rojstvu skočila iz Zeusove glave že vsa v bojni opravi, tako se je tudi Phillippe rodil bolj iz sanj svojega očeta kot iz materinega trebuha." (Camille Laurenc, Phillippe)

To je sanjska podoba otroka, ki si jo zamišljajo moški danes, preden postanejo očetje. Starševstvo naj bi najprej res vzniknilo iz iluzije, da lahko prestane preskušnje resničnosti, a resnično očetovstvo je predstavljeno na preskušnjo že po prvih mesecih rojstva otroka, ki postavi življenje starša na glavo, saj na svet priveka tujec, ki povzroča same preglavice.

Če opazujemo današnje očete, se zavemo protislovja: očetje niso bili tako čustveno prisotni še nikoli doslej ali pa se zdi, da doslej še ni bilo postavljenih toliko vprašanj o njihovi odsotnosti.

V odlomku iz sodobne ljubezenske pesmi oče nagovarja svojega sinčka: *Ves čas mu ponavljam stavek očka te ima rad. Ta stavek je drugačen od drugih ljubezenskih izjav, namenjen zgolj in samo njemu. Pogosto ga ponovi za mano, včasih v vprašalni obliki, jaz pa mu zopet vrnem v trdilni obliki. Potem stavka ne spreminja več v vprašalno obliko, temveč uporablja isto obliko kot jaz - po svoje jo zrcalno reflektira. Morda tega stavka ne bi mogel razumeti bolje kot v trenutku, ko ga zna komajda izreči. Zdi se mi, da ga ne izgovarja zato, da bi se česa naučil, temveč, da bi mu s tem, ko besed ne spreminja več, dovolil, da jih počasneje ponovim jaz. Tako mi ponudi stavek, kot bi mi ponudil svojo roko* (Snyders, Oče in sin v Arenes, 2003: 22).

Nekaterim generacijam moških so izražanje čustev prepovedali tabuji: *Vsi moški živijo v nekakšni podedovani tišini, ki se prenaša iz roda v rod in zanika željo slehernega mladostnika po tem, da bi bil priznan tudi od očeta. Zdi se, da so naši očetje ujeti v zakon tišine, ki jih prepričuje, da tisti, ki govori, tvega življenje, ker s tem izdaja skrivnost. Naši očetje so se zatekali v samoto, gostilno, delo, zatekali so se k svojim avtomobilom, v branje časopisa, k televiziji* (Cornean, Odsotni oče, ponesrečeni sin v Arenes, 2003: 22).

Nasprotno je za generacije, rojene po letu 1970, prisotna nenasitna želja po čustvih in zbliževanju z otrokom, od katerega se zdi, da so odvisni. Večina današnjih moških si želi biti z otrokom, zato iščejo načine, kako bi našli pot očetovstva. "... ti trenutki so bili izjemno čustveni. Kadar sem se vrnil z dela, sem jo šel gledat, kako spi v zibelki. Najraje bi jo zbudil, samo da bi lahko bil z njo. Poljubljal sem jo, jo znova in znova pokrival ..." "Moja hči in jaz obstajava samo v svetu čustev. Ona je edina ženska, ki jo v življenju resnično ljubim..." (Arenes, 2003: 24).

Številni sodobni moški se utaplajo pred skokom v odraslo življenje in so v tem podobni Petru Panu, ki noče odrasti in se postarati, da bi lahko večno živel v deželi brez prisile in omejitev. Naše stoletje zavrača uklonitev omejitvam starosti in dobe. Edinim resničnim omejitvam, ki se jim ne moremo izogniti. Vendar, če hočejo moški postati očetje, morajo nujno sprejeti odgovornost očetovstva, da ne bodo ves čas podobni svojim otrokom, temveč, da bodo znali otrokom pokazati prihodnost.

Očetje ne morejo živeti v svetu, v katerem imajo besedo zgolj čustva in trenutna občutljivost. Res je, da izhajajo iz dobe, v kateri so se njihovi očetje pozabili izražati in se zavedati čustev, a da bi dali prosto pot svojim čustvom, se še ne smejo odreči razumnosti. Otrok potrebuje starše, ki mu dajejo vedeti, da obstoje objektivne resnice in omejitve, ki usmerjajo življenje v družbi.

Ali to pomeni, da mora ostati klasična očetovska *funkcija avtoritete*, da postavlja omejitve in da je strog? Ali mora klasična materinska *funkcija nežnosti in posluha* nujno pripadati materi? Tudi mati lahko privzame avtoritarno funkcijo. Današnji očetje pa lahko opravljajo *klasično materinsko* (očetovsko) funkcijo, ne da bi s tem zatajili svojo moškost. Ali lahko usklajenost funkcij potegne za seboj popolno razlikovanje teh funkcij? Ženske si pogosto želijo, da bi bil njihov partner bolj prisoten, da bi pogosteje zagotavljal avtoriteto. Izražajo nelagodje ob avtoritativni funkciji, ki je ne želijo same privzeti. Navda jih občutek, da so one tiste, ki postavljajo omejitve in opominjajo k redu, partner pa se z otroki igra in zabava. Ženske stremijo k družini, ki ne bi bila deljena na mater, ki vihti bič, in na očeta, ki tolaži in blaži udarce. Nočejo ustvarjati obrnjenih razmerij in prevzemati negativne vloge v tej klasični razporeditvi - podoba hladnega, odmaknjenega in avtoritativnega očeta je postala odvrčajoče nasprotje, zaradi katere je vrnitev k dobro mišljeni, ljubeči avtoriteti otežkočeno. Ženska oz. mati želi, da bi se vlogo tistega, ki postavlja vlogo omejitve, partnerja delila. Ampak ali niso današnji očetje nemočni, kadar se je potrebno vzgoje lotiti *s strogostjo*?

Današnji oče, ki mu je končno uspelo pobegniti pred svojo togo in nasilno podobo, pred vlogo posredovalca avtoritete, se pogosto zateka v praznino prisiljenih in izumetničenih čustev (Arenes, 2003: 35).

Zanimivo je, kako očetje doživljajo očetovstvo. M. Debeljak (2002) je opravila raziskavo na očetih predšolskih otrok, starih do 6 let. V raziskavi se od 44 očetov 33-tim zdi očetovstvo enako zahtevno kot materinstvo, le dva pa ga ocenita kot lažje zahtevnega. Pri tem ugotavlja, da očetje, ki enako sodelujejo pri vzgoji, različno dojemajo razmerje med težavnostjo materinstva in očetovstva. Še vedno pa večina očetov niti polovično ne sodeluje.

Na vprašanje, v čem se razlikujejo od svojih očetov, jih 17 odgovori, da so bolj prisotni, 16, da so bolj sproščeni, 14, da so bolj ljubeči, 14, da so bolj razumevajoči, 7, da so bolj popustljivi, 7, da so bolj darežljivi, 3, da so strožji, 1, da je bolj igriv, 1, da je bolj dosleden. Očetje se očitno vidijo manj prisotne v odnosu do otroka, kot pa vidijo odnos med seboj in lastnim očetom! Postavka prisoten se še najtesneje povezuje s postavkami razumevajoč, sproščen in ljubeč. Nobene povezave ni med prisoten in strožji, prav tako ne med prisoten in popustljiv. Očetje vidijo večjo prisotnost v odnosu z otrokom pozitivno, ne povezujejo pa je s pojmi, ki določajo porazdelitev moči. Postavka strog (ki se pojavi le trikrat) se tesno povezuje s postavko ljubeč. Očetje niso opredelili svojega odnosa do otroka kot takega, ki so ga imeli s

svojim očetom. Prav tako se ne čutijo strožje, darežljive ali popustljive do svojih otrok.

V mogočih odgovorih na vprašanje, kaj jim je najtežje, jih je 21 odgovorilo, da je najtežje biti strog, 8, da se navadiš na bolj zanemarjeno stanovanje, 7 na pomanjkanje potrpljenja, 7 na odpovedovanje svojim potrebam v prid otrokovim, 4 na izražanje čustev, 1 na to, da je v družbenih očeh manj pomemben starš kot mati, in 1, ki pa o tem sploh ne premišljuje.

Velikemu deležu očetov je težko biti strog (kar 21-tim od 33-tih, saj tistih, ki imajo dojenčke, nismo upoštevali). Očetje se temu vprašanju praviloma izogibajo, ob njem se počutijo nelagodno, bojijo se svojih občutenj ob tem. Zanimivo pa je, da se postavka biti strog (21) najtesneje povezuje s postavko otroku razviti samostojnost (18).

Ko so dobili svojega prvega otroka, so se jim otroci v primerjavi s predhodnimi predstavami zdeli bolj zanimivi (26), bolj "luštni" (19), napornejši (6), enaki (3), dolgočasni (1). Rezultati kažejo, da imajo očetje, preden dobijo lastnega otroka, izoblikovano slabšo podobo o otroku, kot potem, ko ga že imajo. Za večino očetov otrok tudi ni toliko naporen, kot so si predstavljali, vendar je eden od tistih, ki so odgovorili, da jim je napornejši, polovično udeležen pri negi in skrbi za otroka, vsi ostali pa so manj.

O tem, kaj očetom otrok predvsem pomeni, jih je 18 odgovorilo, da življenjski izziv, 16, da osebo, ki ga ima brezpogojno rada, 12 poglobitev zveze s partnerko, 8 nadaljevanje rodu, 2 kup obveznosti. Nekateri pa so dodali svoj odgovor, npr. da je to oseba, ki jo imajo radi, ljubiti življenje, neopisljivo, skrivnost in smisel življenja.

Ženskam kot partnerkam največkrat zavidajo večjo povezanost z otrokom (11), porodniški dopust (3), nosečnost (2), prilagodljivost (1), dojenje (0).

Sodelovanje pri porodu jih je 25 doživelo kot enega izmed najlepših dogodkov v življenju, 9 kot izkušnjo o tem, kako so ženi pomembni ter kot izkušnjo zaupanja materi in otroku, nenavadno pričakovanje, izkušnjo, koliko mora ženska pri porodu pretrpeti, pomoč najdražji, zelo mučno doživetje, nič posebnega (Debeljak, 2002: 70-97).

Občutenj in čustev očetov do otroka očitno ni lahko opredeliti, težko je priti do njihovih misli in čustev, še težje je zaznati resnična. Zato je pomembno, da očetje iščejo svojo pot do otroka, svoj pristop v očetovanju in ga ne materinijo. Vendar se še ne zavedajo tega in materam še vedno priznavajo prioriteto.

4.7 Očetova komunikacija z materjo in otrokom v sodobnosti

V številnih državah je opazna ambivalentnost nove vloge očeta - medtem ko se nekateri očetje intenzivno vključujejo v odnos z otrokom, se drugi močno distancirajo. S tem, ko matere postajajo finančno vse bolj neodvisne, se očetje osvobajajo vloge oskrbnika, hkrati pa mnogi tudi odgovornosti za otroka.

Paradoksalno je, da očetje postajajo emocionalno bolj navezani na otroka, obenem pa jih je čedalje več fizično ločenih od otrok. Vendar naj bi se premik v položaju očetov spreminjal od očetovih pravic k materinim dolžnostim. Dve tendenci naj bi bili prisotni v odnosu otrok - oče: na individualni ravni naj bi se ta razkorak zmanjšal, na strukturalni ravni pa naj bi se domet med otrokom in očetom širil (Jensen, 1993: 158).

Resnica je, da bi moral imeti tudi moški priložnost spoznati svojega otroka, biti dejaven oče, se polno udeleževati družinskega življenja, vzeti npr. starševski dopust (porodniški), gibljiv delovni čas, dopust za nego bolnega otroka. Le tako bosta vlada oziroma socialna politika spoznali, da očetu družina ne predstavlja le prijetnega ozadja.

Moški oziroma očetje v zahodni kulturi so naučeni, da imajo dom za prostor, v katerega se vračajo in v katerem bodo deležni miru in nege. Družinskim zadevam namenjajo malo časa, vsaka pomoč v gospodinjstvu se jim zdi le neobvezen dodatek.

Mnogi očetje se danes upirajo stereotipu očeta oskrbnika, ki nudi le denar in močno ramo. Bolj se ukvarjajo z otroki, ker so bolj čustveno občutljivi za njihove potrebe; to pa zahteva novo razporejanje časa, učenje domačih opravil, sposobnost osredinjenja na več stvari hkrati ter polno soudeležnost v vseh radostih in mukah starševstva.

Podoba novega očeta se je prvič pojavila v medijih v poznih osemdesetih letih. Večinoma je šlo za utrinke iz družinskega življenja medijskih zvezd oziroma za osladne filmske uspešnice s sporočilom "družina je nekaj zabavnega".

Domneva se, da moški sploh ne more zadovoljevati otrokovih potreb, saj sam nima izkušnje nosečnosti, rojstva. Ta domneva je primerljiva z izjavo, da mati, ki posvoji otroka, ni zmožna poskrbeti zanj. Dejstvo je, da se je materinstva treba naučiti, prav tako se morajo očetje naučiti očetovstva, le tako bodo očetje tudi v socialnem in ne le v biološkem smislu.

Ženski, posebno tisti, omejeni na dom, pa lahko to pomeni, da moški vdira na njeno ozemlje. Počuti se prikrajšano, ker je vloga, ki ji je nudila osebno zadoščenje, zbledela. Poleg tega je moški navajen vladati in le s težavo sodeluje. Navadno enostransko prevzame oblast. Zdi se mu, da mora biti nagrajen že za zmožnost empatije.

A ženske nič ne moti bolj kot moški, ki pravi, da je novi, empatični moški (Kitzinger, 1994: 180).

Novemu očetu se zdi otrok kot nekakšen modni dodatek. V reklamah uporablja dišeče vodice, kar pomeni, da je očetovstvo dišeče; vozi avtomobile, hočejo pokazati, da je očetovstvo tudi vznemirljivo; je bankir z otrokom v zanki na hrbtu, namesto s kovčkom v roki. V filmih ustvarja lažni videz, da je potrebno biti z otrokom le sproščen, nevsiljiv, pa sta prijatelja. Prosti čas preživlja z družino, za otroka poskuša poskrbeti med gledanjem televizije ... Mnogi moški nočejo prevzeti vloge novega očeta, ker menijo, da od njih preveč zahteva, glede na to, da dobro finančno skrbijo za družino (Kitzinger, 1994: 183).

Danes si moški navadno izbere simbolično gospodinjsko ali starševsko nalogo (npr. prazni smetnjak), ki ga odrešuje vsakršnega dodatnega opravila. Dolžnost preživljanja je spremenil v nadomestilo za kopico drugih nalog, ki jih opravi ženska. Ko se z rojstvom otroka materino neplačano delo poveča za 91 %, oče ne opravi nič več neplačanega dela.

Raziskave kažejo, da materi s prvim otrokom očetje le neradi pomagajo, razen če naj to izpade kot darilo materi. Moški si lahko vedno izbere, katero dolžnost bo opravljal. Navadno se z otrokom igra, le redko pa opravlja neprijetna, umazana opravila (Kitzinger, 1994:185).

Pretekle raziskave so težile k patologiziranju očetove izkušnje nosečnosti, rojstva, starševstva, raziskave v osemdesetih letih tega stoletja pa kažejo, da tudi moški

podobno kot ženske lahko emocionalno občutijo in izrazijo ta stanja ter da se njihovo vedenje ne prilaga standardu odsotnega očeta.

Številni raziskovalci, npr. Lora Mc Kee's (1981), poročajo o intenzivnem izražanju občutkov moških ob pripravah na starševstvo, o solzah in čustvih ob rojstvu otroka. Richman (1982) razlaga, kako je skrita plast moških. Lewis (1986) poudarja premik v identiteti, ki se pojavi s tem, ko postanejo očetje; to je s točko, na kateri odrastejo (O'Breien, 1992: 172).

Raziskave so tudi psihološko osvetlile nejasno vlogo očetov med nosečnostjo ter v prvem letu otrokovega življenja. Res je, da je mati tista, ki je vsaj v prvem letu (fizično) intenzivno povezana z otrokom; navsezadnje ga nosi, rodi, doji, neguje.

Lewis (1986), govori o odnosu med očetom in otrokom v tem času kot o "ljubezni na razdaljo". V raziskavi so mu na vprašanje, na katerega od staršev bi se otrok obrnil, če bi se želel igrati, oziroma če bi bil potreben tolažbe, očetje odgovorili, da bi otrok v igro povabil kateregakoli od staršev, vendar naj bi tolažbe iskal pri materi. Tako dokazuje, da sta oba, oče in mati, pomembni referenčni figuri za otroka, a v stresu, stiski, je navadno le mati tista, ki zagotavlja varnost (O'Brien, 1992: 175).

Zanimiva je samopercepcija očetov, da je "oče vse bližji materi" in da je bistvena funkcija očetovstva vzgoja, skrb in ljubezen do otroka. Tako meni več kot 75 % angleških očetov. Kot odkriva Badinter (1981), kljub temu še velik del angleških očetov meni, da je njihova glavna naloga materialna oskrba družine (tako meni 38 odstotkov očetov), in šele nato oblikovanje otrokovih moralnih nazorov, meni 31 odstotkov očetov); toda kar 22 odstotkov očetov ni sposobnih definirati svoje vloge, 18 odstotkov očetov pa jih je prepričanih, da je njihova poglavitna vloga discipliniranje (O'Brien, 1992: 175).

V 80-ih je zahodnoevropski in ameriški lik moškega, očeta vse bolj zasičen s podobo očeta negovalca, čustvenega in občutljivega očeta ter partnerja. Družbeni kritiki v svojih visokih pričakovanjih do sodobnega očetovstva poudarjajo pomen njegove humanosti, nežnosti, empatije, ker ugodno vplivajo na otroka. Očetje, ki se nauče "materiniti", biti nežni, lahko ponudijo veliko več v medsebojnih odnosih.

Dejstvo je, da večina moških še ne ve, kaj pomeni biti oče in kaj ta vloga od njih zahteva. Celo najosnovnejših pravil se morajo še naučiti, predvsem od svojih

partneric, otrok, žal manj od očetov. Slabo igranje vlog, nejasne, slabo definirane in kontradiktorne vloge - to je del podobe očeta v vsakdanjem življenju.

Razumljivo pa je, da se očetje v iskanju identitete izgube ob takšnih tektonskih spremembah očetovstva. Podobi očeta, rojenega v 20-ih letih, in očeta, rojenega v 60-ih letih 20. stoletja, se namreč razlikujeta kot noč in dan.

Skozi leta lahko opazamo zelo raznolik odnos očeta do otroka (je fizično in emocionalno navezan na otroka, otroku posveča le malo pozornosti, se otroka zavešele ob ločitvi ...). To je model variabilnega očetovstva. Tudi sami kulturni vzorci so nejasni. Edini jasen vzorec očeta iz 60-ih, 70-ih let, oče kot rigiden, avtoritaren hranilec, je razkrojen. Res pa je, da sta strahospoštovanje in pokornost, ki so ju prejšnje generacije čutile do očeta, otrokom dan za dnem vcepljale predvsem matere, ki so bile v odvisnem položaju. Svoje otroke so učile ljubezni, spoštovanja, strahu do distancirane figure. Bolj ko so postajale (finančno) neodvisne, manj so otrokom pripovedovale mistične zgodbe o očetih kot bogovih.

Današnjim otrokom je oče predvsem človeška, ne pa avtoritarna figura. "Oče v službi" zapušča prizorišče, pojavlja pa se "ljubeči oče". Čustva postajajo pomembnejša kot nekoč, ko so morala ostati skrita in potlačena. Moški morajo igrati vlogo, ki se je niso učili od svojega očeta, vlogo, za katero naša kultura še nima izoblikovanega modela in vrednotnih meril. Nekoč jasno definiran pojem je danes podvržen številnim razpravam, dilemam ... Tak položaj pa je nedvomno najtežji za očete same (Bertaux, 1992: 184).

Res pa je, da o očetovstvu še vedno ne vemo veliko. Ta vloga je bila do nedavna skrita dimenzija starševstva. A prav očetovstvo je doživelo najočitnejše spremembe. Tradicionalna vloga očeta zaščitnika izginja. Očetje vse bolj dele svojo vlogo oskrbnika z materami. Resnično avtoriteto si morajo graditi sami - tako v službi kot doma.

Biografske pripovedi o očetih poudarjajo veliko razliko med njihovim lastnim položajem ter položajem njihovih očetov.

V sodobni družini je oče neposredno povezan z otrokom, odnos oblikuje skupaj z njim, odnos pa je tako instrumentalen kot emocionalen. Opozoriti pa je potrebno, da mora sodobni oče sam izbojevati bitko s socialno konstrukcijo očetovstva, ki ni

skladna z dejansko življenjsko situacijo, to pa zahteva svojo ceno v smislu samopodobe, kariere, denarja, truda (Björnberg, 1992: 18).

Očetovstvo je torej pridobilo novo vsebino tudi v javnem mnenju. Približalo naj bi se materinstvu. Očetje bi morali postati redni skrbniki, deliti delo in odgovornost za otroka z materjo. Predvsem skandinavske države (kot npr. Švedska), navaja Bergstrand (1996: 128), so tiste, ki spodbujajo neposredno, aktivno očetovstvo, ki bi ga rade približale materinstvu. Tako imajo švedski očetje že od leta 1974 enako pravico do plačanega porodniškega dopusta v poljubno izbranem obdobju; spodbuja se jih k temu, da se že med materino nosečnostjo pripravljajo na rojstvo otroka skupaj z materjo, spodbuja se jih, da sodelujejo v starševski vzgoji, kako da sami spoznajo toliko opevano "mističnost" materinstva (Bergstrand, 1996: 128).

M. Debeljak (2002) v svoji raziskavi prikazuje današnjo očetovo komunikacijo z otrokom in partnerico v Sloveniji. Zanimivo je, kako očetje ocenjujejo svojo komunikacijo z otrokom v primerjavi s partneričino (Debeljak, 2000: 75): največ (21 od 44 očetov) jih meni, da pri vzgoji manj komplicirajo kot partnerica; 16 jih meni, da so strožji, 12, da so bolj sproščeni, 9, da so bolj igrivi, 3, da imajo z otrokom manj tesno povezavo, in 2, da bolj realno gledata na otrokove sposobnosti.

V odnosu do otroka jih največ (18 od 44) čuti pomanjkanje povratne informacije o tem, kaj delajo prav in kaj narobe, devetim najbolj primanjkuje razumevanja nadrejenih, da za otroka potrebujejo čas, petim primanjkuje razumevanje partnerice, da je so drugačni kot ona in da imajo zato drugačen pristop do otroka, trije si želijo bolj sproščenega izkazovanja čustev do otroka, eden si želi več podpore prijateljev, eden pa več potrpljenja.

Zanimiva je tudi ugotovitev, da višja izobrazba pogojuje večjo kakovost očetovstva oz. večjo potrebo po tem, da bi bil reflektiran njihov odnos z otrokom. Ni znano, da bi kdo izmed strokovnjakov trdil, da so bolj izobražene ženske tudi boljše matere. Ljudje mislijo, da ženske, ki skrbijo za kariero, nimajo dovolj časa za družino, tako da ima v njihovem mišljenju izobrazba za materinstvo slabšalni predznak.

Od 44 očetov naj bi jih 29 preživelo več kot 3 ure na dan z otrokom, 5 dve uri, 4 od štiri do sedem ur, 1 pa manj kot štiri ure na teden.

V času, ki ga preživijo z otrokom, se jih 16 ukvarja s športom, 18 jih pohajkuje, 13 gleda tv, 13 se jih igra, 11 se jih uči, 11 jih nakupuje, 3 se pogovarjajo, le 1 se z otrokom hrani in ga previja.

Glede na čas, ki ga preživijo sami z otrokom, s celotno družino preživi 1 oče 24 ur, 3 16 ur, 1 14 ur, 5 12 ur, 1 10 ur, 8 8ur, 1 7 ur, 4 6ur, 9 5 ur, 5 4ure, 3 3 ure, 2 dve uri, 1 eno uro. 30 očetov preživi v okviru družine 3 do 8 ur na dan.

Na vprašanje, katere so po njihovem mnenju glavne naloge očeta, jih 30 odgovori, da razvijanje otrokove samozavesti, 25, da sta za vse naštete enako odgovorna mati in oče, 20, da privzgajanje moralnih in drugih vrednot, 19, da razvijanje otrokove ustvarjalnosti, 19, da poskrbijo za športni razvoj otroka, 19, da otroka disciplinirajo, 16, da ga privajajo na življenje v širši skupnosti, 16, da ga privajajo na higieno, 16, da skrbijo za razvoj otrokovih intelektualnih sposobnosti, 15, da v njem spodbujajo zdravo tekmovalnost, 13, da poskrbijo, da otrok izpolni šolske obveznosti, 11, da dajajo zgled moške vloge. Le 5 očetov torej meni, da sta za razvoj in vzgojo otroka enako pomembna oba! Od teh petih očetov pa pri opravih doma štirje sodelujejo manj kot v polovični udeležbi. Šibka je tudi povezava med razvijanjem samozavesti in učenjem moške spolne vloge. Najmanjkrat so obkrožili postavko, da dajajo otroku zgled moške vloge. Zanimivo bi jih bilo vprašati, kdo je zadolžen za to, če ne oni. Morda matere? Moški so obkrožili veliko predpostavk, za katere menijo, da so v večji meri njihova naloga, a pri vpogledu na dejansko vpletenost v opravila z otrokom, se ugotavlja le majhno prisotnost očetov.

Na vprašanje, koliko izkušenj so imeli z otroki, preden so dobili svojega, jih je 26 odgovorilo, da nikakršnih, ne o negi ne o vzreji in vzgoji otrok, 11, da so prebrali knjige s to tematiko, 8 jih je varovalo bratce in sestrice, 4 so varovali mlajše sorodnike. Glede na vzorec 60% očetov otrok ni imelo nobenih izkušenj o negi, vzreji in vzgoji otrok, preden so dobili svojega.

V okviru sodelovanja in odločanja pri opravih največji delež očetov sodeluje pri kaznovanju (49 %), sledi uspavanje otroka (42.8 %), sestavljanje dnevnega urnika otroka (37 %), negovanje (36 %) ter nakupovanje oblek (29 %).

M. Debeljak tudi ugotavlja, da je oče manj prisoten pri odločanju in sodelovanju, čim več otrok ima. Enako ne drži prepričanje, da oče z več otroki v družini preživi manj časa, ker mora več zaslužiti. Prav tako ni povezave med starostjo otrok in sodelovanjem pri opravih. Na prisotnost očetov ne vplivata izobrazba in starost.

Pomembno je, da očetje iščejo svojo pot do otroka, svoj pristop k očetovanju, ne pa, da skušajo materiniti. Še vedno se ne zavedajo tega ampak dajejo prednost starševstva materam.

Na pomen očetovega deleža opozarja Ch. Oliver:

"...če bi bil moški udeležen v psihični vzgoji svojega otroka... bi se njegova hči lahko že od vsega začetka pogledala v ogledalo, ki ji ga drži drugi spol in v katerem lahko zazna svoje telo kot tisto, ki vzbuja željo. Potem ji ne bo več treba nenehno preverjati svoje podobe v očeh moškega. Tistega istega moškega, ki se zdi nesposoben, da bi pomiril njen strah..." (po Čačinovič-Vogrinčič, 1993: 26).

Kot najpomembnejše značilnosti očetovega vpliva na oblikovanje otrokove spolne identitete, naj bi se kazale njegova lastna moškost, aktivno sodelovanje pri vzgoji, čustva do otroka, sposobnost za ustrezno postavljanje omejitev ter čimbolj nepretrgana dostopnost in dosegljivost za otroka v vseh obdobjih razvoja (Tomori, 1989: 95).

Oče daje hčerki potrditve o razvoju njene ženskosti, omogoča ji pozitivne izkušnje, ki so temeljne za kasnejše oblikovanje odnosov z moškimi; ženske, ki pozitivno doživljajo svojo ženskost, pa naj bi odraščale ob možatem očetu, ki jim je že od zgodnjega otroštva znal spodbujati samozavest in zaupanje vase (Tomori, 1989: 96).

Odločilno vlogo igrajo očetova čustva - odzivanje hčerke na ljubečega očeta je zanjo spodbudnejše, medtem ko pasiven, neodziven oz. odsoten oče otežkoča razvoj njene spolne vloge - ne spodbuja in ne ceni njene ženskosti ter ji ne omogoča v čustvenem, varnem, zanesljivem odnosu do njega pridobiti izkušnjo, ki bi ji kasneje olajšala navezave, v katerih bi jo njena ženskost zadovoljevala (Tomori, 1989: 98).

Oče, ki se veseli hčerke, se pozitivno odziva na vedenje, ki je značilno za njen spol; in če ona čuti očitno naklonjenost svojemu spolu, je zadovoljna z njim, si prizadeva svojo spolno vlogo razvijati, utrjevati (Tomori, 1989: 98).

Oče, ki je naklonjen dekličini ženskosti, že zgodaj utrdi njeno zadovoljstvo s spolno vlogo, pomaga, da ji zaznavanje teženj po dejavnosti, podjetnosti in ustvarjalnosti ne bo ogrozilo samospoštovanja. Oče, ki ima dober odnos do žensk, naj bi pri hčerki spodbujal spretnost, občutljivost za komuniciranje, izraznost, čustvenost, toplino in ji s svojim pozitivnim čustvenim odzivom pomagal te lastnosti gojiti (Tomori, 1989: 98).

Očetov podcenjevalni odnos do ženskosti pa naj bi v hčerki spodbudil negativno predstavo o sebi, kar se bo odražalo tako v zavračanju lastne ženskosti kot v njenem celotnem spolnem, poklicnem in socialnem udejstvovanju. Oče, ki je nezadovoljen z otrokovim spolom, se podzavestno negativno odziva na njegove spolne značilnosti (Tomori, 1989: 89).

Raziskave kažejo pomen skladnosti otrokove telesne konstitucije z otrokovim spolom v očetovem sprejemanju, spodbujanju spolne vloge hčerke. Dekle, ki ji po merilih okolja izrazito primanjkuje ženskih značilnosti, lahko očeta zbega in sili k zmedenim vzgojnim sporočilom in spodbudam, v katerih se meša njegovo razočaranje nad hčerino neustrezno zunanostjo z njegovim pozitivnim vrednotenjem moških značilnosti; razvoj spolne vloge te hčerke je še dodatno zapleten (Tomori, 1989: 99).

Podobno lahko vpliva na hčerkin razvoj zunanji videz očiten za njen spol - že zgodaj opazna dekličina ljubkost in privlačnost lahko odločilno zaznamujeta očetove spodbude in pričakovanja do nje, saj oče usmeri večino svojih prizadevanj v utrjevanje spolne vloge in zanemari razvoj osebnostnih lastnosti, ki niso v skladu z njenim spolom; zapostavlja namreč intelektualna in ustvarjalna prizadevanja pri deklici, ki užije predvsem zaradi svoje miline in ljubkosti dovolj potrditev (Tomori, 1989: 100).

Dober odnos med očetom in hčerko pomembno vpliva na trdnost in čustveno zadoščenje pri njenih kasnejših odnosih z moškimi; ženske, ki nimajo težav pri doživljanju spolnosti, naj bi imele v otroštvu toplega, naklonjenega, zanesljivega očeta, ki v njih ni spodbujal podcenjevanja, odpora do lastnega spola in ni s svojo hladnostjo in nepopustljivostjo vgradil vanje strahu, da se ne bi obvladale (Tomori, 1989: 102).

Študije vpliva očeta na razvoj spolne vloge pri hčerah izkazujejo naslednje značilnosti:

- izrazito ženskostne, visoko socializirane ženske kažejo prilagojenost ženski vlogi, kakršno pojmuje njihovo okolje: so konzervativne, odvisne, ranljive, občutljive, njihov oče pa naj bi bil pasiven, sprijaznjen s polarizacijo vlog med spoloma;
- izrazito ženskostne, manj socializirane ženske, opisane kot impulzivne, težijo po trenutnem ugodju; v odnosih so nezrele, pasivne, manj sposobne za gradnjo trajnih odnosov s partnerjem; njihov odnos z očetom naj bi bil sicer tesen, a poln medsebojnega snubljenja, s tem pa oče hčerko posredno spodbuja k zgodnjim, številnim heteroseksualnim odnosom; te hčerke naj bi bile privlačnega videza;

- manj ženskostne, zelo socializirane ženske so sproščene, trdne v sebi, družabne, pri prilagajanju nimajo težav, njihov oče naj bi bil največkrat zanesljiv, naklonjen in sprejemajoč;

- manj ženskostne in manj socializirane ženske so uporne, kritične, nezadovoljne, a sposobne za uveljavljanje, odločno branijo svojo avtonomnost, njihov način življenja je svojevrsten, neodvisen, za kar porabijo veliko energije; tak oče naj bi bil dejaven zunaj družine, občutljiv za položaj in uspeh v poklicu, v družini pa malo prisoten in hčerkinini ženskosti ni bil naklonjen (Tomori, 1989: 102-3).

Očetovo preživljanje najzgodnejšega obdobja z deklico ima zanjo vrsto koristi: bodo verjetno bo lažje našla samo sebe oz. oblikovala samopodobo avtonomne, samostojne osebnosti; postala bo manj odvisna. Očetje zelo pozitivno vplivajo kot identifikacijski model (Jalmert, 1993: 76).

Spremembe v današnji družbi zahtevajo od očetov večjo odgovornost za otrokovo življenje. Le kolikor bodo očetje bližje svojemu otroku (hčerki) že od najzgodnejšega obdobja in sledili odraščanju, bo to pomenilo znatno spremembo za otroka.

Fantje, ki so imeli že v otroštvu dober odnos z dovolj močnim očetom, pozitivno doživljajo svojo lastno moško vlogo, so samozavestni, verjamejo vase in so zato do ljudi bolj sproščeni in dejavnejši - že v adolescenci se izrazito konstruktivno udeležujejo v skupini vrstnikov, med njimi se znajdejo, niso plašni, nič jih ne sili, da bi se nadomestno ali negativno uveljavljali nad njimi.

Pri razvoju spolne vloge pa dečka zavira očetova pasivnost pri dogajanju in odločitvah v družini ter očetova omahljivost in izogibanje težavam. Sin zaznava moško vlogo pri naklonjenem očetu kot pozitivno, hči čuti ob njej varnost. Dečki, ki imajo hladne, kritične in zavrte očete, jih kot vzore zavračajo.

Sindrom sina uspešnega očeta opisuje mladostnika, ki je kljub velikim sposobnostim neuspešen (pri izobraževanju). Spušča se v take dogodivščine, ki zadevajo občutljive točke očetovega vrednotnega sistema. Zaradi neizpolnjenih očetovih pričakovanj je z očetom nenehno sprt ali pa se umakne in goji občutke krivde. Navadno je tak oče zelo močno oblastna osebnost, zahteven, načelen, trden, ne zna in ne želi kazati čustev. Veliko pričakuje zlasti od sina, a ta ga ne more nikdar zadovoljiti. Sin, ujet v mrežo odnosa s svojim močnim, velikim očetom, se vse življenje bojuje za svojo avtonomnost in občutje lastne vrednosti (Tomori, 1989: 97).

Oče pogosto podzavestno zavrača sina, ki je po zunanosti in telesni zgradbi nežen, krhek, feminilen. Pri fantovi vzgoji lahko manj sodeluje, kot bi sodeloval pri sinu bolj močatega videza. Ob sinovem odraščanju tudi doživlja manj zadoščenja, kar ga dodatno oddalji iz tesnejšega čustvenega odnosa z njim (Tomori, 1989: 99).

Pozitiven odnos med očetom in sinom olajša fantovo ustrezno vedenje pri stikih z dekleti. Moški, ki so že v otroštvu v svojo osebnost vgradili tudi predstavo o močatosti, so v stikih z ženskami samozavestnejši, lažje izražajo svoja čustva, ne čutijo se ogrožene in nimajo nadomestne potrebe po prevladovanju partnerke (Tomori 1989: 102).

Izrazito možati in zelo socializirani moški izhajajo pogosteje iz družin, v katerih so živeli starši v skladnem partnerstvu. Ti moški so ocenjeni kot dejavni, ustvarjalni v širšem okolju, prilagojeni merilom družbe. Njihov oče je bil trden mož, dejaven v vzgoji, omogočal jim je zdrav razvoj avtonomnosti.

Manj možati, a zelo socializirani moški, so ocenjeni kot obvladani, konvencionalni, učinkoviti pri delu, odgovorni, neagresivni. Njihov oče je bil vzor uspeha, prilagoditve, spodbujal jih je k razvoju sposobnosti in obvladovanju notranjih nagibov.

Izrazito možati, a manj socializirani moški so opisani kot impulzivni in nasilni moški. Njihovi očetje so bili šibke, nevrotične, odmaknjene, včasih odklonilne osebnosti. V partnerskem odnosu je pogosto prevladovala mati, nezadovoljna s svojim možem.

Manj možati in manj socializirani moški so opisani kot podredljivi, negotovi vase, občutljivi, neučinkoviti, slabo prilagojeni. Njihov oče ni bil pomembno vključen v družino, čeprav je pogosto buril napetosti med domačimi. Tudi mati je bila slabo vitalna (Tomori, 1989: 104).

Očetova prisotnost pri odraščanju otroka igra veliko vlogo v oblikovanju spolne hierarhije in enakopravnosti. V družbah, v katerih moški razvijajo in ohranjajo tesne odnose z otroki, so mačizem, podrejenost žensk ipd. redkost. Te družine dovoljujejo moškemu in ženski opravljati svoj poklic, sodelovati v javnih odločitvah in težijo k enakovrednosti moškega in ženske. Ključ do zmanjševanja moške dominacije oziroma do enakopravnosti med spoloma je torej v sodelovanju obeh staršev v skrbi za otroka (Coltrane, 199: 49).

Očetova komunikacija z materjo in otrokom se v različnih starostnih obdobjih otroka spreminja, ima pa tudi različen pomen in naloge.

Že pri spočetju je potrebno poudariti enakovreden prispevek očeta in matere, moški je tudi bodoči oče. Otrok na poti v zunanji svet ne dobi le genetske zasnove, temveč tudi singenetsko (odnosno) izhodišče, ki bo vplivalo na njegov medosebni, odnosni, socialni razvoj. Pogosto se že v tej fazi prične odpiranje moške vloge na rob starševstva.

Dojemanje nosečnosti se med kulturami razlikuje. Nekatere primitivne kulture pospremijo prehod v očetovstvo s posebnimi rituali (primer je Kuvada). V naši kulturi vlada o očetovem doživljanju nosečnosti molk, čeprav ima velik delež moških med partneričino nosečnostjo psihosomatske težave. Očetje sicer radi govorijo o svojem ponosu ob pričakovanju otroka, družijo se z znanci, ki že imajo otroke, na otrokov prihod se tudi finančno pripravljajo.

Bodoča starša bi morala skrbeti za ohranjanje medsebojnega odnosa in za negovanje čustev ter za ustrezno "*socialno maternico*", ko je otrok še v biološki maternici. Otrok v trebuhu čuti in doživlja očeta ob materi. Očetovo odmikanje oz. odpiranje pri spremljanju otrokovega prenatalnega razvoja ga vse bolj izključuje iz skupnega odnosa.

Rojstvo otroka prebudi v življenje zametek socialne mreže, stekane iz živih odnosov; rojstvo predstavlja pot v prihodnost in preteklost hkrati. Oče se spominja sebe in svojih potencialov, ki jih je imel kot otrok - zdaj jih bo lahko odkrival tudi pri svojem otroku. Želja po nadaljevanju družinske tradicije in izročila oživi.

Od očeta se pričakuje, da bo v psihično in fizično oporo materi, vendar sam moralne podpore navadno ni deležen. Kadar za otroka v prvih mesecih skrbi izključno mati, se počuti izločenega in se tako lahko priključi le na druge vire pomoči - prijatelje, širše sorodstvo ... Pri starševstvu, v katerem ni prostora za očeta že od začetka, se mati tudi kasneje težko odreče (samo)materinstvu. Oče se vse bolj ločuje od skupnega odnosa matere in očeta ter prepusti zvezo izključno materi.

Danes si očetje načeloma že od otrokovega spočetja prizadevajo za skupno starševstvo - sodelujejo pri predporodnih tečajih, pri porodu, skrbijo za to, da je bodoči materi med nosečnostjo udobno, jo spremljajo na zdravniške preglede, se "pogovarjajo" z otrokom v trebuhu, ga božajo, doživljajo njegove gibe v trebuhu ...

Prisotnost pri porodu pa naj bi pozitivno vplivala na kasnejše očetovstvo predvsem zaradi intenzivnosti čustvenega doživetja.

V zgodnjem obdobju svojega življenja je otrok še posebno dojemljiv za zunanje vplive; življenje mu s svojim vedenjem oblikujeta oba starša. Oče naj bi bil vse aktivneje udeležen v skrbi za otroka, delo pa naj bi si vse bolj delila z materjo.

Otrok mora biti pripravljen na srečanje z resničnostjo in s preprekami, ki ga čakajo v življenju. Bistvena očetova vloga je spodbujati otrokove zmožnosti, da bo lahko uspel; da se je človek zmožen spopasti s težavo, če se spomni prejšnjih uspehov. Iz izkušenj obeh staršev bo doumel, kako lahko prebije težke trenutke in premaga ovire.

Znanstvene teorije, ki so temeljile na tem, da je oče bolj usposobljen za instrumentalno, mati pa za ekspresivno funkcioniranje, in da zato otrokove čustvene potrebe lahko zadovolji le mati, danes izgubljajo pomen. Novejše raziskave kažejo, da je otrok že v prvih mesecih sposoben vzpostaviti odnos z dvema subjektoma in zaznati ter sprejeti družinski model odnosov, ki potekajo med materjo, očetom in otrokom. Ob kasnejši vključitvi očetovske vloge se dogaja, da otrok sprejema očeta kot tujca, kot nekoga, ki mu jemlje varen prostor in naklonjenost, ki ju je deležen pri materi. Oče predstavlja le tistega, ki daje otroku igrače in denar, ga vodi na izlete, hodi na roditeljske sestanke, mati pa prijateljico, čustveno oporo in zaveznico. S pomočjo matere otrok zadovoljuje čustvene potrebe, oče pa ostane zunanji varuh, hranilec družine, ki materi omogoča in prepušča neprekinjeno skrb za otroke.

Ker je mati največkrat zaveznica otroka v njegovih prvih letih življenja, je očetova vloga pomembna pri postavljanju omejitev, otrok mora spoznati, da ni vsemogočen. Da se bo lahko počutil varnega, potrebuje očeta, ki mu zna reči *ne*. Potrebuje ga, da ga nauči tega, da ga lastna jeza ne bo plašila, da jo lahko nadzira in ustrezno uporabi ter da ga nauči o potrebah ljudi in omejitvah, ki jih družba postavlja njegovemu vedenju (Skynner, 1993: 199).

Za mnoge očete je vzdrževanje discipline doma najbolj neprijetna tema. V službi ima za to vrsto (denarnih) groženj in nagrad, s katerimi motivira ljudi, doma pa so pravila pomembnejša za varnost in uspeh - težava je v tem, kako zagotoviti njihovo izvajanje.

Danes je težje kot v preteklost igrati vlogo očeta mladostniku, saj se vrednot ne da več posredovati z ukazovanjem, ampak s prepričevanjem. Tako oče *tovariš* mladostnika lahko prevzame vlogo tovariša kot močna opora otroku, ne glede na škodljivost

vedenja. Oče *brez tveganja* bo naredil vse, da se izogne reševanju problemov. Iz strahu pred konflikti ne bo izkazoval avtoritete. *Odsotni* oče se bo izogibal domu, ker se v družini ne čuti več enakopravnega. *Zasmehovani* oče je otrokom v posmeh z vsem, kar reče ali stori. Njegova avtoriteta je v temeljih spodkopana. *Nasilni* oče si z nasiljem pomaga tudi pri izvajanju avtoritete oz. ko se znajde v okoliščinah, ki jih ne obvlada. Oče *junak* želi stvarnost vsakdanjega življenja spremeniti v vrsto junaških dejanj, a z odraščanjem svojih otrok izgublja avtoriteto.

Mladostna doba je torej stiska tudi za očeta, saj se mora pripraviti na nov odnos mož - žena z odraslim otrokom (Tekavec, 2005: 18 -26).

Skupek družbeno-kulturnih, moralnih, verskih, političnih dejavnikov ustvarja relativizacijo temeljnih izkušenj in razvidnosti družinskega okolja, iz katerega je odraščajoči odšel.

Nekoč sem imel dva sinova. Vedno sem se trudil, da bi ju kaj naučil, ju navdušil za glasbo. Pri petih mesecih sem jima igral Mozarta. Potem sem jima kupil klavir, vadil z njima, jima prebiral zgodbe za lahko noč. Vsak večer. Jaz, osel, grem devetletnemu otroku brat Zločin in kazen... Nikdar ju nisem silil. Vem pa za modrost: 'Ko je otrok star šest let, pravi, da lahko oče naredi vse, ko je star dvanajst let, pravi, da lahko oče naredi skoraj vse. Pri šestnajstih pravi, da je oče bedak. Pri štirindvajsetih pravi, da oče morda le ni tak bedak. Pri štiridesetih pa: ko bi le mogel vprašati očeta.' Bojim se, da moja sinova do tega ne bosta prišla. (Arkady Shapira (Maximilian Schell) v filmu Mala Odesa)

Očetova razočaranost nad neuspehom osebnega projekta vzgoje sinov ponazarja sodobni problem nove očetovske identitete *vpletenega* očeta. Želi si aktivno sodelovati pri vzgoji, a mu to spodleti, saj ne zna uporabljati današnjim otrokom primerne *orodja*. Očetovska avtoriteta, ki jo sam pozna, je neustrezna. Prav ta razkorak med zahtevami po vpletenosti sodobnih očetov v skrb in vzgojo otrok in pomanjkanjem znanja in praks v takšni vpletenosti, je pogosto vzrok spodletelim novim očetovskim identitetam in obenem bistvena značilnost novega očetovstva (Švab, 2000: 249).³¹

Poznavanje lastnih korenin je potreba vseh nas. Potrebujemo zgodbo o svojem izvoru, sledove o svojem nastanku, razumevanje, od kod prihajamo. Zgodba, ki si jo

³¹ Opozoriti je potrebno, da spremenljivost vrednotenja oče-otrok in/ali mati-otrok glede na starost otroka velja za oba spola (očeta in mater). Gre za razvijanje otrokovih sposobnosti kritičnega vrednotenja. (Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge).

"napišemo", mora biti sprejemljiva v okviru kulture, v katero smo postavljeni. Nepoznavanje biološkega očeta večinoma ni temeljni problem. Problem je akceptiranje zgodbe o očetu v socialnem kontekstu, v katerem živimo (de Kanter, 1987: 7).

Zgodba o očetu torej ne ostaja enaka, v teku življenja se stalno spreminja - ni ene zgodbe o očetu, enega, enotnega jezika.

Otroci potrebujejo zgodbo, v katero verjamejo, v kateri se lahko vidijo, se upodobijo. Ne potrebujejo nujno očeta kot osebe. Vse, dokler okolje sprejema zgodbo, je otrokova eksistenca legitimna, otroci in odrasli pa ostajajo pomirjeni, spravljeni (de Kanter, 1987: 8).

Dejstvo je, da ima otrok navadno za očeta tistega moškega, ki živi z njim; zgodbo o očetu navadno veže na moškega v družini in njegov socialno-ekonomski položaj. Oče kot "vreča denarja" je pogost sinonim; dejstvo je, da je oče neredko pojem vzdrževalca, hranilca, rejnika, prinaša denar... ta pa pomeni temelj moči. Otrok si želi videti očeta, ker potrebuje materialne dobrine (de Kanter, 1987: 18).

Dejstvo pa, da (so) očetje zanemarja(li)jo skrb za otroka, je bilo vedno prikrito z njihovo pozicijo moči na trgu delovne sile. Le počasi prihajajo očetje do spoznanja, da biti oče, pomeni več kot delo zunaj doma (de Kanter, 1987: 19).

V izkušnji doma je oče povezan z odsotnostjo. Oče se zdi oseba, ki ne pozna otroka in otrok ne očeta, pojem "oče" naleti na praznino. Na otrokovi risbi je pogosto viden kot praznina, prav tako pa otroci oblikujejo želje, fantazme, tesnobo do moškega, ki ga ne poznajo dovolj. Ne gre tu le za otroke ločenih staršev, otroke reproduktivnih tehnologij, temveč tudi za otroke tradicionalnih, nuklearnih družin (torej za psihično odsotnega očeta).

Odsotna oseba oče ni dejansko nikdar izdan, saj je vedno prisoten v zgodbi matere, otroka, v fotografijah - njegovo mesto prevzame simbol očeta.

In čeprav pogosto odsoten je njegov položaj glave družine tako trdno vsidran v zgodovini, da ne moremo reči, da oče ni več pomemben (de Kanter, 1987: 12).

Očetova odsotnost v otrokovem vsakdanu se zdi upravičena, legitimizirana z zavezanostjo javni sferi. Njegova avtoriteta temelji na odsotnosti. A brezočetna

družina lahko računa na nezaupanje, ki se kaže z nadzorom države, socialnih služb, učiteljev, terapevtov... Kot izvrševalci patriarhalne avtoritete socialne institucije skrbijo za moralno discipliniranje žensk in otrok. Govorimo lahko o prehodu od zasebne k javni patriarhalnosti, o prehodu, ki se kaže v pomanjkanju avtoritete mater.

Zdi se, da se je paternalna avtoriteta premaknila iz očetove znotraj družine k državni, zakonski, znanstveni. Tovrstne institucije funkcionirajo kot oče, z normami, vrednotami družbe in varovanjem teh vrednot s sankcijami. Spremljajo tudi prenos moči iz zasebne sfere v javno, torej (tradicionalno) moško področje (Knjin, 1987: 160).

Raznolikost načina bivanja oz. različnost družin oblikuje tudi različna pojmovanja očetovstva. Tako je v enostarševski družini (mati, otrok) podoba očeta drugačna - oče je oseba, ki ga otrok komaj oz. sploh ne pozna, o njem priča le simbol moškega... S spremembo družinske strukture je torej mit enotnega pojma razkrit v besedah otrok, ki govore o očetih odvisno od različnih socialnih kontekstov (de Kanter, 1987: 15).

V pripovedih otrok so lahko različne osebe mentalno in emocionalno sprejete, razumljene kot očetje; odsotni genetski oče, legalni oče, ki ne živi več v istem gospodinjstvu z otrokom, socialno prisoten oče v gospodinjstvu, materin ljubimec, materin brat ... vsi so lahko imenovani "oče". V kolikor je oseba imenovana "oče", oče psihološko tudi postane (de Kanter, 1987: 19).

5 LIK OČETA V OTROŠKI POEZIJI

V empiričnem delu naloge na osnovi slovenske otroške poezije analiziram očetovo podobo oziroma vlogo v družini, ki jo ima v ohranjanju hierarhije med spoloma.

Literarna umetnost zrcali tudi družbeno konstrukcijo realnosti oziroma hierarhijo med spoloma. Predstavlja pisanje spominov, ki so zakladnica človekovega socialnega izkustva.

Otroška knjiga zavzema pomembno mesto v posameznikovem življenju. Otrok - vsaj v začetku - brez zadržkov sprejema družbeno priznane norme, vrednote, oblike obnašanja, posredovane v literarnih delih. To, kar smo slišali, videli iz pripovedovanja odraslih, se namreč vsidra v psihosocialno strukturo osebnosti. To nosimo s seboj vse življenje. Literatura torej predstavlja snov, model, vzorec, iz katerega se tudi oblikuje način dojemanja prihodnosti in podoba odnosov med ljudmi.

V nalogi primerjam podobo očeta v starejši slovenski otroški poeziji (nastali od srede 19. stoletja do 60. let 20. stoletja) s podobo očeta v slovenski sodobni poeziji (nastali od šestdesetih let 20. stoletja do danes). V ta namen sem pregledala večino pesniških zbirk slovenskih otroških klasikov in modernistov (od F. Levstika do N. Konc Lorenzutti).

Cilj tega dela magistrske naloge je analiza očetove podobe v (pretežno) znotraj družinskih odnosih, kot je navzoča v starejši oziroma sodobni otroški poeziji.

- Raziskovala sem, kako spreminjanje lika očeta v otroški poeziji oblikuje otrokovo podobo o očetu in ali ta podoba spodbuja/zavira sprejemanje novih vlog v družini.

- Želela sem dokazati, da se lik novega očeta v otroški poeziji pojavlja pogosteje v okolju, ki je institucionalno bolj naklonjeno spreminjanju očetove vloge, to je v sodobni slovenski družbi.

- Kvantitativno in kvalitativno sem ugotavljala: pogostost pojavljanja očeta v razmerju do matere, njegovo fizično in psihično (ne)prisotnost v družini, njegovo razmišljanje o družini v času njegove odsotnosti in hrepenenje družine po njem, njegovo vključenost v nujno družinsko, gospodinjsko delo, njegov odnos do matere, enakopravnost in enakovrednost obeh partnerjev/staršev, očetovo oziroma materino (ne)vpetost v javno/zasebno sfero, (ne)dejavno vlogo v družini, vrsto odnosov med očetom in materjo, medsebojno spoštovanje in izkazovanje čustev, pogostost in kvaliteto očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko, njegovo vlogo v času hčerkinega/sinovega odraščanja, izražanje očetovih čustev v vertikalni in horizontalno generacijski smeri, ipd.

Posamezne primere oz. motive sem tako v starejši kot v sodobni slovenski otroški poeziji – klasificirala v naslednje podskupine: 1 – gospodinjsko, družinsko delo; 2 – vzgoja in izobraževanje; 3 – igra; 4 – kaznovanje; 5 – čustva; 6 – komunikacija z materjo, očetom; 7 – komunikacija z otrokom; 8 – osebne lastnosti; 9 – drugo.

Pri tem sem se večkrat znašla v zadregi, v katero podskupino naj uvrstim posamezen primer, saj so nekateri uvrstljivi v več podskupin, vendar sem klasifikacijo ohranila zaradi lažje preglednosti.

5.1 Starejša otroška poezija

V okviru analize starejše otroške poezije sem pregledala naslednje zbirke: Vesele pesmi piskamo (O. Župančič), Samogovori (O. Župančič), Pesmi za mladino (F. Levstik), Malčki palčki (N. Grafenauer), Sonce ima krono (S. Kosovel), Deček in sonce (S. Kosovel), Peti letni čas (ur. M. Blažič), Pika poka (L. Novy), Majhni ste na tem velikem svetu (L. Novy), Povej mi pesmico (ur. T. Šumnik), Vse najboljše, ciciban (ur. K. Remškar), Izbrane pesmi (I. Pregelj), Huda mravljica (B. Rudolf), Uganke zavozlanke (I. Ilich), Izbrane pesmi (V. Vodnik), Lešniki in jagode (J. Stritar), Sto pesmi za otroke (J. Glaser), Ježek se ženi (J. Šmit), Izbrane pesmi (D. Kette), Primi pesmico za rep (ur. I. Saksida), Zbrane pesmi (F. S. Finžgar), Zbrane pesmi (A. Gradnik), Zbrane pesmi (M. Bor), Sončnica na rami 1 (ur. N. Grafenauer).

V starejših otroških besedilih je zajetih 125 pesmi, ki ustrezajo zahtevanim kriterijem in izhodiščnim hipotezam raziskave.

5.1.1 Pogostost pojavljanja in funkcija očeta in matere v zasebni oziroma javni sferi ter njuna emocionalna vpletenost (oznako določa sobesedilje)

5.1.1.1 Oče:

zasebna sfera:

) *negativna emocionalna vpletenost:*

2 - oče je sinu dejal, da se je v bajti rodil; ob očetu se je sin bede navadil;

4 - očka mu nabije zadnjo plat, če strže hlače; oče sinu urezuje šibo; če sin stol prevrne, se očka že krega; oče je sinu dal slast otroških brazgotin; oče je sinu dal kaznen moških bolečin; ob očetu se je sin šibe naužil; jezni oče pošlje hčerko spat; hčerka mora v kot zaradi razbitih črepinj; oče nabije sinu zadnjo plat, če strže hlače; oče sinu urezuje šibo;

5 - oče pravi, da je vse dal sinu in ostal sam; zaradi očeta je bil sin lačen in sam, se je bal; otroci takoj zaspijo ob očetovem ukazu; oče se boji nove žene (hude mačehe); oče dviga hrup zaradi razbite vaze; oče izpod obrvi razgrajače motri; ker je očka jezen na hčerko, ne bo dobil njenega poljuba; voda ločuje otroka od očeta; oče z otroki ob materinem grobu žaluje; ko otroci ne zaspe, odjekne očetov 'bo mir?'

8 - umazani, lačni, redkobesedni oče

) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

1 - oče uči otroka držati žlico; oče sinu kupuje čevlje; oče je sinu dal prve hlače; očka je zapalil ogenj;

2 - oče razkriva otroku lepote narave; oče poučuje sina o delovanju ure, o vrtenju življenja; oče uči otroka, da kdor pridno dela, dobro živi; otrok moli za očeta; otroku prinese gobo z breze; oče sinu ptičke zaleze; oče otroku pokaže čmrlje; otroku je dal obilo vsega; oče je sina naučil poštenosti in sramu pred laganjem; sin sliši od očeta, da je v glavi dobra sol; sin očeta sprašuje, kaj je kravici padlo na tla; oče uči otroka delavnosti; oče poučuje sina o Jezusu, pribitem na križu; oče spodbuja sina, da ima sin veliko lepih stvari; oče poučuje sina o vremenskih pojavih; sin išče pri očetu odgovor na uganke; oče poučuje sina o mestu in prebivalcih; oče je sinu kupil kozo, ker je sin priden v šoli; oče je sinu privzgojil ljubezen do doma; oče je sina naučil prvih pesmi in sanj; sin se očetu zahvaljuje za vse, kar ima, kar je in kar zna; hčerko poučuje o breskvah, drevju; hčerko poučuje, kako se breskve je; hčerko uči, kako se drevo posadi in kako raste; siroti je oče zapustil desetico;

3 - dete (otrok) jezdi na kolenu očetovem; otroku spleta bič; sinu postavlja mlinček; oče je sinu dal prve igrače; sin z očetom telovadi kot medvedki mladi; hčerka se z očkom vrti do pijanosti; hčerka se smeji, ko se z očkom crkljata; očka išče škrat; hči bi z očetom šla v povorki k poroki; sin se z očetom igra 'vožnjo v Gorico'; sin in oče spremenita stol v kočijo; oče in sin se (v igri) odpeljeta k materi domov; bolno hčerko oče ujčka, zabava; če slona ni, ga lahko zamenja oče;

5 - hiša očetova je siromaku grad in popotniku uteha; otrok se bogu zahvaljuje za očeta; v nebesih bi sin gledal očetu v obraz; očeta je zgodaj vzela grenka smrt; na večer sedijo oče in družina ob ognjišču; na steni je velik molek, spomin na očeta; oče se sprašuje, kje je njegov sin, ali bo šel preko njegovih stopinj; oče je sinu dal življenje, oče je sinu dal telo, dušo, duha; oče je sinu dal čute; sin se očetu zahvaljuje za vse, kar mu je v življenju dal; oče je sinu dal dar jezika; kjer imajo otroka, ki zmeraj joka, ne gre brez očka; kjer imajo otroka, ki še nima zoba, ne gre brez očka; kjer imajo otroka, ki se nerad kopa, ne gre brez očka; hčerka najde očeta; hčerka je dala oglas, da iščejo očka; oče v dremežu na vse pristane; ker je zunaj noč, se hčerka oklepa očkovega vratu; očeta skrbi za otroka; sin je očetu hvaležen za družbo veselo in nedeljske radosti; očetu so otroci sladke nadloge; oče tolaži, opogumlja prestrašenega sina; oče pouči sina, da strah v gozdu ni bil medved, pač pa zajec; oče prosi Boga, da ta otroku srečo da; očetu se jasni v duši, ko gleda otrokove oči; očetu se razbeže skrbi ob pogledu na otrokova lica; ko oče otroka poljubi, se mu vseli raj v dušo;

7 - ciciban posluša očetovo uro; otrok sprašuje očeta, kaj je v tej zlati igrački; oče objublja sinu piščal; s seboj vzame sina; sin sprašuje očeta, kakšni so medvedki, so res sladkosnedki; sin sprašuje očeta, čemu ni medvedov s seboj pripeljal, da bi se z njimi igral; sin dvomi, če je oče res videl medveda; hči želi, da ji očka kupi punčko; hči je očetu odtrgala od pižame rokav;

8 - oče nikdar ne laže; očetovi otroci so drobni; ko sin spi, očka še ne zatisne oči

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

1 - oče, mati in pet otrok;

2 - oče svetuje hčerki;

5 - oče se ne gane; rojen še oče ni, sin že po strehi leti; hram je očetov (izbica materina);

8 - oče gre po kosilu spat; oče ima kravato

javna sfera:

) *negativna emocionalna vpletenost:*

5 - deklica moli 'moj Bog, saj veš, da je ata daleč'; očka je od daleč prihajal vasovat; očka je prihajal le čez noč in nikdar čez dan; hči ima ime po očetu, ki je daleč stran od nje in matere; oče ni imel poguma sprejeti hčerke in matere, pustil ju je sami

) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

1 - oče, mati in otrok mlatijo pšenico;

2 - otroku pokaže gozdne živali; otroka poučuje v naravi; vodi otroka v naravo in ga poučuje; oče uči otroka skrbi za grobove; sina poučuje o vojni zgodovini; sinu pripoveduje o spominih na partizane;

3 - oče prežene medveda; s kolom namaže volka; omaha medveda, da zbeži od straha; oče (konj) ima sedlo za vratom; očka je sinov konj;

5 - bori vršijo, kot bi oče klical sina; očetje so se za to zemljo do smrti borili; otroci se zavedajo junaštva očetov; očetje so nam dali v krutih dneh spoznati, da le domovina je zavetje; zemlja je oškropljena s krvjo očetov; ob grobu sprašuje otrok očeta, kam je šla babica; očka je bil partizan; ko je bil očka še mlad, je hodil vasovat; oče je šel kruhek buditi; oče je truden in pobit od dela; oče nudi za delo, za kruhek žuljave roke;

7 - otroka vzame s seboj v gozd; oče vzame sina s seboj v gozd; oče naroči sebi vina, sinu sok;

9 - očetje so deželo v naše varstvo izročili

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

8 - sinovi imajo kapice, le oče je nima;

9 - oče je na delu

5.1.1.2 Mati:

zasebna sfera:

) *negativna emocionalna vpletenost:*

5 - hči je materi raztrgala preprogo; mati prikriva očetu, da je kupila otrokom igrače za hišni denar; mati stoji v zmedbi na pragu; mati je dala hčerki ime po očetu, ki ju je zapustil;

8 - ima bled obraz

) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

1 - sinu zašije hlače; otroka zjutraj budi; otroka češe in umiva; otroku srajčko šiva; otroku sladkih jabolk reže; streže s kruhom; daje piti mleka; skrbna mati se trudi; gospodari brez moža; bolni hčerki mati prinaša zdravila in jo neguje; sin želi, da mu mati v glavo vsuje soli, a mati mu lase umije; mati tolaži otroke, da kruhek še spi;

3 - sin in oče se odpeljeta k materi domov;

5 - če sin joče, joče tudi mati z njim; otrok prosi Boga za materino zdravje; neskončno ljubi otroka; poje otroku, kadar spi; na večer sede mati, oče in otroci ob ognjišču; matere so bolj korajžne od očetov; siroti je mati zapustila nožiček; materi prinese pikapolonica sladkega mleka;

7 - se smeji z otrokom; razlaga otrokom, kako oče gara za kruh; mati pripoveduje otrokom, kako je oče truden od dela

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

1 - izbica je materina; mati je doma;

7 - mati svetuje hčerki

javna sfera:

c) negativna emocionalna vpletenost:

5 - bori vršijo, kot da umira sinu mati; deklica moli 'Bog, saj veš, da nimam matere'; vdova je z deco sirotno na možev grob prišla

c) pozitivna emocionalna vpletenost:

Mati se ne pojavlja.

c) nevtralna emocionalna vpletenost:

Mati se ne pojavlja.

5.1.2 Očetova vključenost v družinsko, gospodinjsko delo v primerjavi z materinim

5.1.2.1 Oče:

- 1 - otroka uči držati žlico; sinu kupuje čevlje; zakuril je ogenj;
- 2 - otroka poučuje; otroka vzgaja;
- 3 - oče se z otrokom igra; otroku spleta bič;
- 4 - otroka kaznuje;
- 5 - otroka tolaži

5.1.2.2 Mati:

- 1 - otroka neguje in hrani; otroku umije lase; zašije hlače; zbuja otroka; otroka češe in umiva; srajčko šiva; reže sladkih jaboljk; streže kruh; daje piti mleka; gospodari brez moža;
- 2 - otroka vzgaja; ga počuje;
- 3 - mati se z otrokom igra

5.1.3 Odnos oče - mati:

- 1 - bolni hčerki mati prinaša zdravila, jo neguje, oče pa jo pestuje in se z njo šali; oče, mati in otrok mlatijo pšenico;

2 - sin sliši od očeta, da je v glavi dobra sol, in želi, da mu jo mati vsuje v glavo, a mu umije lase;

3 - oče in sin se v igri odpeljeta k materi domov;

5 - na večer sedijo ob ognjišču oče, mati in otroci; deklica moli, ker nima matere in je ata daleč; trudni in redkobesedni očetje se vračajo z dela v hladne in temne hiše; oče z otroki žaluje ob materinem grobu; mati z otroki žaluje ob očetovem grobu; izbica je materina, hram pa očetov; siroti je mati zapustila nožiček, oče pa desetico; oče se boji nove žene, ki je huda, ata je v službi, mati doma; mati tolaži lačne otroke, da je oče šel po kruh; mati otrokom pripoveduje, da je oče že ves truden in zbit od dela; mati otrokom pravi, da oče nudi za delo, za kruh žuljave roke; pikapolonica prinese očetu rdečega vina, a materi sladkega mleka; mati pravi sinu, da je oče rudar, ki je soncu zakuril; mati prikrije očetu, da je otrokom kupila igrače za hišni denar

5.1.4 Pogostost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko

5.1.4.1 Oče - sin

2 - oče je sinu dal dar govora; oče je v sinu zbudil poštenost in sram pred lažjo; oče je sinu dal prve pesmi, hlače in igrače; oče je v sinu vzgojil domoljublje; sin sliši od očeta, da je v glavi dobra sol; oče sina poučuje o vojni zgodovini; oče sinu govori o spominih na partizane; oče je sinu kupil kožo, ker je bil priden v šoli; oče poučuje sina o Jezusu na križu; oče spodbuja sina, da ima veliko lepih reči; oče sina poučuje o vremenskih pojavih; oče sina poučuje o lepotah narave; oče poučuje sina o mestu in prebivalcih;

3 - sin z očetom telovadi; sin in oče se igrata 'voznjo'; oče se s sinom odpelje k materi domov;

5 - bori vršijo, kot bi oče klical sina; sin dvomi v očeta, če je ta res videl medveda; oče je vse dal sinu, zdaj je sam; oče se sprašuje, kje je sin in ali bo šel prek njegovih stopinj; očka se krega, če sin podre stol; sin se zahvaljuje očetu za vse dobro in slabo, kar mu je v življenju dal; sin ima grenke spomine na očeta; ko sin spi, očka še ne zatisne oči; oče tolaži prestrašenega sina; oče poučuje prestrašenega sina; rojen še oče ni, sin že po strehi leti; sin je ponosen na očeta; oče naroči sebi vina, sinu sok;

7 - sin sprašuje očeta, kakšni so medvedki; sin očeta v hlevu sprašuje, kaj je kravici padlo na tla;

8 - sinovi imajo kapice, le oče je nima

5.1.4.2 Oče - hči

2 - hčerko oče poučuje, kako se breskev je in kaj breskev je; hčerko uči sajenja dreves; oče svetuje hčerki;

3 - hči je očetu odtrgala od pižame rokav; bolno hčerko oče pestuje, se z njo šali; hčerka se z očkom vrti; hčerka je pijana od vrtenja; hči se smeji, ko se z očkom igra; hči gre z očetom v povorki na poroki;

4 - oče kaznuje hčerko, ker je razbila vazo; zaradi črepinj pošlje hčerko v kot; hčerka mora za kazen pri priči spat, ker se je očka razjezil;

5 - deklica moli, ker je ata daleč proč; hčerka najde očka; hčerka da oglas, da išče očka; oče se jezi na hčerko, ker je razbila vazo; ker se očka jezi na hčerko, ne dobi njenega poljuba; ker je zunaj noč, se hčerka oklepa očkovega vratu; hči ima ime po očetu, ki jo je zapustil;

7 - hči želi, da ji očka kupi punčko;

5.1.5 Očetova podoba v času sinovega/hčerkinega odraščanja

V mnogih besedilih očetove podobe ni mogoče ločiti po otrokovih obdobjih, v nekaterih pa je to mogoče. Iz njih so naslednji motivi:

Oče pred rojstvom in ob njem:

Oče se ne pojavlja.

Oče in dojenček:

5 - kjer je otrok, ki še nima zoba, tam ne gre brez očeta; kjer je otrok, ki zmeraj joka, tam ne gre brez očeta

Oče in predšolski otrok:

1 - kjer je otrok, ki se ne mara kopati, tam mora biti očka;

2 - sin sliši od očeta, da je v glavi dobra sol;

3 - sin sprašuje očeta, kakšni so medvedki; sin z očetom telovadi, ko medvedki mladi; oče ujčka bolno hčerko; otrok jezdi očetu na kolenu; hčerka se vrti z očkom; hčerka se z očkom smeji; hči bi šla z očetom v povorki k poroki; očka je sinov konj; oče in sin se igrata 'vožnjo v Gorico';

4 - očka kaznuje otroka, ker je razbil posodo; oče ne dobi hčerkinega poljuba, ker se jezi nanjo;

5 - očkovi otroci so drobni; otroci so očku sladke nadloge; očetu se jasni v duši ob pogledu na otroka; ko otroka poljubi, se očetu vseli raj v dušo; ker otroci ne zaspijo, oče zavpije 'bo mir' in otroci zaspijo; pikapolonica prinese očetu vina, otroku sok; očka išče škrat; hčerka najde očka; hčerka da oglas, da išče očka; očka izpod obrvi razgrajače motri; oče se jezi, ker je otrok razbil posodo; ker je zunaj noč, se hči oklepa očkovega vratu; oče se krega, če sin prevrne stol; sina je strah in oče ga tolaži; oče moli za sina;

7 - hči želi, da ji oče kupi punčko; očeta sin v hlevu sprašuje, kaj je kravici padlo na tla;

Oče in šolar:

1 - oče, mati in otrok mlatijo pšenico;

2 - oče je sinu kupil kozo, ker je bil priden v šoli; hčerko poučuje o breskvah; hčerko uči sajenja dreves; oče pripoveduje sinu o spominih na partizane; oče poučuje sina o Jezusu na križu; sin išče pri očetu rešitve ugank; oče poučuje sina o vremenskih pojavih; oče poučuje sina o lepotah narave;

5 - na večer sedijo ob ognju; na steni je velik molek, spomin na očeta; sin se zahvaljuje očetu za vse, kar mu je v življenju dal; oče tolaži sina;

7 - oče in sin nabirata gobe

Izsledki analize

- Pogostost pojavljanja očeta v razmerju s pogostostjo pojavljanja matere v starejši otroški poeziji oz. otroški poeziji nastali do 60. let 20. stoletja.

Oče se v besedilih pojavi 147-krat. V zasebni sferi se pojavi 113-krat, v javni sferi 34-krat.

Mati se ob očetu oziroma v primerjavi z njim pojavi 36-krat. V zasebni sferi se pojavi 33-krat, v javni sferi pa 3-krat.

Oče se torej pojavlja pogosteje kot mati – nastopa tri krat pogosteje kot mati. Pogosteje se pojavlja v zasebni sferi kot v javni, prav tako mati, vendar se mati v zasebni sferi pojavlja v več kot 90 %, v javni sferi pa manj kot v 10 %, medtem ko se oče pojavlja v zasebni sferi v približno 75 %, v javni sferi pa v približno 25 %.

Razmerje je očitno dokaj neenakomerno in tradicionalistično usmerjeno. Mati ima veliko bolj omejen prostor delovanja, očetova prisotnost med javnim in zasebnim je bolj uravnotežena.

- Funkcije matere in očeta v javni oziroma zasebni sferi

Materine funkcije se v zasebni sferi vežejo na gospodinjenje, nego, varstvo otroka, ljubezen do otroka, očeta in vzgajanje ljubezni in spoštovanja do očeta.

V javni sferi nastopi le izjemoma, pa še to v morbidnih situacijah oz. v situacijah, vezanih na smrt.

V zasebni in javni sferi je oče otroku učitelj, vzgojitelj, vpeljuje v svet znanja, norm, vrednot, pravil. Z otrokom se tudi igra, vendar je v igri oče "veliki" oče, oče z avtoriteto, opazna je distanca do otroka. Otroka pogosto fizično kaznuje.

Ločnica med očetovimi in materinimi funkcijami je jasna.

Materine funkcije se torej vežejo izključno na nego, gospodinjenje, mati je "kraljica doma", medtem ko oče otroku odkriva širni svet.

- Izražanje očetovih čustev v vertikalni in horizontalni generacijski smeri

Pri očetu se pogosteje pojavlja pozitivna emocionalna vpletenost, tako v zasebni kot v javni sferi.

V zasebni sferi 81-krat izraža pozitivna čustva in 25-krat negativna, v javni sferi 27-krat izrazi pozitivna čustva in 5-krat negativna.

Otroku izkazuje pozitivna čustva, pokaže skrb zanj in ljubezni do njega. Vendar je v besedilih zaznati tudi distanco med očetom in otrokom. Oče tudi v igri ni "mali" oče, temveč vzornik, vzgled, učitelj, ki do otroka nastopa iz "oddaljenosti". Otroka večkrat (fizično) kaznuje, ob očetu otrok večkrat občuti samoto, strah, lakoto, bol. Do matere le redko izkazuje čustva, še to navadno v igri z otrokom, v kateri igra mati stransko vlogo. Do partnerke izkazuje tudi čustva strahu (pred hudobno mačeho), žalovanja (ob grobu matere), opazna je čustvena oddaljenost.

- Očetova vključenost v družinsko, gospodinjsko delo, v primerjavi z materinim

Oče se ob tem, da otroka poučuje in vzgaja ter se z njim igra, le izjemoma vključi v družinsko, gospodinjsko delo, pri čemer gre za nakupovanje, učenje hranjenja, kurjenje. Vsa družinska, gospodinjska dela ostajajo na materinih plečih.

- Odnos oče – mati

Opazna je oddaljenost, odtujenost med partnerjema. Kot starša igrata vsak svojo vlogo, neodvisno drug od drugega, ločeno. Neposredni stik, telesna, psihična oz. čustvena bližina niso zaznavni.

Mati se trudi otrokom privzgojiti spoštovanje, ljubezen, ponos na očeta, otrokom opisuje očeta kot trdnega, zbitega od dela, z žuljavimi rokami.

Oče otrokom izkazuje ljubezen do matere le ob njenem grobu ter čustva strahu ob novi materi (hudobni mačehi). Oče nikdar ne da otrokom vedeti, kako in koliko se mati trudi, koliko je vredno njeno delo, kako jih ima mati rada. A mati tudi ne sme in ne zmore pokazati, kako ljubi moža in otroke. Ne sme, ker se za vlogo tihe, trudotožne in trpeče matere to ne spodobi, saj je njena vloga zamejena na vlogo "govorečega orodja", ki predvsem opravlja nujna družinska gospodinjska dela. Seveda iz ljubezni do družine.

- Pogostost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko

Oče se v odnosu s sinom pojavi 32-krat, s hčerko 20-krat.

Oče hčerko pestuje, se z njo igra, jo vzgaja, poučuje, tolaži, kaznuje. Do hčerke izkazuje pretežno pozitivna čustva.

Pogosto hčerki nameni le kratek čas, gre bolj za trenutke evforije (ko hčerko zavrti ...), jeze, crkljanja.

Razpon vlog je v odnosu do sina večji – sinu privzgaja moralno-etične vrednote, ga poučuje o domovini in o sistemu sveta, se z njim igra, očeta skrbi za sina, sina premišljeno (medtem ko hčerko bolj impulzivno) kaznuje. Sinu je vzor, v njem oče vidi svojega naslednika. Opaziti je, da oče čuti večjo odgovornost za vzgojo in

poučevanje sina kot za vzgojo in pouk hčerke. Do te je predvsem zaščitniški, medtem ko je do sina zahtevnejši in ima do njega večja pričakovanja.

- Očetova podoba v času sinovega oziroma hčerkinega odraščanja

V času pred in ob rojstvu se oče sploh ne pojavi.

V obdobju dojenčka se pojavi dvakrat. Oče naj bi bil v pomoč in v tolažbo jokajočemu otroku, v uteho otroku, ki mu rastejo prvi zobje.

V obdobju predšolskega otroka se oče pojavi 30-krat. Oče se (s sinom) igra, v igri ga poučuje (sina), otroka ujčka, ga crklja, ga kaznuje, poskrbi za red in mir v hiši.

V šolskem obdobju se pojavi 14-krat. Oče tu predvsem poučuje otroka. Zopet predvsem sina.

V starejši slovenski otroški poeziji prevladujejo glede na pogostost pojavljanja moški liki, kar velja tako za javno kot zasebno sfero. Medtem ko so ženski liki omejeni v zasebni prostor, je prisotnost moških likov med zasebnimi in javnimi bolj uravnotežena.

Očetje se pojavljajo pogosteje kot matere, sinovi pogosteje kot hčerke. Matere in hčerke se pojavljajo praviloma v zasebni sferi, očetje in sinovi nastopajo tako v zasebni kot v javni sferi enakomerneje.

Materine funkcije se vežejo na dom in družino (gospodinjenje, nega, varstvo otroka, vzgajanje spoštovanja do očeta). Oče se le izjemoma vključi v družinsko, gospodinjstvo delo. Oče vpeljuje otroka v zunanji svet norm, pravil, vrednot; je oče z avtoriteto, opazna je distanca do otroka. Zagotavlja bližino in prevlado. Otroka pogosto fizično kaznuje.

Oče materi le redko izkazuje čustva. Med partnerjema je opazna odtujenost. Med njima ni telesne, psihične, čustvene bližine. Ljubezni drug drugemu ne izkazuje, zlasti ne pred otrokom. Z medsebojno oddaljenostjo ga prikrajšata še za eno čustveno izkušnjo. Oče ne pokaže spoštovanja do materinega dela, medtem ko se mati trudi privzgojiti ponižnost, pokornost, spoštovanje do očeta in njegovega dela.

V besedilih je zaznati očetovo ljubezen in skrb za otroka, družino, a čustev nemoči, šibkosti, strahu, radosti, igrivosti si oče ne dovoli izražati. Kolikor se pojavljajo očetova nemoč, šibkost, strah, se pojavljajo v očetovih samogovorih, razmišljanjih, ne pa neposredno v komunikaciji z družino. Komunikacija s sinom je pogostejša in intenzivnejša kot s hčerko. Komunikacija s sinom zajema širok spekter področij, medtem ko hčerko predvsem ujčka, tolaži, crklja. Do sina je zahtevnejši, večjo odgovornost čuti za sinovo vzgojo, do hčerke popustljivejši. Tekom otrokovega odraščanja se le izjemoma pojavi ob dojenčku. Prevladujejo motivi ob predšolskem otroku in šolarju, s katerim se predvsem igra in ga poučuje – predvsem sina.

5.2 Sodobna otroška poezija

V okviru analize sodobne otroške poezije sem pregledala naslednje zbirke:

Primi pesmico za rep (ur. I. Saksida), Vse najboljše, ciciban (ur. K. Remškar), Kadar glava nad oblaki plava (N. Grafenauer), Kako rastejo stvari (B. A. Novak), Bla bla (B. A. Novak), Vesoljne sanje (G. Prejac), Ta roža je zate (D. Zajc), Na papirnatih letalih (D. Zajc, M. Bizovičar), Zlata ladja (K. Kovič), Pesnik se predstavi (J. Menart), Mehko morje mladih trav (U. Vošnjak), Rompompom (T. Vrabič), Vrata (D. Zajc), Skrivnosti (N. Grafenauer), Pionirski koledar (M. Batič), Nespančki (E. Vovk), Čriček zmuzniček (I. Cimerman), Sončnica na rami 2 (ur. N. Grafenauer), Majnice (T. Pavček), Zlate ure (K. Kovič), Nebomske pesmi (B. Gregorič), Lajna drajna (J. Snoj), Pesmi za punčke in pobe (J. Snoj), Povej mi pesmico (ur. T. Šumnik).

V sodobnih otroških besedilih je zajetih 470 pesmi, ki ustrezajo zahtevanim kriterijem in izhodiščnim hipotezam raziskave.

5.2.1 Pogostost pojavljanja in funkcija očeta in matere v zasebni oziroma javni sferi ter njuna emocionalna vpletenost (oznako določa sobesedilje)

5.2.1.1 Oče:

zasebna sfera:

) *negativna emocionalna vpletenost:*

1 - se cmiha ob zavozlani vezalki; mati mu ukazuje v gospodinjenju;

2 - sin mu ukazuje;

4 - vzdigne prst; ozmerja otroka; poslan je na zadnji sedež avta; sina pošlje v kot; jezen oče kaznuje sina; jezen pošlje sina spat;

5 - se jezi; glasno vzklika; se prepira z materjo, ko se vleče za otroka;

6 - med očetom in materjo je hlad;

8 - je majhen, poreden, polulan, sladkosneden, strog; je mogočen, oblasten gospod; je kratek in jedrnat; očetje so lagali dekletom

) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

1 - si priveže predpasnik; pomije posodo; razbije posodo in jo skrije pred materjo; piše opravičilo za šolo; se mota s pleničko; otroka bodri, naj poje vso juho; sina zavija v šal; opozarja sina, da se na štedilniku lahko opeče; v kuhinji opozarja na nevarnosti;

2 - sinu pripoveduje o vojni zgodovini; poučuje sina; krasí novoletno jelko;

3 - z otrokom se bojujeta s pravljničnimi bitji; premaga ga sin; je sinov bojni konj; sina crklja; kobaca s hoduljo; z otrokom prihajata domov utrujena in blatna; otroka boli trebuh od očkovih sladkarij; otrok ga sprašuje, kje je konjiček, da bo vozil voziček; otrok ga sprašuje, kaj bo v vozičku vozil; z otrokom se igra šolo; sinu pravi, da je ptiček, vraniček, črn ciganček; sestavlja kocke, vlak; se igra s hčerko; otrok mu kaže kresnice; v pesek je skrìl zaklad; s sinom se igrata v peskovniku; štirje otroci hkrati bi ga jezdili; je vrtiljak; otroke obuje in ven odpelje; igra na frulico; koraka s sinom; oče se vrti v hčerkinì glavi; sin je najvišji na očkovi rami;

4 - kaznuje poredneže;

5 - sta srečna s sinom; tolaži prestrašenega sina; terek je dan za očija; misli na sina; se čudi svoji princeski; se zdrzne, ko bere vojne vesti; bi moral imeti štiri močne tople roke, moral bi imeti štiri sedla na kolenih, objeti bi moral štiri otroke naenkrat; z njim so najlepše nedelje; je srečen in ponosen ob rojstvu sina; sinu pravi, da bo zrasedel v junaka; otrok želi, da bi očetov žulj postal cekin; oče bi za cekin kupil vrt in hodil počivat nanj; očetov žulj bi postal cvetlica; začudi se, ko se vrne z dela; otrok želi, da bi se oče nasmejäl; otroka boža s prsti v laseh; otrok želi, da sta tata in mati stalno z njim; oče je potreben otrokove pomoči;

6 - pravi, da so za mater rokavi na srajci in Dravi; pravi, da se za mater jeza kuha kot juha; pravi, da se za mater pot v vasi ustavi; pravi, da se za mater bolezen in sosedo pozdravi; pravi, da se za mater šal in prijateljstvo plete; mati mu pravi tata, srček, slon; mati pravi, da je oče prižgal luno; ustreže materi; se poljublja z materjo; hodi z materjo spat; se z materjo fotografira; mater v kuhinji pozdravi;

7 - poseda z otrokom celo noč; pravi, da grozdje bo dalo črnine; otroka bodri, da ga pes ne bo ugriznil; barva hčerki lička; vrti se s hčerko;

8 - je velik, močan, čudodelnik; velik oče in mali sin; v sanjah je mali; vse zmore, zna; je krona sveta; raste v nebo; je podoba Martina Krpana; je majhen, neznamenit možic; je ženin, junak; ve, da bo s časom vse prešlo; ima ključ; očka je tulipan; sega v nebo; vse obljublja; v njegovì glavi je zmeda; ima na roki žulje

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

- 1 - piše čudne račune; neguje vrt; je koristen; seka drva;
- 2 - se ne da voditi za nos;
- 8 - je suhljat, rahlega zdravja, udrtih lic; je zaspan že čez dan; je brez reda; uredi vso stvar; je reven kot miš; vse, kar hoče uredi; nikdar ne prosi;
- 9 - grize svinčnik; gleda TV; mora na telefon; je kosilo; je neobrit; v ustih nosi pipo; smrči; po kosilu spi;

javna sfera:

d) *negativna emocionalna vpletenost:*

- 5 - ko vozi avto, hupa, zavija in se jezi; zapodili so se z avtomobili in pustili matere same;
- 8 - ima nož za bajonet

g) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

- 3 - s sinom odpre vrata igrišč in trgovin; pelje otroka na igrišče; pusti, da blaten taca naokoli; zapodi se za žogo;
- 5 - glasno vzklika v avtu; zasanjan z otrokom prečka cesto;
- 7 - s sinom se potepata; s sinom prečkata cesto; z otrokom kupujeta mandarine; kupi kokice;
- 8 - je važna oseba; zna voziti avto in kolo;
- 9 - je v avtu čakajoč; z delom za trojico služi kruh

b) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

- 8 - žvenketa s cekini; je v sinjini vrh gora; je reven kot miš; živi s plačo; kapa mu ščiti glavo pred vročino; je dimnikar;
- 9 - je v službi; hodi na delo; gre s psičkom na sprehod

5.2.1.2 Mati:

zasebna sfera:

) negativna emocionalna vpletenost:

1 - sprašuje sina, zakaj se je polulal; juha ji je prekipela; ukazuje očetu; sama je pozobala vse proso za sina; juha ji je prekipela; skrbno obrača plačo;

4 - hčerki skrtači zadnjo plat;

5 - se cmeri, če so za kosilo svaljki; sin je ne pusti v službo; je skalila mir; jo skrbi; vrabček jo čaka; ostala je sama; sitnari domačim; sama hodi žalostna; njena dolžnost je, da dolgo živi; želi, da težav ne bi bilo;

6 - krega sina, zakaj ne pazi na sestrico; sprašuje sina, zakaj nosi sestrine čevlje, zakaj ji skriva krilce;

9 - nima časa;

) pozitivna emocionalna vpletenost:

1 - sprašuje, kaj ste jedli; šiva; čaka na sina, da se vrne z igrišča; bolnega otroka položi v posteljo; peče kruh; šiva gumbe sinu; pomaga očetu; kliče h kosilu; prekriža kruh z nožem; zgodaj vstane; polije sina s čajem; uči otroka prvih korakov; sadi jagode na vrtu; sin ljubi njene juhe;

2 - pravi, da zrelo klasje hoče v mline; sin se veseli njene potuhe;

3 - sinku poje pesmice; stresa z ropotuljo; dvigne otroka; se zna igrati;

5 - v njeni skrinjici so same prelepe reči; v njeni skrinjici je zlata ptičica, ki odleti; med svoje otroke deli srečo; je ena sama za vse življenje; je za srečo in veselje; se poljublja z očetom; otrok je materina zvezda; od smeha poka; sinu poljublja lice; sina objame; je nasmejana; otroci so ji prinesli petice domov; njene pesmi najlepše zvone; ne ve, kaj bi od sreče; briše si oči, ko hči joka; sinu je najljubše v naročju pri materi;

7 - bere pravljice za lahko noč; hči ji želi povedati skrivnost; je sinu družabnica; otroka ji nabereta jagode;

8 - ko si velikan, ne capljaš več za mater; mati je pomlad; je majhna s stekleničko; od vseh ljudi je najboljša na svetu; je par očetu; bere očetu misli; ne more biti sama; je boljša očetova polovica; je utrujena; ni nikdar sama; zna pripovedovati zgodbe; šteje vrabčke na drevesu; kjer je mati, tam je očka; je lepotica; raste iz otroka v babico;

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

1 - obeša perilo; ima polno dela; kuha;

8 - je zaspana

javna sfera:

) *negativna emocionalna vpletenost:*

5 - sin gleda za njo skozi okno, kako odhaja; otrok je ne pusti v službo;

7 - vodi otroka v vrtec;

9 - je v službi; je v vrtcu; v vojni je bila borka

) *pozitivna emocionalna vpletenost:*

8 - je učiteljica

) *nevtralna emocionalna vpletenost:*

8 - je šivilja;

9 - šla je po proso

5.2.3 Očetova vključenost v družinsko, gospodinjsko delo v primerjavi z materino

5.2.3.1 Oče:

1 - si priveže predpasnik, da materi ustreže; pomije posodo, jo razbije in skrije pred materjo; opozarja sina na nevarnosti v kuhinji; neguje vrt; seka drva; je koristen; cmiha ob zavozlani vezalki; spodbuja otroka k jedi;

2 - otroka vzgaja, poučuje;

3 - se z otrokom igra;

5 - tolaži prestrašenega otroka;

7 - otroka odpelje na sprehod

5.2.3.2 Mati:

1 - šiva; sprašuje, kaj ste jedli; ima stekleničko; bolnega otroka položi v posteljo; peče kruh; prekriža kruh z nožem; obeša perilo; ima polno dela; juha ji je prekipela; zalije sina s čajem; sadi jagode na vrtu; skrbno obrača plačo; kuha;

3 - stresa ropotuljo

5.2.4 Odnos oče - mati:

1 - mati pomaga očetu; materin nož je za kruh, očetu pa za bajonet; zmerja in opozarja očeta; ukazuje očetu, mu daje navodila; oče gospodinji, da bi ustregel materi; pred materjo skriva razbito posodo;

5 - mati je par očetu; oče se z materjo poljublja; mati bere očetu misli; mati je boljša očetova polovica; sin sanja za očeta in mater; oče pravi, da so za mater rokavi na srajci in Dravi; da se za mater jeza kuha kot juha; da se zanjo pot v vasi ustavi; da se zanjo bolezen in sosedo pozdravi; da se zanjo šal in prijateljstvo plete; mati pravi očetu tata, srček, slon; mati uči otroka, da je oče prižgal luno; med materjo in očetom je hlad; oče se z materjo prepira, ko se vleče za otroka; oče se z materjo fotografira; oče in sin materi odneseta mesec;

6 - materi oče vse obljublja;

8 - ona je šivilja, on pa dimnikar; kjer je mati, tam je oče

5.2.5 Pogostost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko

5.2.5.1 Oče - sin

1 - spodbuja ga, naj poje vso juho; sina opozarja, da se lahko opeče na številniku; v kuhinji opozarja na nevarnosti;

2 - oče sinu pripoveduje o vojni zgodovini; poučuje sina; oče je v pesem skrtil zaklad;

3 - veliki oče in mali sin se potepata; bojujeta se s pravljničnimi bitji; s sinom odpreta vrata igrišč in trgovin; očeta v igri premaga sin; sin očeta jezdi; s sinom se gre v peskovnik igrat; s sinom koraka; sin je najvišji na očetovi rami;

4 - pošlje očeta na zadnji sedež v avtu; doma naroči materi, naj da očeta v posteljo; oče pošlje sina v kot; sina pošlje jezen spat;

5 - sin pravi, da je oče majhen, poreden, polulan, sladkosneden; sin očetu ukazuje, oponaša očeta; ozmerja očeta; materi odneseta mesec; zasanjana nepravilno prečkata cesto; oče in sin sta srečna; sin želi, da oče z njim poseda celo noč sredi trat; želi, da

mu oče pove pravljico; sin pove očetu, da ga je strah; oče tolaži prestrašenega sina; sina bodri, da ga pes ne bo ugriznil; a sinek zrasel še bo; oče misli na sina; je srečen in ponosen ob sinovem rojstvu; sin vidi, da ima oče na roki žulje; želi, da bi žulji postali cekini, da bi zanje kupili vrt, na katerem bi oče počival, ter da bi žulji postali cvetica, da bi se oče začudil, ko bi se vrnil domov z dela; sin bi rad videl, da bi se oče nasmejale; sin čuti dolžnost pomagati očetu;

7 - kupita si mandarin; oče sinu šteje avtobuse; sin je očetu ptiček, vraniček, črn ciganček; sin gre po ključ k očetu; sin očetu kaže kresnice; pravi sinu, da bo zrasel v junaka;

8 - v sanjah je z malim očetom veliki sin; oče je močan in sega v nebo

5.2.5.2 Oče - hči

1 - oče si predpasnik priveže, da materi ustreže;

3 - gre s hčerko na igrišče; pusti, da blatna taca naokoli; kupi ji kokice; domov pripelje utrujeno, blatno hčerko; boli jo trebuh od sladkarij; hči sprašuje očeta, kje je konjiček in kaj bo vozila v vozičku; oče se igra s hčerko učenca; igra se s hčerko; z njo se vrti;

5 - čudi se svoji princeski; oče se vrti v hčerkinini glavi

5.3 Očetova podoba v času sinovega/hčerkininega odraščanja

V mnogih besedilih očetove podobe ni mogoče ločiti po otrokovih obdobjih, v nekaterih pa je to mogoče. Iz njih so naslednji motivi:

Oče pred rojstvom in ob njem:

5 - je srečen in ponosen ob rojstvu sina

Oče in dojenček:

Oče se ne pojavlja.

Oče in predšolski otrok:

1 - opozarja na nevarnosti v kuhinji; se cmiha ob zavozlani vezalki; sina v šal zavije; spodbuja otroka, naj poje vso juho;

3 - se s sinom potepata; bojuje se s pravljničnimi bitji; s sinom odpre vrata igrišč in trgovin; je sinov bojni konj; je čudodelnik; sinu pravi konjiček, vraniček, črn ciganček; poseda z otrokom celo noč; pusti, da otrok blaten taca naokoli; sestavlja kocke, vlak; se igra s hčerko; sin mu kaže kresnice; v pesek je skrtil zaklad; z otrokom se igra v peskovniku; otroci ga na kolenih jezdijo; je vrtiljak; igra na frulico; koraka s sinom; vrti se s hčerko;

4 - pošlje otroka na zadnji sedež avta; ozmerja otroka; sina pošlje v kot; je strog; kaznuje poredneže;

5 - vzdigne prst; je prižgal luno; tolaži prestrašenega sina; bodri otroka, da ga pes ne bo ugriznil; barva hčerki lička; misli na sina; se čudi svoji princeski; objame otroke; stresa smeh z otroki; sinu pravi, da bo zrasel v junaka; otroku boža čelo; vzdigne otroka v zrak;

7 - prečkata cesto; kupujeta mandarine; šteje otroku avtobuse; pove pravljico; otroke obuje in odpelje na sprehod; na rami nosi sina;

8 - raste v nebo

Oče in šolar:

1 - krasi novoletno jelko; opozarja na nevarnosti;

2 - pravi, da grozdje dalo bo črnine; otroku piše šolsko opravičilo; bere vojne vesti; sina poučuje o vojni zgodovini; poučuje sina;

3 - s hčerko se igra učenca

Izsledki analize

- Pogostost pojavljanja očeta v razmerju s pogostostjo pojavljanja matere v sodobni otroški poeziji

Oče se v besedilih pojavi 154-krat. V zasebni sferi se pojavi 129-krat, v javni sferi 25-krat. Mati se ob očetu oziroma v primerjavi z njim pojavi 89-krat. V zasebni sferi se pojavi 80-krat, v javni sferi pa 9-krat.

Oče se torej pogosteje pojavlja, skorajda enkrat več kot mati. Pogosteje se pojavlja v zasebni sferi kot v javni, enako mati, vendar je razmerje zasebna - javna sfera še vedno 'tradicionalno' naravnano: mati se v zasebni sferi pojavlja v približno 90 %, v javni sferi približno v 10 %. Oče se v zasebni sferi pojavlja v 80%, v javni pa v 20 %.

- Funkcija matere in očeta v javni oziroma zasebni sferi

V zasebni sferi se materine funkcije vežejo predvsem na gospodinjenje, nego in varstvo, igro z otrokom ter na vzgajanje ljubezni in ponosa na očeta. Ob tem je mati tista, ki opravlja dela iz ljubezni, saj ima tudi 'sposobnost' branja očetovih misli in želja. Zaznati je tudi ljubezen, spoštovanje do očeta.

Le redko nastopi v javni sferi in še takrat opravlja večinoma podaljšano materinsko vlogo, čeprav se omenja tudi kot borka v vojni. Obremenjena je z likom 'dobre matere', neprestano jo bremeni občutek, da se ne posveča otroku, medtem ko je na delu. Zanimivo je, da mati v javnosti ne nastopa v neposrednem odnosu z otrokom, le hrepeni po njem, preganja jo slaba vest, medtem ko je 'prisiljena' garati za preživetje. V javnosti (v službi) predvsem nemirna hiti domov.

Oče ima v zasebni in v javni sferi večjo izbirnost vlog, izbira med različnejšimi liki kot mati. Je otroku učitelj, vzgojitelj, z otrokom se igra. V igri sta skupaj oba otroka. Je največji, najmočnejši, a je hkrati, ko se igra, čisto majhen otrok.

- Izražanje očetovih čustev v vertikalni in horizontalni generacijski smeri

Pri očetu se pogosteje pojavlja pozitivna kakor negativna emocionalna vpletenost, tako v zasebni kot v javni sferi. V zasebni sferi 88-krat izraža pozitivna čustva, 21-krat negativna, v javni sferi 13-krat izraža pozitivna čustva, 9-krat negativna.

Obema, otroku in materi, je sposoben izkazovati pozitivna in negativna čustva, pri čemer neobremenjeno izraža tako igrivost, prešernost, nežnost, veselje, moč, ljubezen in zaljubljenost kot nemoč, žalost, jezo, strah pred bedo, prenapljenost.

V odnosu do otroka je pogosto nedosleden in neodgovoren. Odgovornost prelaga na mater. Prevladuje njegova igrivost. Otroka izrablja za lastno sproščanje. Disciplinira ga in kaznuje, vendar pogosto za svoje napake in svoje napačne odločitve, pri čemer gre za nepotrepljivost, impulzivnost, egoizem. Otroka zmede s tem, ko nenadoma preide od igrivosti h kaznovanju, zmede ga s svojimi nepredvidljivimi spremembami čustev, reakcij, odločitev, ravnanj.

Do matere izkazuje spoštovanje, ljubezen, zaljubljenost, tako v neposrednem odnosu do nje kot v odnosu do otrok. Res pa je, da mater tudi smeši, ko jo v šali postavlja na mesto 'nevedne gospodinje'.

Pri očetu ni zaznati občutka obremenjenosti, krivde oziroma slabe vesti, kolikor ni z otrokom; ne v zasebni ne v javni sferi ga ne bremeni lik 'dobrega očeta'. Oče si namreč lahko privoščiti (tudi v javni sferi) dovolj bližine z otrokom, saj ni obremenjen z gospodinjenjem. V času, ko se oče ukvarja (igra) z otrokom, mati lahko 'nemoteno' gospodinji. V odnos (igro) oče - otrok mati torej ni povabljena. Je obstranka.

- Očetova vključenost v družinsko, gospodinjsko delo v primerjavi z materino

Oče se relativno pogosto pojavlja v družinskem oziroma gospodinjskem delu, 12-krat v primerjavi z materjo, ki se pojavi 14-krat. Oče se pojavi 6-krat v gospodinjskem in 6-krat v družinskem delu, mati pa 10-krat v gospodinjskem in 4-krat v družinskem delu.

Oče ima tu očitno enakomernejše razporejene vloge kot mati, ki mora prevzeti tisto delo, ki ji ga oče prepusti.

Oče gospodinjska dela opravlja predvsem zato, da 'ustreže' materi, je njen pomočnik v gospodinjstvu. Pri tem delu je nesamostojen, podreja se njenim navodilom, del ne načrtuje, kolikor pa je samostojen, se pojavlja v tipično tradicionalno moških dejavnostih (izbirnih, nerepetitivnih, nevezanih na čas realizacije, avtomatiziranih).

- Odnos oče – mati

V besedilih se imata oče in mati rada, si odkrito izkazujeta čustva ljubezni in jih kažeta tudi otrokom kot zgled. Dejansko sta si blizu, pogosto je zaznati neposreden stik, fizično, psihično, čustveno bližino. Med staršema pa je zaznati tudi hlad in čustveno oddaljenost, česar si v starejši poeziji še ne upata izraziti.

Mati otroku iskreno privzgaja ponos do očeta, oče pa ljubezen do matere, vendar pa oče mater tudi smeši, se iz nje norčuje, jo postavlja izključno v gospodinjsko, materinsko vlogo. Mati se jezi nad očetovim neodgovornim odnosom do družinskega, gospodinjskega dela.

- Pogostnost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko

Oče se v odnosu s sinom pojavi 44-krat, s hčerko 12-krat.

Do hčerke je predvsem igriv, zaljubljen je v svojo deklico, jo občuduje, ji izkazuje nežnost, jo razvaja z neodgovornim ravnanjem in izpolnjevanjem želja. Vzgaja jo v pridno, malo gospodinjo.

Razpon oziroma izbirnost vlog sta v odnosu do sina precej večja. S sinom se igra, mu je prijatelj, vzgojitelj, učitelj, tolažnik, ga disciplinira in kaznuje. Skupaj ustvarjata tudi v kuhinji, vendar ga ne omejuje na gospodinjsko vlogo, ampak ga poučuje tudi v življenju zunaj domačih sten. Tako kot do hčerke je tudi do sina igriv, zna in zmore pokazati čustva, strasti. Sposoben je pokazati tudi nemoč in šibkost. Do sina je strožji, ima večje zahteve, do hčerke pa je popustljivejši. Kaznovanje in negativne posledice za svojo nedoslednost v odnosu do hčerke prepušča materi.

- Očetova podoba v času sinovega oziroma hčerkinega odraščanja

V času pred rojstvom in ob njem se oče pojavi le 1-krat. Srečen in ponosen je ob rojstvu sina, svojega naslednika.

V obdobju dojenčka se sploh ne pojavi.

V predšolskem obdobju se pojavi 44-krat, najpogosteje v igri z otrokom. Ujčka ga, tolaži, crklja, z njim se igra, a ga tudi kaznuje. Razvije njegovo domišljijo, čustva. otroka tudi neguje, a v negi je zaznati nemoč in nesamostojnost. V tem obdobju prevladuje odnos s sinom.

Ob šolarju se pojavi 8-krat, s hčerko se predvsem igra, sina poučuje, vzgaja, prevladuje odnos s sinom.

5.3 Sinteza izsledkov analize

Na podlagi ugotovljenih značilnosti lika očeta v pretekli in sodobni otroški poeziji moremo sklepati, da se je tradicionalna vloga očeta le nekoliko spremenila.

0. Pogostost pojavljanja očeta v razmerju s pogostostjo pojavljanja matere

Oče se tako v starejši kot v sodobni otroški poeziji pojavlja pogosteje kot mati tako v zasebni kot v javni sferi. Pogostost pojavljanja očeta je nekoliko višja v sodobnih besedilih³².

Podobno velja za mater, čeprav se tradicionalistična omejenost njenih vlog na zasebno sfero nekoliko omili, saj mati v sodobnih besedilih večkrat nastopi v javni sferi, vendar so njene funkcije še vedno vezane na družino oz. igra v javnosti podaljšano materinsko vlogo.

- Funkcija matere in očeta v javni oziroma zasebni sferi

Tako v preteklih kot v sodobnih besedilih je opazna pri očetu večja izbirnost funkcij kot pri materi, kar velja tako za zasebno kot za javno sfero.

Medtem, ko se materine funkcije v starejših, preteklih besedilih vežejo izključno na nujna družinsko-gospodinjska dela, očetove pa na materialno preživljanje (v javni sferi), vzgojo, poučevanje, igro z otrokom (v javni in zasebni sferi), je mati v sodobnih besedilih pogosteje prisotna v vzgoji, poučevanju otrok, igri z otrokom ter v službi. Vendar pa je mati še vedno zelo obremenjena z likom "dobre matere". Tovrstne obremenjenosti oz. tega občutka pri očetu ne zaznamo.

0. Izražanje očetovih čustev v vertikalni in horizontalni generacijski smeri

Pri očetu se v starejših in v sodobnih besedilih pogosteje pojavljajo pozitivna emocionalna vpletenost kot pri materi, tako v zasebni kot v javni sferi, kar lahko pojasnimo (tudi) z večjo očetovo izbirnostjo funkcij oz. z materino prisilnostjo funkcij, omejenostjo na zasebno sfero.

V starejših besedilih je oče bolj distanciran, avtoritaren, identiteta per negationem, čustva kontrolira. A kontrolira zlasti nemoč, bolečino, šibkost, žalost oz. čustva, ki se "moškemu ne podajo", dovoli si pokazati jezo, togost ... oz. nemoč nad šibkejšim.

V sodobnih besedilih je veliko bolj sposoben izraziti tako pozitivna kot negativna čustva v posrednem in neposrednem odnosu do matere in otroka. Oče v sodobnih

³² Pri tem je potrebno dodati, da je sicer večje tudi število obravnavanih sodobnih pesmi. Vendar je tudi izbor pesmi o očetih v sodobni otroški poeziji večji. Iz tega domnevam, da se v sodobnosti namenja očetom večja pozornost.

besedilih neobremenjeno izraža igrivost, veselje, moč, ljubezen in zaljubljenost kot nemoč, žalost, jezo, stisko, strah pred socialno bedo ...

V sodobnih besedilih je oče materi bližji (fizično in psihično) kot v starejših. Izkazuje ji ljubezen, spoštovanje, da ima mater rad, pokaže tudi ob otroku. Vendar oče mater (vsaj v šali) postavlja v zamejeno sfero zasebnosti, v vlogo neuke gospodinje.

Odnos do otroka je v sodobnih besedilih pristnejši kot v starejših, oče se bolj približa otroku, fizično in psihično, pogosteje se spusti na njegovo raven in skuša doumeti njegov način razmišljanja, je bolj igriv, večkrat sta z otrokom oba otroka, a je tudi nedosleden, neodgovoren, impulziven, egoističen. Otroka v starejših besedilih kaznuje "premišljeno", kot avtoriteta (per negationem); v sodobnih besedilih je očetovo kaznovanje predvsem posledica njegove impulzivnosti oz. njegove neodgovornosti za njegove lastne odločitve.

0. Očetova vključenost v družinsko-gospodinjsko delo v primerjavi z materinim deležem

V starejših, preteklih besedilih oče le izjemoma opravlja nujna družinsko-gospodinjska dela (z izjemo vzgoje, poučevanja, igre z otrokom). Vsa dela so na materinih plečih. V sodobnih besedilih mati sicer prestopi mejo zasebnosti, prevzema tudi vloge v javni sferi (čeprav vezane na podaljšano materinsko vlogo), kar pa ne velja obratno sorazmerno za očeta. Mati tudi v sodobnosti prevzema odgovornost in skrb za družinsko-gospodinjska dela. Prevzema pa tudi odgovornost za službo, preživetje družine.

V sodobnih besedilih se oče v okviru družinskega, gospodinjskega dela pojavlja pogosteje, vendar gre tu za pomoč materi, dela opravlja zato, da "ustreže" materi. Del ne načrtuje, je neodgovoren, potrebuje materina sprotna navodila. Samostojneje in večinoma raje opravlja nerepetitivna dela, dela nevezana na čas, avtomatizirana dela.

0. Odnos oče – mati

V starejših besedilih je zaznati fizično in psihično oddaljenost med očetom in materjo, partnerja sta si bolj odtujena, vsak opravlja svojo vlogo neodvisno in ločeno. Neposredni stik, psihična oz. čustvena ter fizična bližina so le redko zaznavni. Mati otrokom očeta predstavlja kot tistega, ki se žrtvuje za njihovo materialno preživetje z

žulji na rokah, "velikega človeka". Oče otrokom matere ne omenja, je samoumevna v njihovem življenju.

V sodobnosti je opazna večja bližina, pristnost, smelejše izkazovanje čustev med partnerjema, pa tudi pred otroki. Starša dajeta otrokom vzgled, partnerja, ki se imata rada, se ljubita. Oba skušata otroku slikati partnerja v pozitivni luči. V sodobni poeziji pa starša živita tudi vsaksebi, ločeno, ne razumeta se, kar v starejši poeziji še ni dovoljeno.

Otroci v sodobni poeziji žive v enostarševskih, reorganiziranih družinah pogosteje in manj stigmatizirajoče kot v starejši poeziji.

0. Pogostost in kvaliteta očetove komunikacije s sinom v primerjavi z njegovo komunikacijo s hčerko

Tako v starejših kot v sodobnih besedilih se oče pogosteje pojavlja v odnosu s sinom kot pa s hčerko.

V starejših besedilih sinu pogosteje predstavlja avtoriteto, ga poučuje in vzgaja pa tudi igra se z njim z določene psihične (in fizične) distance. Do sina ima večje zahteve in tudi večkrat ga fizično kaznuje kot hčerko. Hčerko v starejših besedilih ljubkuje, se z njo igra, a tudi poučuje. V sodobnih besedilih je opazna površnejša komunikacija s hčerko – oče jo predvsem "crklja", razvaja, se z njo igra, prevladuje neverbalna komunikacija, kratkotrajnost komunikacije; hčerko bolj omejuje na zasebno sfero.

Do sina ima tudi v sodobnih besedilih večje zahteve in pričakovanja, pogosteje ga poučuje in ne le ujčka in "crklja". Čeprav mu je sposoben izkazati tudi nežnost in je z njim vrstnik v igri, ga pogosteje kot hčerko poučuje in ga pogosteje vodi v svet javne sfere.

0. Očetova podoba v času otrokovega odraščanja

Oče se tako v starejših kakor tudi v sodobnih besedilih pred in ob rojstvu pojavlja le izjemoma. V sodobnem besedilu se pojavi srečen in ponosen ob rojstvu sina. V starejšem pa se sploh ne pojavi.

Tudi ob dojenčku je oče le redko prisoten – v starejšem besedilu tolaži, umirja jokajočega otroka.

Najpogosteje je oče prisoten ob predšolskem otroku. V starejših besedilih oče otroka ujčka, se z nji igra, ga (fizično) kaznuje (zlasti sina). Je bolj avtoritaren.

V sodobnih besedilih je predšolskemu otroku bližji, oba sta otroka v igri, bolj neobremenjeno izkazuje čustva, nežnost. Vendar je oče bolj neodgovoren, impulziven, otroka bolj razvaja, odgovornosti za svoje ravnanje ne sprejema, posledice za njegova ravnanja in odločitve pa večinoma prevzema mati.

Dokaj pogosto se oče pojavlja tudi ob šolarju oz. šolarki. V starejših besedilih se oče posveča skoraj vedno le sinu – sina poučuje, ga tolaži, oče moli zanj, odkriva mu lepote narave, sina nagrajuje za pridnost, ... hčerko le izjemoma poučuje (o naravi).

V sodobnih besedilih je naravnost k sinu nekoliko manj izstopajoča, čeprav se tudi tu s hčerko predvsem igra, sicer pa poučuje. Do sina ima večja pričakovanja in zahteve kot do hčerke.

Menim, da zgornje ugotovitve potrjujejo in ilustrirajo postopno spreminjanje novih vlog v družini. Hipotezo, da se starejša slovenska otroška poezija razlikuje od novejšje slovenske otroške poezije glede na lik očeta lahko potrdim. Starejša slovenska otroška poezija razkriva tradicionalno vlogo očeta, medtem ko novejša slovenska otroška poezija ob tradicionalni zrcali tudi sodobno vlogo očeta.

Hipotezo, da se lik novega očeta v otroški poeziji pojavlja pogosteje v okolju, ki je institucionalno bolj naklonjeno spreminjanju očetove vloge, to je v sodobni slovenski družbi, lahko potrdim.

Hipoteze, da podoba očetovstva v otroški poeziji lahko spodbujevalno oz. zaviralno deluje na individualno sprejemanje novih, spremenjenih vlog, nisem merila. Ostaja domneva, ki jo je potrebno preverjati, raziskati. Sama menim, da k vsestranski podpori novih vlog prispevajo tudi liki v otroški poeziji. V okviru socializacije predstavlja otroška poezija s prevladujočo podobo tradicionalnega očeta pomemben skriti vir androcentrizma. M. Jogan (2001: 202 ob tem vprašanju ugotavlja, da prevladovanje androcentrizma v vzgoji in izobraževanju še ne zagotavlja njegove popolne reprodukcije, opozarja pa, da prispeva h konfliktnosti, negotovosti, ambivalentnosti pri določanju individualnih usmeritev delovanja.

6 SKLEPNE MISLI

Ali in kako se spreminjata moškost in očetovstvo v sodobnosti?

V razpravah o družinskih spremembah v sodobnosti prav pojav *novega* očetovstva najbolj razločuje teoretike družine. Na eni strani ugotavljajo začetek novega fenomena vpletenega očeta, na drugi strani pa empirično utemeljujejo tezo, da se očetovska prisotnost v družini ni bistveno spremenila.

Novo očetovstvo ni zgolj zanimiva tema, ampak je problematika, v kateri ni najti enotne interpretacije. Današnje analize novega očetovstva se prevečkrat odvijajo le na površini fenomena, raziskujejo ga predvsem v primerjanju s podobo "tradicionalnega"³³ očeta. Razumevanje spreminjanja vloge očeta pa je mogoče le z razumevanjem pomenov njegovih ontoloških temeljev (Švab, 2000: 252).

Do razhajanj v pogledih na novo očetovstvo prihaja predvsem zaradi različnih predpostavk in globine ter podrobnosti zajemanja tega pojava. To se kaže v površinskih analizah, različnih interpretacijah zgodovinskega vedenja, v raznolikih, redkih in ne vedno primerljivih empiričnih raziskavah o družinskem življenju v sodobnosti, v različnih analitičnih nivojih in opredelitvah novega očetovstva. Predvsem pa je problematično zanemarjanje družbene dinamike; ni namreč mogoče utrjenega pojava enačiti s pojavom v nastajanju.³⁴

Pomembna ugotovitev je izrazita nestabilnost in raznolikost podob novega očetovstva. Vendar so družboslovna nesoglasja predvsem v problemu načina analize in ne v fenomenu samem (Švab, 2000: 252).

Pojmovanje novega očetovstva je torej močno odvisno od pojmovanja tradicionalnega očetovstva.

Do nedavnega so očetje predstavljali odsotni lik starša, tisti pa, ki so bili zainteresirani za neposredno starševstvo, so bili, zasmehovani in so dobili so le malo uporabnih informacij.

Da je oče enakopraven partner v starševski skrbi, pa bi morale spoznati tudi matere. Odpraviti bi bilo potrebno predsodke, da lahko le mati ustrezno vzgaja in neguje

³³ kar izhaja iz tega, da zadeva zmanjševanje prednosti "tradicionalnega očeta"

³⁴ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

otroka, da je le ona ustrezno čustveno pripravljena na takšne naloge, medtem ko je oče nesposoben žrtvovanja in posvečanja otroku. P. Braiša (1987: 107) poudarja, da je največji nasprotnik emancipiranega starševstva prav feminizacija starševstva, ki temelji na predsodku o nekakšnih moških in ženskih osebnostnih kvalitetah.

Otroci potrebujejo očete, očetje želijo biti z otroki in matere potrebujejo oddih, predah. Žal so matere že od ranih let naučene, da je negovanje, skrb za otroka izključno njihovo delo. V tem, ko puščajo očetom otroka, lahko čutijo, da jih morajo naučiti to delati na pravi, tj. njihov način. Ta *teritorialna* čustva naj bi pomenila zaščito, ohranitev lastne identitete, *oaze*. Nezaposlene matere se tako pritožujejo nad partnerjevim *vezdniškim* statusom, saj otrok vidi očeta le, ko se vrne iz službe, zaposlene matere pa se bojijo, da bi partnerjevo sodelovanje pomenilo njihovo neuspešno združevanje poklicne in družinske vloge.

Moški torej praviloma odgovarjajo, da bi radi enakovredno delili skrb za otroka, problem pa naj bi bil na prehodu od spreminjanja stališč in prepričanj k dejanskemu vedenju. Trdijo, da delodajalci, družine, prijatelji in kolegi reagirajo kot vratarji, branilci, preprečevalci očetovanja; le malo ponujajo v smeri podpore. Očetje dobivajo sporočila, da je očetovanje sicer v redu, a da mora biti delo na prvem mestu. Očetje so prav tako obremenjeni z *dvojnimi standardi starševstva*. Moški namreč sprejemajo kulturna sporočila že od malih nog, v katerih jim je zapovedano, da morajo nadzorovati in obvladati vsakršno situacijo, žal pa so zelo slabo poučeni o delu z otrokom. Problem odmaknjenega očeta je tako najpogostejši ob malem otroku, dojenčku. Mnogi očetje čutijo nelagodje ob nespretnosti in nerodnosti v negi, ljubkovanju z malčkom, pogosto raje preložijo svoje očetovstvo na otrokovo zrelejšo razvojno dobo, kar pa je usodna napaka, saj je dejstvo, da odnos oče otrok ni nekaj, kar lahko poljubno vzameš in daješ. A vendar, eno je izgovor, drugo pa resna pripravljenost, ki pa zmanjšuje privilegije moških.³⁵

Matere zelo veliko vložijo v to, da so otrokova primarna oseba, na kar so tudi ponosne. Očetova vloga je pri tem lahko težka, saj na nek način ogroža tradicionalen odnos mati otrok. Vendar pa naj matere ne bi učile očetov materiniti, saj otrok ne potrebuje le matere, temveč tudi očeta, zato naj bi očetom pustile proste roke ter prostor, v katerem bi lahko oblikovali svoj odnos z otrokom. Očetje tega problema ne bi smeli jemati zlahka ter ga podcenjevati (Schipani, 1994: 213).

³⁵ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

Večina moških namreč dobro ve, kakšna je njihova nova vloga, ter kaj bi bilo potrebno, da bi se nadobremenjenost žensk zmanjšala, vendar tega niso pripravljene storiti (Jogan, 2004: 281).

Dejstvo je, da otrok ne potrebuje le razumnega očeta in čustveno mater, temveč tudi čustvenega očeta in razumno mater. Novo očetovstvo je usmerjeno k večjemu sprejemanju osebne odgovornosti, h globlji čustveni navezanosti in k večji zasebnosti. Očetje morajo biti tudi model svojim otrokom, za njih oblikovati in utrjevati nove norme, standarde očetovstva, težiti k novi podobi očeta. V preteklosti so bili očetje model predvsem za sinove.³⁶

V sodobnosti narašča število očetov, ki se zavedajo svojega očetovskega poslanstva, a si vedno premalo očetov enakovredno deli družinsko-gospodinjsko delo s partnerico. Obstaja namreč še veliko neskladje med tem, kar naj bi več delal in kaj v resnici počne. – Tradicionalne vrednote in norme v naši kulturi še vedno močno spodbujajo tradicionalni model očetovstva oz. spodbijajo novo očetovstvo. Ob odsotnosti ustreznega "oprijemljivega" modela oz. "prisilnega" modela (t. j. institucionalne podpore), pa se očetje (ne)hote ne znajdejo v vlogi novega očeta.

³⁶ Rokopisno dopolnilo M. Jogan v osnutku te magistrske naloge.

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA:

- ABBOTT, Pamela in WALLACE, Claire. 1990. An introduction to sociology: feminist perspectives. London, New York: Routledge.
- ANIČIČ; Klavdija. 2002. Nasilje-nenasilje. Ljubljana: Založba i2
- ARDENER, Shirley. 1978. Defining females - The Nature of Women in Society. London: Croom Helm.
- ARENDELL, Terry. 1995. Fathers and divorce. London, New Delhi: SAGE Publications.
- ARENES, Jacques. 2003. Je oče še del družine? Ljubljana:
- ARIES, Philippe. 1973. 1991. Otrok in družinsko življenje v starem režimu. Ljubljana:ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ARISTOTEL. 1970. Politika. Beograd: Kultura.
- ARISTOTEL. 1994. Nikomahova etika. Ljubljana: Slovenska matica.
- ARKO, Mateja. 1993. Spolno nasilje nad otroki v Sloveniji v obdobju 1981-1992. Ljubljana: FDV.
- BECK, Ulrich. 1992. Risk society: towards a new modernity. London: STAGE Publications.
- BERGANT, Milica. 1981. Družina-zakon-ljubezen na razpotjih. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- BERGSTRAND, Göran. 1996. Prostori moškosti. Ljubljana. Znanstveno in publicistično središče.
- BERNARDES, Jon. 1997. Family studies. London, New York: Routledge.
- BERTAUX, Daniel in drugi. 1992. "Where Have All Daddies Gone?". Str. 181-197 v: European parents in the 1990s, uredila Björnberg Ulla. New Brouswick, London: Transaction Publishers.
- BJÖRNBERG, Ulla. 1992. European parents in the 1990s. New Brouswick, London: Transaction Publishers.
- BOH, Katja. 1986. Življenjski pogoji enoroditeljskih družin v Sloveniji. Raziskovalno poročilo, Ljubljana.
- BOH, Katja. 1986. Delitev dela v družini ali kdo naj dela. Str. 69-81 v: Demokratična družina - kaj je to?, uredila Kranjc, Ana. Ljubljana: ZPM.
- BOTTICELLI, Nasta. 1999. Androcenzizem in novo očetovstvo v sodobni slovenski družbi. Ljubljana: FDV.
- BRAJŠA, Pavao.1987. Očetje kje ste? Ljubljana: Delavska enotnost

- BROD, Harry; KAUFMAN, Michael. 1994. Theorizing Masculinities. London: SAGE.
- BROWNMILLER, S. 1987. Proti naši volji. Ljubljana: Krt.
- BURGHES, Louie. 1993. One - parent families. Policyoptions for the 1990s. York: Joseph Rountree Foundation.
- CUGMAS, Zlatka. 1998. Bodi z menoj, mami. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- COHEN, Theodore. 1993. "What Do Fathers Provide?". Str. 1-23 v Man, work and family, uredila Hood, Jane. London: SAGE.
- COLTRANE, Scott. 1994. "Theorizing Masculinities in Contemporary Social Science." Str. 39-57 v Theorizing Masculinities, uredil BROD Harry, KAUFMAN, Michael. London, New Delhi: SAGE Publications.
- COLTRANE, Scott. 1995. "The Futurre of Fatherhood: Social, Demographic and Economic Influences on Men's Family Involvements". Str. 255-275 v Fatherhood: Contemporary theory, research and social policy, uredil MARSIGLIO, William. London, New Delhi: SAGE Publications.
- CONNELY, R. 1987. Gender and power. Cambridge: Polity Press.
- CONNELL, R. 1991. "Men and the women's mou...." Str. 409-418 v: Multicultural experiences, multicultural theories, ur. Roggers, Mary in drugi: New York: The McGraw Hill companies, inc.
- CIBBEKM R. W. 1993. "The big picture: Masculinities in recent world history." Str. 597-623 v: Theory and society.
- ČAČINOVIČ-VOGRINČIČ, Gabi. 1980. "Vloga očeta: Nekatero psihološke značilnosti vloge očeta v družini danes". Str. 9-19 v Zbornik člankov in razprav. Ljubljana: VŠSD.
- ČAČINOVIČ-VOGRINČIČ, Gabi. 1993. "Oče - pravica do stvarnosti". Str. 23-29 v Časopis za kritiko znanosti. let. 12, 162-63, Očetov delež, uredila Skušek, Zoja. Ljubljana: ŠOU.
- ČAČINOVIČ-VOGRINČIČ, Gabi. 1998. Psihologija družine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ČERNIGOJ-SADAR, Nevenka. 1991. Moški in ženska v prostem času. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ČERNIGOJ-SADAR, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. V Družboslovne razprave, str. 31-49, let. XVI, 34-35.
- DALY, Kerry. 1995. " Reshaping Fatherhood: Finding the Models. Str. 21-41 v Fatherhood: Contemporary theory, research and social policy, uredil MARSIGLIO, William. London, New Delhi: SAGE Publications.

- DAY, Gray. 1993. "V razmislek: Bodybuilding in druge zadeve". Str. 201-212 v ČKZ XXI, št. 162-163. Ljubljana: ŠOU.
- DEBELJAK, Mateja. 2002. Očetovstvo. Ljubljana: VŠSD.
- FASSINGER, Polly. 1993. "Meanings of Housework for Single Fathers and Mothers: Insights Into Gender Inequality". Str. 195-217 v Man, work and family, uredila HOOD, Jane. London, New Delhi: SAGE Publications.
1993. Fathers in families of Tomorrow. Report from the Conference. Copenhagen.
- FERLIGOJ, Anuška in drugi. 1990. Ženska, zasebno, politično. Ljubljana: znanstveno in publicistično središče.
- GEAGIN, Joe in BENOKRAITIS, Nicole. 1995. Modern sexism. Blatant, subtle and covert discrimination. New York: Prentice haal.
- GRMEK, Irena. 1999. Novo očetovstvo. Primerjava med Italijo, Švedsko in VB. Ljubljana: FDV.
- FLANDRIN, Jean-Louis. (1984) 1986. Družina. Sorodstvo, družina, spolnost v Franciji od 16. do 18. stoletja. Ljubljana: Delavska enotnost.
- FOUCAULT, Michael. (1984) 1993. Zgodovina seksualnosti 3, skrb zase. Ljubljana: ŠKUC.
- FOX, Bonnie ur. 1993. Family Patterns, Gender relations. Oxford: Oxford University Press.
- FRAMEWORK. New York: Aldine de Gruyter.
- FREUD, Sigmund. (1932) 1995. "Ženskost". Str. 135-155 v Delta - revija za ženske študije in feministično teorijo. let. 1, 1-2., uredila Bahovec, Eva. Ljubljana: Društvo za kulturološke zadeve.
- FRIEDL, E. 1983. Ženske in moški, antropologov pogled. Beograd: Prosveta.
- GELLES, Richard. 1995. Contemporary families: A sociological view. London, New Delhi: SAGE Publications.
- GIDDENS, Anthony. 2000. Preobrazba intimnosti. Ljubljana: Založba
- GILBERT, Lucia. 1993. Two carrers/one family. Newbury park: SAGE Publications.
- GRAHAM, Allan. 1999. The sociology of the family. Oxford: Blackwqell publishees.
- GREENE, Roberta, 1994. Human Behaviour Theory. A Deversity.
- GRIEF, Geoffrey in drugi. 1993. "Balancing work and Single Fatherhood". Str. 176-195 v Man, work and family, uredila HOOD, Jane. London, New Delhi: SAGE publications.
- HAAS, Linda. 1993. "Nurturing fathers and working mothers". Str. 238-262 v Man, work and family. London: Sage Publications.
- HOOD, Jane. 1993. Man, work and family. London, New Delhi: SAGE Publications.
- HRASTELJ, Anita. 1996. Enostarševska družina v Sloveniji. Ljubljana: FDV.

- HURSTEL, Françoise. 1993. "The Social Role and Psychological Function of the Father in the Family of Today". Str. 179-192 v Fathers in families of Tomorrow, Report from the Conference. Copenhagen.
- IRIGARAY, Lucy. 1995. Jaz, ti, me, mi: za kulturo različnosti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- IVY, Diana in BACKLOUND, Phil. 1994. Exploring gender speak. New York: McGraw-Hill inc.
- JALMERT, Lars. 1993. "The Father's Role in the Child's Development. Str. 76-86 v Father in families of Tomorrow, Report from the Conference. Copenhagen.
- JALUŠIČ, Vlasta. 1992. Dokler se ne vmešajo ženske. Ljubljana: KRT.
- JAMIESON, Lynn. 1998. Intimacy. Cambridge: Polity press.
- JENSEN, Ann-Magrit. 1993. "Fathers and Children - the Paradox of Closeness and Distance". Str. 151-162 v Fathers in families of Tomorrow, Report from the conference. Copenhagen.
- JOGAN, Maca in druge. 1986a. Ženske in diskriminacija. Ljubljana: Delavska enotnost.
- JOGAN, Maca. 1986b. Ženska, cerkev in družina. Ljubljana: Delavska enotnost.
- JOGAN, Maca. 1986c. "Demokratizacija družine in osvobajanje žensk". Str. 46-60 v Demokratska družba - kaj je to?, uredila Kranjc, Ana. Ljubljana: ZPM.
- JOGAN, Maca. 1990. Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma. Ljubljana: FSPN.
- JOGAN, Maca. 1994. "Erozija androcentrizma v vsakdanji kulturi". Str. 647-655 v Teorija in praksa, let. XXXI, 7-8, uredil VREG, France. Ljubljana: FDV.
- JOGAN, M. 1998. "Novo očetovstvo" str. 7 v Delo, 5.9.1998.
- JOGAN, Maca. 2001. Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: FDV.
- JOGAN, Maca. 2001. "Dajte mi dobrih mater in narod bo rešen". Str. 11-15 v: ONA, let. 3, št. 21. Ljubljana: Delo.
- JOGAN, Maca. 2004. "Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe". Str. 265-285. v: S Slovenkami in Slovenci na štiri oči, uredila MALNAR, Brina in BERNIK, Ivan. Ljubljana: FDV-IDV CJ MMK.
- JONES, J., CHARLES in drugi. 1995. The futures of the family. New Jersey: Prentice Hall.
- JORGENSEN, Nick. 1995. Investigating Families and Households. London: Collins Educational.
- JUŽNIČ, Stane. 1993. Identiteta. Ljubljana: FDV.

- de KANTER. 1987. "A Father us a bag full of Money". Str. 6-26 v Unravelling Fatherhood, uredila KNJIN, Trudie. MULDER, Anne Claire. Holland: Foris Publications. USA: Providence.
- KITZINGER, Sheila. (1992) 1994. Me, matere. Ljubljana: Ganeš.
- KNJIN, Trudi, MULDER, Anne Claire. 1987. Unravelling Faltherhood. Holland: Foris Publication. USA: Providence.
- KOKOT, Marjan. 1989. Oče na roditeljskem dopustu. Ljubljana: FDV.
- KOZMIK, Vera. 1998. "Varno materinstvo". Str. 180-90 v: Zdravstveno varstvo, št. 37. Ljubljana.
- KRANJC, Ana. 1986. Demokratska družina - kaj je to?. Ljubljana: ZPM.
- LASH, Christopher. 1986. Narcistička kultura: ameriški život u doba smanjenih očekivanja. Zagreb: Naprijed.
- LORBER, Judith. 1997. Gender and the social construction of illness. California: SAGE Publications
- MAKAROVIČ, Jan. 1983. Mladi iz preteklosti v prihodnost. Ljubljana: DDU . Univerzum.
- MALINOVSKI, Bronislav. 1993. "Oče v primitivni psihologiji". Str. 53-59 v Časopis za kritiko znanosti. let. 12, 162-163, Očetov delež, uredila Skušek, Zoja. Ljubljana: ŠOU.
- MARSHAL, L., BARBARA. 1994. Engendering modernity. Cambridge: Polity Press.
- MARSIGLIO, William. 1995. "Fathers Diverse Life Course Patterns and Roles: Theory and Social Interventions". Str. 78-102 v Fortherhood: Contemporary theory, research and social policy, uredil MARSIGLIO, William. London, New Delhi: SAGE Publications.
- MARSIGLIO, William. 1995. Fatherhood: Contemporary theory, research and social policy. London, New Delhi: SAGE Publications.
- McKENRY, Patrick in drugi. 1994. Families in change. London, New Delhi: SAGE Publications.
- Mc NAMEE, SHEILA; GERGEN, KENETS. 1993. Therapy as a Social Construction. London, New Delhi: SAGE Publications.
- MEEHAN, Elizabeth in SEVENHIJSEN, Selma. 1991. Equality politics and gender. London: SAGE Publications.
- MESSNER, a. Michael. 1996. "Masculinities and athletic careers". Str. 70-87 v Race, class and gender. Uredila . California: SAGE Publications.
- MESSNER, A. Michael. 1997. Politics of masculinities. Men in movements. London, New Delhi: SAGE Publications.

- MESSNER, A. Michael. 1998. "The limits of the malese role." v: Gender and society, str. 255-276, Vol. 12, No 3. Sociologist for women in society. Newsburg park: SAGE Publications.
- MILIĆ, Anđelka. 1988. Radanje moderne porodice. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- MORGAN, David. 1996. Family connections. Cambridge: Polity Press.
- MOXNES, Kari. 1992. "Changing in Family Patterns - Clanjesni Parenting? A Change toward a More or Less Equal Sharring between Parents?". Str. 211-229 v European parents in the 1990, uredila BJÖRNBERG, Ulla. New Bronswick, London: Transition Publishers.
- NASTRAN, ULE, Mirjana. 1986. "Spreminjanje vzgojne funkcije sodobne družine". Str. 22-46 v Demokratična družina - kaj je to?, uredila KRANJIC, Ana. Ljubljana: ZPM.
- NASTRAN, ULE, Mirjana. 1993. Psihologija vsakdanjega življenja. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- OAKLEY, Ann. 2000. Gospodinja. Ljubljana:
- O'BRIEN, Margaret. 1992. "Changing Conceptions of Fatherhood. Str. 171-181 v European parents in the 1990s: contradictions and comparsons, uredila BJÖRNBERG, Ulla. New Brouswick, London: Transaction Publishers.
1993. Od ženskih študij k feministični teoriji, zbornik ČKZ. Ljubljana.
- PLECK, Joseph. 1993. "Are Family - Supportive" Employer Policies Relevant to Men?". Str. 217-238 v Man, work and family, uredila HOOD, Jane. London, New Delhi: SAGE Publications.
- PUHAR, Alenka. 1982. Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na slovenskem v 19. stoletju. Zagreb: Globus.
- RANE, Thomas. 2000. "Identity theory as a guide to understanding father's involvement with their children". Str. 347 v: Yournal of the family issues. Vol. 21. ...
- RENER, Tanja, ULE, Mirjana. 1983. Položaj družine v Sloveniji, raziskovalno poročilo. Ljubljana: RI FSPN.
- RENER, Tanja, ULE, Mirjana. 1995. Družine, različne - enakopravne. Ljubljana: Vitrum d.o.o.
- RENER, Tanja. 1993. "Politika materinjenja ali Fathers Knows Best: For Him the Play for Her the Rest". Str. 15-21 v Časopis za kritiko znanosti. let. 12, 162-163, Očetov delež, uredila Skušek, Zoja. Ljubljana: ŠOU.
- RENER, Tanja. 1995. "Ideologija krize". Str. 40-55 v Družine, različne - enakopravne, uredila Rener, Tanja in druge. Ljubljana: Vitrum d.o.o.

- RENER, Tanja. 2000. "O delu iz ljubezni". Str. 279-299 v: Gospodinja. Ann Oakley. Ljubljana:
- REZZETTI, Carigor in CURRAN, Danies. 1995. Women, men, and society. Boston: Simon and Schuster company.
- ROUSSEAU, Jean Jacques. 1989. Emil ili o vaspitanju. Valjevo, Beograd: KVIZ.
- RUTAR, Dušan. 1995. Freudovi duhovi – filozof proti kapitalizmu. Ljubljana: Vitrom.
- RUTAR, Dušan. 1995. Telo in oblast: sociologija in filozofija telesa v XIX in XX stoletju. Ljubljana: Dan.
- RUTAR, Dušan. 1995. "O ženskem telesu". Str. 32-35 v: Freudovi duhovi – filozof proti kapitalizmu.
- RUTAR, Dušan. 1995. "Upodabljanje telesa". Str. 84-88 v: Freudovi duhovi – filozof proti kapitalizmu.
- SADAR, N. 1991. Moški in ženske v prostem času. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- SALEEBY, Denis. 1994. The Strengths Perspective in Social Work Practice. New York: Longman.
- SALECL, Tatjana. 2006. "Ne zakoni, domača intima določa prihodnost". Str. 17-19 v Ona, leto 8, št. 32, Ljubljana: Delo let. XLIII/št. 193.
- SCHIPANI, Denise. 1994. "The mothering double standard". Str. 212-216 v: Taking sides: clashing viewison. Uredila BIRD. New York: The dushan publishing group, inc.
- SEIDLER, Victor. 1994. Unreasonable men. Masculinity and social theory. London, New York: Routledge.
- SEIDLER, Victor. 1997. Man enough.
- SEGAL, Lynne. 1991. Feminizem in očetovstvo. Ljubljana. Predavanja PeF.
- SEGAL, Lynne. 1993. "The good father: reconstructing fatherhood. Str. 268-277 v Family patterns, relations. Ur. Fox, Bonnie. Oxford: Oxford University Press.
- SINGLY, Francois. 1993. "The Social Construction of a New Paternal Identity". Str. 42-62 v Fathers in families of Tomorrow, Report from the Conference. Copenhagen.
- SKUŠEK, Zoja. 1993. "Očetje in očetovstvo". Str. 61-73 v Časopis za kritiko znanosti. let. 12, 162-163, Očetov delež, uredila Z. Skušek. Ljubljana: ŠOU.
- SKYNNER, Robert. 1994. Družine in kako v njih preživeti. Ljubljana: Tangram.
- SMILJANIĆ, Dragoslav, MIJUŠKOVIĆ, Milislav. 1968. Zakon in družina v zgodovini. Ljubljana: DZS.

- STIER, Haja, TIENDA, Marta. 1993. "Are Men Marginal to the Family?". Str 23-45 v Man, work and family, uredila HOOD, Jane. London, New Delhi: SAGE Publications.
- STRITIH, Bernard. 2001. "Pogled na socialno delo v sedanjosti za prihodnost". Predavanje za podiplomski študij, let. 1998/99.
- ŠIMENKO, Polonca. 1995. Očetovstvo - ali vloga očeta v družini. Ljubljana: PeF.
- ŠTULAR-SOTOŠEK, Karmen. 1996. "Preplašen, a na poti k sebi: moški". Str. 44. v Delo: 38, 256, Ljubljana.
- ŠVAB, Alenka. 2000. "Poti in stranpoti novih očetovskih identitet". Str. 248-263. v: Teorija in praksa, let. XXVIII. Ljubljana: FDV.
- ŠVAB, Alenka. 2001. Družina: od modernosti k postmodernosti. Ljubljana: znanstveno in publicistično središče.
- TACEY, David. 1997. Remaking men; Jung spirituality and social change. London, New York: Routledge.
- TEKAVEC, Janja. 2005. Oče in očetovanje. Ljubljana: VŠSD.
- THADDEN, Wiebke. 2001. Hči in sin. Ljubljana: DZS.
- TIVADAR, B. 1996. "Medicinski govor o ženski". str. 66-99 v Spol: ž. Ljubljana ISH.
- TOMORI-ŽMUC, Martina. (1988) 1989. Klic po očetu. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TRSTENJAK, Anton. 1994. O družini. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- ULE, Mirjana in KUHAR, Metka. 2003. Mladi, družina, starševstvo. Ljubljana: FDV.
- ULE, Mirjana in KUHAR, Metka. 2004. "Zasebnost, družina, starševstvo". Str. 215-230. V: S Slovenkami in Slovenci na štiri oči. Uredila MALNAR, Brina in BERNIK, Ivan. Ljubljana: FDV-IDV CJ MMK.
- URADNI LIST RS, št. 42/2002.
- URADNI LIST RS, št. 110/2003 št. 47/2006.
- VOJNOVIČ, Maja. 1995. Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji. Ljubljana: Slovenski odbor za UNICEF.
- VOLK, Linda. 2006. "Prepad med spoloma". Str. 19 v Delo, let. XLIII/ št. 193.
- VREČKO, Sabina. 2005. Moški med moderno in tradicionalno moškostjo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- ZAVIRŠEK, Darja. 1994. Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi. Ljubljana: VŠSD.
- ZAVIRŠEK, Darja. 1997. "Women, mental health and the state". Str. 23-40. V: Feminism in central and easteren Europe. Brno: Medusa.
- ZAVIRŠEK, Darja. 2000. Hendikep kot kulturna travma. Ljubljana: Založba/*cf.

- ZAVRL, Nataša. 1999. Očetovanje in otroštvo. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- ZEITLIN, Froma. 1993. "Igrati drugega: gledališče, gledališkost in ženska v grški dramih". Str. 1-35 v Zbornik Ženska v grški dramih, uredila Slapšak, Svetlana. Ljubljana: ŠOU.
- ZIMIC, Julijana. 1993. Biti moški v 90-ih. Ljubljana: FDV.
- ZUPANČIČ, Karel. 1993. Oris družinskega prava. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- ŽLEBNIK, Leon. 1956. Izbrani teksti pedagoških klasikov. Ljubljana: DZS.
- ŽLEBNIK, Leon. 1964. Obča zgodovina pedagogike. Ljubljana: DZS.
- ŽVANUT, Maja. 1994. Od viteza do gospoda. Ljubljana: Viharnik d.o.o.
- WALTON, Irene. 1995. Sexuality and Matherood. Hale: Books for - Midwives Press.
- WEISS, Monika. 1999. Kriza tradicionalne moškosti. Ljubljana: FDV.
- WOLLSTONECRAFT, Mary. (1986) 1993. Zagovor pravic ženske ter kritične opazke o političnih in moralnih vprašanjih. Ljubljana: ŠOU.

VIRI:

- BATIČ, Migna. 1985. Pionirski koledar. Murska Sobota: Samozaložba.
- BIZOVIČAR, Milan in ZAJC, Dane. 1987. Na papirnatih letalih. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BLAŽIČ, Milena. 2001. Peti letni čas. Ljubljana: Rokus.
- BRVAR, Andrej. 2003. Alojz Gradnik: Zbrano delo. Četrta knjiga. Ljubljana: Litera.
- CIMERMAN, Ivan. 2004. Čriček zmuzniček. Bilje: Studio RO – Humar.
- DOLENC, Janez, 2002. Ivan Pregelj. Zbrano delo 1, Ljubljana: Študentska založba Litera.
- GLAZER, Marko. 1964. Sto pesmi za otroke. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRAFENAUER, Niko. 1974. Malčki palčki. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRAFENAUER, Niko. 1980. Sončnica na rami. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRAFENAUER, Niko. 1990. Skrivnosti. Ljubljana: Borec.
- GRAFENAUER, Niko. 1996. Sončnica na rami. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GRAFENAUER, Niko. 2000. Kadar glava nad oblaki plava. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- GREGORIČ, Barbara. 1994. Nebomske pesmi. Ljubljana: DZS.
- ILICH, Iztok. 2005. Uganke zavozlanke. Ljubljana: DZS.
- KOBLAR, France ur. 1970. Ivan Pregelj, Izbrani spisi VII. Celje: Mohorjeva družba.

- KOBLAR, France ur. 1997. Dragotin Kette: Zbrano delo. Prva knjiga. Ljubljana: DZS.
- KORUZA, Jože. 1970. Valentin Vodnik. Izbrano delo. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOSOVEL, Srečko. 1981. Sonce ima krono. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOSOVEL, Srečko. 1996. Deček in sonce. Ljubljana: Karantanija.
- KOVIČ, Kajetan. 1980. Zlata ladja. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOVIČ, Kajetan. 2006. Zlate ure. Ljubljana: Prešernova družba.
- MEJAK, Mitja. 1974. Vladim Pavšič – Matej Bor. Izbrano delo II. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MENART, Janez. 1981. Pesnik se predstavi. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MINATTI, Ivan. 1978. Josip Stritar. Izbrana dela. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- NOVAK, A. Boris. 1995. Blabla. Ljubljana: DZS.
- NOVAK, A. Boris. 1995. Kako rastejo stvari. Ljubljana: Prešernova družba.
- NOVY, Lili. 2003. Pika-poka. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- NOVY, Lili. 1973. Majhni ste na tehm velikem svetu. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PAVČEK, Tone. 1996. Majnice. Ljubljana: Mladika.
- PREAC, Gregor. 2002. Vesoljne sanje. Radovljica: Didakta.
- REMŠKAR, Katarina ur. 2005. Vse najboljše, ciciban. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- RUDOLF, Branko. 1969. Huda mravljica. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SAKSIDA, Igor ur. 1995. Primi pesmico za rep. Maribor: Obzorja.
- SAKSIDA, Igor. 1994. Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko. Maribor: Založba Obzorje.
- SLODNJAK, Anton, LEVSTIK, Fran. 1952. Zbrano delo. Ljubljana: DZS.
- SNOJ, Jože. 1971. Lajna drajna. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SNOJ, Jože. 1984. Pesmi za punčke in pobe. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- STRITAR, Josip. 1969. Lešniki in jagode. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠIFRER, Jože ur. 1990. Fran SALEŠKI FINŽGAR. Zbrano delo. Enajsta knjiga. Ljubljana: DZS.
- ŠMIT, Jože. 1974. Ježek se ženi. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠUMNIK, Tatjana ur. 1998. Povej mi pesmico. Ljubljana: Debora.
- VOŠNJAK, Uroš. 1986. V mehko morje mladih trav. Ljubljana: Samozaložba.
- VOUK, Erika. 2003. Nespančki. Maribor: Locutio.
- VRABIČ, Tomaž. 2003. Rompompom. Ljubljana: Karantanija.
- ZAJC, Dane. 2000. Ta roža je zate. Ljubljana: Karantanija.
- ZAJC, Dane. 2003. Vrata. Ljubljana: Prešernova družba.
- ŽUPANČIČ, Oton. 2003. Vesele pesmi piskamo. Ljubljana: Prešernova družba.